

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Ρωσο-ουκρανικός πόλεμος: Ρωσικός αναθεωρητισμός και σύγχρονες
προκλήσεις
Russian-ukrainian war: Russian revisionism and contemporary challenges

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Δέσποινα Σεγρεδάκη

A.M: 2122M031

Αθήνα, 2023

Τριμελής Επιτροπή

Κωνσταντίνος Υφαντής, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Κωνσταντίνος Λάβδας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Δημήτρης Τριανταφύλλου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Δέσποινα Σεργεδάκη, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Κατάλογος Αρκτικόλεξων

ΓΣ: Γενική Συνέλευση (Ηνωμένων Εθνών)

ΔΑΔ: Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο

ΔΔ: Διεθνές Δικαστήριο (Χάγης- ICJ)

ΔΟΑΕ: Διεθνής Οργανισμός Ατομικής Ενέργειας

ΔΠΔ: Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (ICC)

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΔΔΑ: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΣΔΑ: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΣΣΔ: Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών

ΗΕ: Ηνωμένα Έθνη

ΚΑΚ: Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών

Κ-Μ: Κράτη Μέλη

ΟΑΣΕ: Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΠΟΕ: Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου

ΣΑ: Συμβούλιο Ασφαλείας (Ηνωμένων Εθνών)

ΧΗΕ: Χάρτης Ηνωμένων Εθνών

ΨΠ: Ψυχρός Πόλεμος

Περιεχόμενα

Κατάλογος Αρκτικόλεξων	2
Περίληψη	4
Abstract	5
1. Εισαγωγή	6
Α΄ ΜΕΡΟΣ: Οι αναθεωρητικές τάσεις που χαρακτηρίζουν τη ρωσική εξωτερική πολιτική ως βασικό αίτιο του ρωσο-ουκρανικού πολέμου	10
2. Τα γνωρίσματα του ρωσικού αναθεωρητισμού και η επίδρασή τους στον πόλεμο στην Ουκρανία	10
2.1. Η εμφάνιση και οι στόχοι της ρωσικής αναθεωρητικής στρατηγικής: Η αναζήτηση ισχυρού ρόλου της Ρωσίας σε μία νέα διεθνή τάξη πραγμάτων	10
2.1.1 Οι πρώτες κινήσεις και τα αποτελέσματά τους για τη Ρωσία	10
2.1.2 Οι ρωσικές επιδιώξεις και τα διαθέσιμα μέσα προς την υλοποίησή τους	13
2.2 Οι παράγοντες που επέτρεψαν τη μετάβαση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής στη φάση του ρεβιζιονισμού	18
2.2.1 Υλικοί παράγοντες	18
2.2.2 Υποκειμενικοί και εξωτερικοί παράγοντες	20
3. Το ξέσπασμα του ρωσο-ουκρανικού πολέμου ως προϊόν του ρωσικού αναθεωρητισμού και η αντίδραση της διεθνούς κοινότητας	23
3.1 Η Ουκρανία από την οπτική του Πούτιν: Η αναπόληση της σοβιετικής εποχής και η απειλή του NATO ως βασικό αίτιο του πολέμου	23
3.2 Ο ρόλος της διεθνούς κοινότητας στην αντιμετώπιση της ρωσικής επιθετικότητας	30
3.2.1 Η απάντηση της Ουκρανίας	30
3.2.2 Η αμφιλεγόμενη αντίδραση της Δύσης και το ζήτημα της επιλεκτικότητας κατά την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου	33
3.2.3 Η φαινομενική ουδετερότητα της Κίνας και η προσπάθεια ανάληψης διαμεσολαβητικού ρόλου από την Τουρκία	37
Β΄ ΜΕΡΟΣ: Σύγχρονες προκλήσεις και διλήμματα που ανακύπτουν από το ρωσικό επιθετικό πόλεμο κατά της Ουκρανίας	41
4. Οι κλυδωνισμοί στο διεθνές δίκαιο: Τάσεις αμφισβήτησης και ανάγκη προσαρμογής	41
4.1 Η ρωσική αμφισβήτηση έναντι της υφιστάμενης διεθνούς τάξης πραγμάτων και η αναπόφευκτη αποδυνάμωση των ΗΕ ως απειλή για το διεθνές δίκαιο	41
4.2 Οι παράγοντες που λειτουργούν ως τροχοπέδη στο δρόμο της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης	47
4.3 Η ανάγκη προσαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου: Το φαινόμενο του αστικού πολέμου	50
5. Ο κίνδυνος επέκτασης της ρωσικής επιθετικότητας αλλά και των επιπτώσεών της σε τρίτες χώρες	54
5.1. Η ρωσική επιθετικότητα πέραν των ουκρανικών συνόρων και η πιθανότητα υιοθέτησης του ρωσικού προτύπου από τρίτες χώρες σε ήδη υπαρκτές κρίσεις	54
5.1.1 Η ρωσική απειλή στο μετασοβιετικό χώρο και την περιοχή του Καυκάσου	54

5.1.2 Η αναζωπύρωση της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ με αφορμή το ρωσο-ουκρανικό πόλεμο	57
5.1.3 Οι επεκτατικές βλέψεις της Κίνας στη Ν. Σινική θάλασσα και ο αναθεωρητισμός της Τουρκίας στο Αιγαίο πέλαγος και την Ανατολική Μεσόγειο σε συνάρτηση με τον πόλεμο στην Ουκρανία	60
5.2 Η πυρηνική απειλή: Το διακύβευμα της πυρηνικής ασφάλειας υπό τον φόβο εξάπλωσης ραδιενέργειας ή ακόμη και πυρηνικού χτυπήματος	62
5.3 Ο κίνδυνος μιας νέας προσφυγικής κρίσης στην Ευρώπη	65
6. Συμπέρασμα	69
Βιβλιογραφία	73

Περίληψη

Το αντικείμενο της παρούσας εργασίας έχει ως στόχο τη μελέτη του ρωσο-ουκρανικού πολέμου τόσο ως προς τις αναθεωρητικές τάσεις της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας που αποτέλεσαν βασικό αίτιο της εισβολής, όσο και σε συνάρτηση με τις επιπτώσεις που αυτές συνεπάγονται για το σύνολο της διεθνούς κοινότητας, το διεθνές δίκαιο και τη διεθνή τάξη πραγμάτων. Αρχικά, η εργασία πραγματεύεται αφενός την εμφάνιση αλλά και τα χαρακτηριστικά που διέπουν τη ρωσική ρεβιζιονιστική στρατηγική, όπως έχει διαμορφωθεί από το παρελθόν έως σήμερα, αναλύοντας το πώς εκείνη μεταφράζεται σε στόχους και κινήσεις στον χώρο της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας και αφετέρου τους παράγοντες οι οποίοι επέτρεψαν την στροφή της εν λόγω πολιτικής προς μια επιθετική κατεύθυνση, με αποκορύφωμα την επιλογή του πολέμου. Στη συνέχεια, το ενδιαφέρον εστιάζεται στην αντίδραση της Ουκρανίας και της διεθνούς κοινότητας έναντι της ρωσικής επιθετικότητας. Έπειτα, περνώντας στο δεύτερο μέρος της εργασίας, από την έρευνα εντοπίζονται οι κυριότερες επιπτώσεις του ρωσικού αναθεωρητισμού και του ρωσο-ουκρανικού πολέμου, αρχικά στον ευρύτερο τομέα του διεθνούς δικαίου και στη διεθνή τάξη και μετέπειτα επί του συνόλου των κρατών. Τέλος, δεδομένης της ρωσικής επιθετικότητας που εκτείνεται σε έναν ευρύτατο γεωγραφικό χώρο, αλλά και την ύπαρξη αυταρχικών καθεστώτων-εταίρων της Ρωσίας, η εργασία αναδεικνύει τόσο τον κίνδυνο υιοθέτησης του ρωσικού προτύπου από αυτές, όσο και το ζήτημα της επέκτασης των επιπτώσεων του πολέμου σε τρίτες χώρες.

Λέξεις κλειδιά: Ρωσο-ουκρανικός πόλεμος, ρωσικός αναθεωρητισμός, προκλήσεις, διεθνές δίκαιο, διεθνής τάξη πραγμάτων.

Abstract

The scope of the present work is to study russian-ukrainian war both in terms of revisionist tendencies of russian foreign policy that constitute the main cause of the invasion, as well as in relation to the consequent implications that these tendencies have caused to the entire international community, the international law and the international order. To begin with, this paper deals with both the appearance and the characteristics that govern the russian revisionist strategy as it has been shaped from the past to the present, analyzing how it is translated into goals and movements in the field of russia's foreign policy and on the other hand the factors that allowed the shift of said policy to an aggressive direction, culminating in the choice of war. Furthermore, the focus is on the reaction of Ukraine and the international community to the russian aggression. Then, moving to the second part of the present analysis, the paper pinpoints the main repercussions of russian revisionism and the russian-ukrainian war, initially with regard to the wider field of international law and the international order and later to all states. Finally, given the russian aggression extending over a wide geographical area, but also the existence of Russia's authoritarian-partner regimes, the paper highlights both the risk of them adopting the russian model, as well as the issue of extending the effects of the war to third countries.

Key words: Russian- ukrainian war, russian revisionism, challenges, international law, status quo

1. Εισαγωγή

Αρχικά από την οπτική του ρεαλισμού, μία χώρα εισέρχεται σε μια ρεβιζιονιστική φάση όταν, ούσα δυσανεκτή με το καθιερωμένο status quo, περνά από το στάδιο της «παθητικής αποδοχής» στην ενεργό πια διεκδίκηση των συμφερόντων της, μετάβαση που προϋποθέτει «αποφασιστικότητα για τη χρήση βίας» στις διεθνείς της σχέσεις με σκοπό την αλλαγή της ισορροπίας δυνάμεων. Με αυτόν τον τρόπο, μία αναθεωρητική δύναμη απειλεί να ανατρέψει ή να υπονομεύσει τους υφιστάμενους κανόνες αποσταθεροποιώντας τελικά το διεθνές σύστημα.¹ Σε αυτή τη λογική ως αναθεωρητισμό θα μπορούσαμε να ορίσουμε «τη φιλοδοξία για ριζική ανοικοδόμηση της υπάρχουσας πολιτικής, θεσμικής και νομικής διεθνούς τάξης».² Όσον αφορά τη Ρωσία, ο ρωσικός ρεβιζιονισμός δεν θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι απλώς μια αντίδραση στην αποδυνάμωση της Μόσχας απέναντι στη Δύση μεταψυχροπολεμικά, αλλά αποτελεί δομικό συστατικό της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής που διέπεται από εθνοτικές και πολιτισμικές διαστάσεις, ενώ ταυτόχρονα φαίνεται να έχει κληρονομηθεί στη Ρωσική Ομοσπονδία από τη σοβιετική εποχή.³ Η προσάρτηση της Κριμαίας το 2014 αλλά και ο γενικευμένος πόλεμος κατά της Ουκρανίας το 2022 επιβεβαίωσαν ότι η Ρωσία πληρεί τις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί ως ρεβιζιονιστική δύναμη, όχι μόνο ως κράτος που αμφισβητεί αλλά και που καταφεύγει στη χρήση βίας, δηλώνοντας πρόθυμο να αναλάβει ρίσκα με σκοπό την αλλαγή της μεταψυχροπολεμικής διεθνούς τάξης. Εξάλλου, ήταν αναμενόμενο για μια ξεπερασμένη δύναμη την επαύριον της κατάρρευσης της ΕΣΣΔ να αναπτύξει αναθεωρητικές ιδεολογίες που να ερείδονται σε φιλοδοξίες ανάκτησης του χαμένου καθεστώτος που τόσο έχει στιγματίσει τις πολιτικές ελίτ, κάτι το οποίο μεταφράζεται στο μυαλό του Πούτιν τόσο ως αλλαγή των όρων του διεθνούς συστήματος όσο και ως βελτίωση της θέσης της χώρας μέσα σε αυτό.⁴ Ο ρώσος πρόεδρος ήδη από την ομιλία του στη διάσκεψη του Μονάχου το 2007 κατέστησε σαφή τόσο την αντίθεσή του προς το status quo που διαμορφώθηκε μετά τον Β΄ΠΠ, όσο και την προθυμία του να το ανατρέψει. Παρόλο που οι

¹ Pisciotta, B. (2023), Regional and Global Revisionism: Russia and China in a Comparative Perspective, *The International Spectator*, σ. 2. <https://doi.org/10.1080/03932729.2023.2194161>, βλ. επίσης Pisciotta, B. (2020), Russian Revisionism in The Putin Era: An Overview of Post-communist Military Interventions in Georgia, Ukraine, and Syria, *Italian Political Science Review/Rivista Italiana di Scienza Politica*, 50(1), σ. 88. <https://doi.org/10.1017/ipo.2019.18>

² Kaczmarzski, M. (2009), Russia's revisionist policy towards the West, Warsaw, Poland: Centre For Eastern Studies, σ. 49.

³ Kotoulas, I. E. (2022), Russia as a Revisionist State and the 2022 Invasion of Ukraine, *Publishing House "Baltija Publishing"*, σ. 551. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-66>

⁴ Bryc, A. (2023), 'Russia's Challenge to Central and Eastern Europe', in Zięba, R. (edit.), *Politics and Security of Central and Eastern Europe: Contemporary Challenges*, Cham Switzerland: Springer International Publishing, σ. 161. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-16419-4>

θέσεις του Πούτιν περιλαμβάνουν ιστορικές ανακρίβειες και ανυπόστατες θεωρίες συνωμοσίας, το μήνυμά του ήταν σαφές: δήλωνε απρόθυμος να αποδεχτεί την ανεξαρτησία, την κυριαρχία και την ελευθερία της Ουκρανίας να χειραφετηθεί από τη ρωσική σφαίρα επιρροής, συγκλίνοντας με τη Δύση.⁵ Στο πλαίσιο αυτό, η Μόσχα αποβλέπει στην αναγνώρισή της από τη Δύση ως ισότιμου παίκτη που διαθέτει μια «προνομιακή ζώνη συμφερόντων» στην Ευρασία.⁶ Ωστόσο, κάτι τέτοιο μοιάζει απίθανο καθώς η προσάρτηση της Κριμαίας ήδη από το 2014 σήμανε το τέλος της συνεργασίας μεταξύ Ρωσίας και Δύσης, εγκαινιάζοντας μία περίοδο μεταξύ τους αντιπαράθεσης.⁷

Είναι γεγονός ότι ακόμη και πριν τον πόλεμο ιστορικοί και μελετητές των διεθνών σχέσεων προειδοποιούσαν ότι οι οικονομικές και γεωπολιτικές αλλαγές καθιστούσαν έναν πόλεμο ολοένα και πιο πιθανή εκδοχή, με την Ουκρανία να ταιριάζει απόλυτα στο προφίλ αυτό, χωρίς να αποτελεί φυσικά τη μοναδική ταραχώδη περιοχή.⁸ Ωστόσο, η επιλογή του πολέμου δεν ήταν ξαφνική καθώς αρκετούς μήνες πριν την εισβολή η Ρωσία επιδίωξε να εξασφαλίσει τη συναίνεση των ΗΠΑ για την έναρξη διαπραγματεύσεων αναφορικά με την εγκαθίδρυση μιας νέας ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής ασφάλειας που θα λάμβανε υπόψη τα ρωσικά συμφέροντα, συμπεριλαμβανομένης της παροχής εγγυήσεων από την πλευρά της Αμερικής σχετικά με την απομάκρυνση των προοπτικών ένταξης της Ουκρανίας στους κόλπους του NATO, πράγμα που αποτελούσε κύριο μέλημα στη ρωσική ατζέντα. Ωστόσο, οι δύο πλευρές περιορίστηκαν στην ανταλλαγή αλληλογραφίας καθώς τα αιτήματα του Πούτιν δεν γίνονταν αποδεκτά.⁹ Πιο συγκεκριμένα, την περαιτέρω κλιμάκωση στις σχέσεις μεταξύ Ρωσίας-Ουκρανίας και αντιστοίχως Ρωσίας με την υπόλοιπη Δύση ευρύτερα ανήγγειλε ο Πούτιν ήδη από το 2021 όπου υπογράμμισε τόσο το κοινό ιστορικό υπόβαθρο μεταξύ Μόσχας και Κιέβου όσο και την ευθύνη της Δύσης για την «αναγκαστική αλλαγή ταυτότητας της Ουκρανίας» που την κατέστησε «αντι-ρωσικό σχέδιο». Το ίδιο διάστημα ο ρώσος ηγέτης προειδοποίησε έμμεσα για την εισβολή υπογραμμίζοντας πως αν η Δύση αρνούνταν να αποδεχθεί ότι η Ουκρανία «ανήκει λειτουργικά στη Ρωσία», τότε τα δυτικά κράτη θα έπρεπε να βρεθούν στη θέση «να υποστούν σοβαρές συνέπειες». Παράλληλα, απαίτησε από τις ΗΠΑ

⁵ Brunk, I., Hakimi, M. (2022), Russia, Ukraine, and the Future World Order. *American Journal of International Law*, 116(4), σ. 688. <https://doi.org/10.1017/ajil.2022.69>

⁶ Kuzio, T. (2018), Euromaidan revolution, Crimea and Russia-Ukraine war: why it is time for a review of Ukrainian-Russian studies, *Eurasian Geography and Economics*, 59(3-4), σ. 532. <https://doi.org/10.1080/15387216.2019.1571428>

⁷ Bryc, A. (2023), ό.π., σ. 168.

⁸ Brunk, I., Hakimi, M. (2022), ό.π., σ. 692.

⁹ Zięba, R. (2023), 'Introduction', in Zięba, R. (edit.), *Politics and Security of Central and Eastern Europe: Contemporary Challenges*, Cham Switzerland: Springer International Publishing, σ. 4. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-16419-4>

να επιβεβαιώσουν ότι δε θα επεκτείνονταν περαιτέρω προς τα ανατολικά, συμπεριλαμβανομένης της Ουκρανίας αλλά και ότι δε θα εμπλέκονταν στρατιωτικά στις πρώην σοβιετικές χώρες. Τελικά τα εν λόγω αιτήματα απορρίφθηκαν στο σύνολό τους καθώς αφορούσαν μια σειρά από κράτη και αντίκεινται σε βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου, σύμφωνα με τις οποίες κάθε χώρα έχει δικαίωμα στην εδαφική της ακεραιότητα και στην αυτοδιάθεση της.¹⁰ Ωστόσο, στο σημείο αυτό είναι κρίσιμο να αναφέρουμε ότι στην πραγματικότητα η κυβέρνηση Μπάιντεν υποτίμησε την αποφασιστικότητα της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Η βασική ιδέα ήταν η περιφρόνηση της Μόσχας ώστε οι ΗΠΑ να ασχοληθούν με την Κίνα. Η εν λόγω στρατηγική όμως αποδείχθηκε εσφαλμένη καθώς με τα τωρινά δεδομένα η Ρωσία του Πούτιν συνιστά παγκόσμια απειλή και όχι η Κίνα του Σι. Ακόμη και η προεδρία Τραμπ θεώρησε την Κίνα ως πρωταρχική απειλή για τα δυτικά συμφέροντα, αντί για τη Ρωσία. Έτσι, η αμερικανική στάση έδωσε την εντύπωση στον ρώσο πρόεδρο ότι η Δύση θα προέβαλε μικρή αντίσταση απέναντι σε μια αποφασιστική Ρωσία.¹¹ Στο πλαίσιο αυτό, ο ρώσος πρόεδρος εξαπέλυσε επίθεση κατά της Ουκρανίας με το πρόσχημα της «αποναζιστικοποίησης» και «αποστρατιωτικοποίησης» του ουκρανικού κράτους, αυξάνοντας τον κίνδυνο της έναρξης ενός τρίτου Παγκοσμίου Πολέμου υπό την ενδεχόμενη εμπλοκή τρίτων χωρών στη σύρραξη.¹² Δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ότι ο εν προκειμένω πόλεμος έχει προκαλέσει τους σημαντικότερους κλυδωνισμούς στη διεθνή τάξη και το διεθνές δίκαιο μετά τον Β΄ΠΠ. Παρόλο που ο αντίκτυπος είναι μεγαλύτερος στην Ουκρανία που μάχεται για την ίδια της την ανεξαρτησία, το διακύβευμα της εισβολής εκτείνεται πολύ παραπέρα από τα ουκρανικά σύνορα.¹³ Με άλλα λόγια, διακυβεύονται πολλά περισσότερα από το μέλλον ενός έθνους: Κινδυνεύουν η βιωσιμότητα της ίδιας της Δύσης ως «πολιτικής και κανονιστικής οντότητας», αλλά και η υφιστάμενη διεθνής τάξη.¹⁴

Δεδομένης λοιπόν αφενός της ανεπίλυτης διαφοράς μεταξύ Ουκρανίας και Ρωσίας η οποία κλιμακώθηκε με τον εν εξελίξει πόλεμο του 2022 και αφετέρου των κινδύνων που η εν λόγω κρίση συνεπάγεται για τον υπόλοιπο κόσμο, η παρούσα εργασία χρησιμοποιεί ως μεθοδολογία την έρευνα, από τη σκοπιά της σχολής σκέψης του ρεαλισμού, βάσει βιβλιογραφίας και επιστημονικών άρθρων σχετικών τόσο με τη ρωσική εξωτερική πολιτική και τον αναθεωρητισμό που τη διέπει, όσο και με σύγχρονα ζητήματα και προκλήσεις που

¹⁰ Brunk, I., Hakimi, M. (2022), ό.π., σ. 688-689.

¹¹ Bobo, L. (2022), 'Turning Point? Putin, Xi, and the Russian invasion of Ukraine', *Lowy Institute*. <https://www.lowyinstitute.org/publications/turning-point-putin-xi-russian-invasion-ukraine>

¹² Zięba, R. (2023), ό.π., σ. 4.

¹³ Brunk, I., Hakimi, M. (2022), ό.π., σ. 687- 688.

¹⁴ Bobo, L. (2022), ό.π.

ανακύπτουν από τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία. Ακόμη, στην εν προκειμένω μελέτη αξιοποιείται υλικό από συμβατικά κείμενα όπως διεθνείς συνθήκες/ συμφωνίες διεθνών οργανισμών, νομολογία διεθνών δικαστηρίων, πληροφορίες για την τρέχουσα επικαιρότητα από ιστοσελίδες διεθνών οργανισμών και κάποιες σχετικές αποφάσεις/ ψηφίσματα διεθνών οργανισμών με σκοπό την απάντηση στα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται στη συγκεκριμένη εργασία. Αναλυτικά, τα ερωτήματα αυτά διαμορφώνονται ως εξής: Ποιά είναι τα χαρακτηριστικά που διέπουν τις αναθεωρητικές τάσεις που χαρακτηρίζουν την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας τα τελευταία χρόνια και πώς αυτά οδήγησαν στην κλιμάκωση των σχέσεων μεταξύ Ουκρανίας και Ρωσίας και τελικά στον ρωσο-ουκρανικό πόλεμο του 2022; Και ποιες είναι οι προκλήσεις που αναδύονται από τον εν εξελίξει πόλεμο στην Ουκρανία τόσο για τη διεθνή κοινότητα, όσο και για το μέλλον του ευρύτερου τομέα του διεθνούς δικαίου και της υφιστάμενης διεθνούς τάξης πραγμάτων; Το συμπέρασμα που συνάγεται από την κάτωθι εκτενή ανάλυση, το οποίο λειτουργεί ως απάντηση στα προαναφερθέντα ερωτήματα, είναι ότι ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος είναι αποτέλεσμα του ρωσικού αναθεωρητισμού ο οποίος διέπεται από ιστορικά και εθνικιστικά χαρακτηριστικά, τροφοδοτείται τόσο από εσωτερικούς όσο και από εξωτερικούς παράγοντες, υλικούς η υποκειμενικούς και τέλος, ενώ φαίνεται να εστιάζει στην Ουκρανία, εκτείνεται πέρα από τα ουκρανικά σύνορα σε ολόκληρο τον μετασοβιετικό χώρο, την περιοχή του Καυκάσου, αλλά και αλλού δημιουργώντας προκλήσεις οι οποίες όχι μόνο δεν περιορίζονται στην ουκρανική επικράτεια, αλλά αφορούν όλο τον υπόλοιπο κόσμο.

Α΄ ΜΕΡΟΣ: Οι αναθεωρητικές τάσεις που χαρακτηρίζουν τη ρωσική εξωτερική πολιτική ως βασικό αίτιο του ρωσο-ουκρανικού πολέμου

2. Τα γνωρίσματα του ρωσικού αναθεωρητισμού και η επίδρασή τους στον πόλεμο στην Ουκρανία

2.1. Η εμφάνιση και οι στόχοι της ρωσικής αναθεωρητικής στρατηγικής: Η αναζήτηση ισχυρού ρόλου της Ρωσίας σε μία νέα διεθνή τάξη πραγμάτων

2.1.1 Οι πρώτες κινήσεις και τα αποτελέσματά τους για τη Ρωσία

Ο Πούτιν ήδη από τις αρχές του 2000 ανέπτυξε στο εσωτερικό της χώρας του έντονα αντι-δυτικά αισθήματα. Σε μια προσπάθεια εδραίωσης του καθεστώτος του απέσπασε την προσοχή του ρώσικου λαού από την κρίση του 2008 και την περίπλοκη εγχώρια κατάσταση της εποχής και κατεύθυνε την κοινή γνώμη προς την απογοήτευση ενάντια στη Δύση, κάμπτοντας τελικά τις αντιδράσεις στο εσωτερικό της χώρας για την ρεβιζιονιστική επιθετική πολιτική που επρόκειτο να υιοθετήσει στη συνέχεια.¹⁵ Ωστόσο, η σύγκρουση της Ρωσίας με τη Δύση δεν ξεκίνησε το 1991 ή από το 2000 και μετά όπου και εντάθηκε, αλλά πρόκειται για μια μακρά ιστορία ρωσικού εθνικισμού που διεκδικεί μία «ηθική υπεροχή» έναντι μιας «εκφυλισμένης Δύσης». Η προέλευση του ρωσικού ρεβιζιονισμού πρέπει να αναζητηθεί στις μακροχρόνιες ρωσικές εθνικιστικές αντιλήψεις και το σύνδρομο κατωτερότητας έναντι της Δύσης που την διακατέχει μετά το πέρας του ΨΠ.¹⁶ Οι αναθεωρητικές τάσεις έκαναν λοιπόν την επίσημη εμφάνισή τους στη ρωσική εξωτερική πολιτική προς το τέλος του 2006 και τις αρχές του 2007 όπου και βασικός στρατηγικός στόχος του Πούτιν αποτέλεσε ο επανακαθορισμός των σχέσεων της Ρωσίας με τη Δύση όπως είχαν διαμορφωθεί από το τέλος

¹⁵ Bryc, A. (2023), ό.π., σ. 166.

¹⁶ Kuzio, T. (2018), ό.π., σ. 531-532.

του ψυχρού πολέμου, μέσω της αναβάθμισης του ρόλου της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Από την 42η διάσκεψη για την ασφάλεια που έλαβε χώρα στο Μόναχο το 2007 ο ρώσος ηγέτης κατέστησε σαφείς τις προθέσεις του για τη μη διατήρηση της υφιστάμενης διεθνούς τάξης πραγμάτων η οποία, κατά τη γνώμη του, διαμέσου της διεύρυνσης του NATO καλλιεργούσε μεταξύ άλλων τον αμερικανικό μονοπολισμό, αγνοώντας τα ρωσικά συμφέροντα.¹⁷ Ο Πούτιν τότε άσκησε σφοδρή κριτική στις ΗΠΑ και το NATO κατηγορώντας τους ότι προώθησαν τη δημιουργία «ενός κέντρου εξουσίας», «ενός κέντρου λήψης αποφάσεων», «ενός μονοπολικού κόσμου», που κάθε άλλο παρά την παγκόσμια ασφάλεια προάγει.¹⁸ Η τότε ομιλία του αποτελεί ορόσημο κατά το οποίο εγκαινιάστηκε μία νέα περίοδος για την εξωτερική πολιτική της Μόσχας η οποία καθοδηγείται από τάσεις αμφισβήτησης τόσο του περιφερειακού όσο και του διεθνούς status quo.¹⁹ Από το 2005 έως το 2008 το ρωσικό κράτος συνέβαλε στην εμφάνιση ενός «πολιτισμικού εθνικισμού» ο οποίος τα επόμενα χρόνια 2011-2013 γινόταν ολοένα και πιο έντονος με αποτέλεσμα τελικά να μεταμορφωθεί σε στρατηγική «συγκέντρωσης όλων των ρωσικών εδαφών» στη ρωσική επικράτεια.²⁰ Χαρακτηριστική ήταν η δήλωση του ρώσου ηγέτη το 2016 προς αυτή την κατεύθυνση, σύμφωνα με την οποία «ο κόσμος διέρχεται από θεμελιώδεις αλλαγές που σχετίζονται με την εμφάνιση ενός πολυπολικού διεθνούς συστήματος».²¹ Στην πραγματικότητα όμως η αλλαγή του υφιστάμενου status quo είχε ήδη ξεκινήσει, πριν το ξέσπασμα του πολέμου στην Ουκρανία, να γίνεται εφικτή από τη Ρωσία η οποία έχει ήδη αποχωρήσει στο παρελθόν από σημαντικές συνθήκες όπως είναι η Συνθήκη για τον Ενεργειακό Χάρτη» (ECT) και «η Συνθήκη για τις Συμβατικές Ένοπλες Δυνάμεις στην Ευρώπη» (CFE), προετοιμάζοντας τελικά το έδαφος για τα επόμενά του βήματα που δεν ήταν άλλα πέρα από την εκκίνηση του πολέμου αρχικά με τη Γεωργία και αργότερα με την Ουκρανία.²² Άλλωστε, από το 2008 κατά τη Σύνοδο του NATO ο Πούτιν είχε δηλώσει ρητά ότι η απόκτηση ιδιότητας μέλους από την Ουκρανία στον οργανισμό αποτελούσε για τη Ρωσία casus belli.²³

Ο Πούτιν σε πρώτη φάση θέλοντας να δείξει την αποφασιστικότητα της Ρωσίας άφησε να εννοηθεί ότι η νέα της δυναμική ήταν πλέον αντίστοιχη με εκείνη των ΗΠΑ. Μιμούμενος λοιπόν την αμερικανική στρατηγική των προηγούμενων ετών επιδίωξε τη νομιμοποίηση της

¹⁷ Kaczmariski, M. (2009), ό.π., σ. 47 και 49.

¹⁸ Brunk, I., Hakimi, M. (2022), ό.π., σ. 688.

¹⁹ Kaczmariski, M. (2009), ό.π., σ. 49.

²⁰ Kuzio, T. (2022), Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War, USA: Routledge, σ. 14.
<https://doi.org/10.4324/9781003191438>

²¹ Kotoulas, I. E. (2022), ό.π., σ. 553.

²² Kaczmariski, M. (2009), ό.π., σ. 47.

²³ Pisciotta, B. (2023), ό.π., σ. 11.

μονομερούς χρήσης βίας ξεκινώντας τον πόλεμο με τη Γεωργία και στη συνέχεια προβαίνοντας στην αναγνώριση της ανεξαρτησίας της Αμπχαζίας και της Ν. Οσετίας, ενώ παρόμοια ήταν και η πολιτική που ακολούθησε και κατά της Ουκρανίας.²⁴ Ειδικότερα, τότε καθώς το NATO προχώρησε στη δημιουργία ενός σχεδίου δράσης για την ένταξη της Γεωργίας και της Ουκρανίας στους κόλπους του οργανισμού, η Μόσχα αισθανόμενη ότι απειλείται κινητοποίησε τις αυτονομιστικές ομάδες σε Ν. Οσετία και Αμπχαζία, πρακτική που δε διαφέρει ιδιαίτερα από εκείνη που ακολούθησε στον ρωσο-ουκρανικό πόλεμο. Επομένως, παρατηρούμε ότι η στρατηγική επιλογή του πολέμου δεν εφαρμόζεται από το ρώσο πρόεδρο για πρώτη φορά κατά της Ουκρανίας αλλά έλκει τις ρίζες της από τον πόλεμο του 2008 εναντίον της Γεωργίας ο οποίος και λειτούργησε ως εφιαλτήριο για την υλοποίηση της ρωσικής αναθεωρητικής στρατηγικής.²⁵ Σε συνέχεια των γεγονότων στη Γεωργία, το 2014 η Μόσχα, εργαλειοποιώντας τη ρωσόφωνη μειονότητα που αποτελούσε την πλειοψηφία του πληθυσμού της Κριμαίας, κατάφερε να ασκήσει πιέσεις στο εσωτερικό της Ουκρανίας. Έτσι, ο Πούτιν βασισμένος στην αντίληψή του για το ρωσικό χαρακτήρα της περιοχής και την παροχή της Κριμαίας ως δώρο από τον Χρυστσόφ στο ουκρανικό κράτος, αναγνώρισε την περιοχή ως ρώσικο έδαφος εξυπηρετώντας τελικά τους στρατηγικούς του στόχους. Στην πραγματικότητα, η εν λόγω πολιτική όχι μόνο απέτρεψε την επέκταση του NATO σε Γεωργία και Ουκρανία,²⁶ αλλά ασκώντας ισχυρές πιέσεις προς την δεύτερη την οδήγησε να διακόψει και την ενταξιακή της πορεία προς την ΕΕ, καθώς ο τότε ουκρανός πρόεδρος Γιανουκόβιτς απέφυγε να υπογράψει τη σχετική συμφωνία ένταξης στον οργανισμό, κατευθύνοντας τελικά τη χώρα προς την εισχώρησή της στην Ευρασιατική Οικονομική Ένωση με εταίρο τη Ρωσία.²⁷ Επιπλέον, παρά το κόστος των κυρώσεων η Μόσχα πέτυχε τον έλεγχο της στρατηγικής σημασίας Κριμαίας και της στρατιωτικής βάσης στη Σεβαστούπολη και στην περιοχή της Μαύρης θάλασσας, ενώ ταυτόχρονα κατάφερε να προκαλέσει κλιμάκωση στην περιοχή του Ντονμπάς και ως εκ τούτου εδαφική και πολιτική αστάθεια στο εσωτερικό της Ουκρανίας μέσω της επίδειξης ικανότητας χρήσης τόσο συμβατικών όσο και μη στρατιωτικών μεθόδων πολέμου.²⁸ Αντίστοιχα, ο Πούτιν ενίσχυσε τη γεωπολιτική και γεωστρατηγική θέση της Ρωσίας καθώς, παρά τον παράνομο χαρακτήρα του δημοψηφίσματος αλλά και της ίδιας της προσάρτησης βάσει διεθνούς δικαίου, η Ρωσία εξακολουθεί να θεωρεί την Κριμαία ως τμήμα της ρωσικής

²⁴ Kaczmarek, M. (2009), ό.π., σ. 72.

²⁵ Charalambides, Y. (2022), A Russian Revisionist Strategy on the Rise?, *Strategic Analysis*, 46(2), σ. 149-150. <https://doi.org/10.1080/09700161.2022.2076303>

²⁶ Στο ίδιο, σ. 142 και 152.

²⁷ Bryc, A. (2023), ό.π., σ. 166.

²⁸ Pisciotto, B. (2023), ό.π., σ. 12.

επικράτειας. Με αυτό τον τρόπο η Μόσχα επέκτεινε τελικά την ΑΟΖ της και πλέον μοιράζεται το μεγαλύτερο μέρος της Μαύρης θάλασσας με την Τουρκία. Χρησιμοποιώντας τότε λοιπόν τη στρατιωτική της δύναμη κατάφερε δημιουργώντας τετελεσμένα να επιτύχει τους σκοπούς της απέναντι στην αδράνεια του ΝΑΤΟ και της ΕΕ στην οποία είχαν εγκλωβιστεί οι δύο οργανισμοί ως απόρροια της έλλειψης σχετικής στρατηγικής και προετοιμασίας για την αντιμετώπιση της ρωσικής αναθεωρητικής πολιτικής.²⁹ Σε κάθε περίπτωση, οι στρατιωτικές επιχειρήσεις σε Γεωργία και Ουκρανία δεν αμφισβήτησαν την ηγεμονία της Αμερικής σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά αποτέλεσαν εκδήλωση των πραγματικών προθέσεων του Πούτιν που δεν ήταν άλλες πέρα από αφενός την παγίωση της ρωσικής υπέροχης σε περιφερειακό επίπεδο έναντι των γειτονικών της χώρων και αφετέρου την χάραξη μιας σαφούς γραμμής οριοθέτησης μεταξύ του μετα-σοβιετικού ζωτικού της χώρας, τον οποίο και διατίθεται να υπερασπιστεί με κάθε διαθέσιμο μέσο, και του υπόλοιπου κόσμου.³⁰ Υπό αυτή τη λογική, η Ρωσία με τις παραπάνω επεμβάσεις υλοποίησε την αναθεωρητική στρατηγική της επαναπροσδιορίζοντας τις «νομικές και γεωπολιτικές σχέσεις» μεταξύ των γειτόνων της και των μεγάλων δυνάμεων, πράγμα που επαληθεύτηκε από το επόμενο στρατηγικό της βήμα το γενικευμένο ρωσο-ουκρανικό πόλεμο που ακολούθησε το 2022 όπου και η χώρα αξιοποίησε το στρατηγικό πλεονέκτημα που είχε αποκομίσει από το 2014. Εκμεταλλευόμενη λοιπόν την περιοχή της Κριμαίας εισέβαλε στη ρωσόφωνη ΝΑ Ουκρανία στοχεύοντας στις επόμενες «αμφιλεγόμενες περιοχές» που δεν ήταν άλλες πέρα από το Ντόννετσκ και το Λουχάνσκ.³¹

2.1.2 Οι ρωσικές επιδιώξεις και τα διαθέσιμα μέσα προς την υλοποίησή τους

Αξιοποιώντας λοιπόν τη δυναμική διαφόρων μέσων (π.χ. ρητορική ικανότητα, επίδειξη δυναμικής, απειλές, προτάσεις κ.α) ο ρώσος πρόεδρος αποβλέπει στην ανάδειξη της αναγκαιότητας αναδιαμόρφωσης του πλαισίου των σχέσεων της Μόσχας με τη Δύση. Βασικός λοιπόν στόχος του νέου οράματος του Πούτιν συνιστά η αναγνώριση της προνομιακής θέσης της Ρωσίας στο διεθνές σύστημα από τα δυτικά κράτη. Ειδικότερα, διεκδικεί έναν ενεργό ρόλο στη λήψη των αποφάσεων για την «πολιτική, οικονομική και στρατιωτική τάξη» της Ευρώπης, ενώ σε ότι αφορά το παγκόσμιο επίπεδο επιζητά να πρωτοστατήσει σε διεθνείς διεργασίες,

²⁹ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 143.

³⁰ Pisciotto, B. (2020), ό.π., σ. 96.

³¹ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 143.

εξισορροπώντας έτσι την ισχύ των δυτικών κρατών, κυρίως των ΗΠΑ,³² αλλά και ανακτώντας τελικά την ισχύ που είχε απωλέσει στο τέλος του ΨΠ.³³ Εξάλλου, ο ρώσος πρόεδρος έχει κατηγορήσει επανειλημμένα τη Δύση για την αύξηση της επιρροής της εις βάρος της Ρωσίας σε μία εποχή (1990) κατά την οποία η χώρα χαρακτηριζόταν από σημαντική ευαλωτότητα.³⁴ Η διασφάλιση ότι η Ρωσία θα είναι παρούσα τόσο στις διαβουλεύσεις όσο και στη λήψη σημαντικών αποφάσεων (π.χ. αναφορικά με τη χρήση βίας) σε διεθνές επίπεδο αποτελεί λοιπόν ένα μείζονος στρατηγικής σημασίας ζήτημα, ιδίως όταν διακυβεύονται τα ρωσικά συμφέροντα. Πιο συγκεκριμένα, κατά την πρώτη φάση του ρωσικού αναθεωρητισμού λοιπόν η Μόσχα επεδίωκε την αλλαγή διαδικασιών/θεσμών προς ευνοϊκές για τη χώρα κατευθύνσεις μέσω της άσκησης σχετικών πιέσεων. Απεναντίας, τη δεδομένη στιγμή του πολέμου στην Ουκρανία η Ρωσία αναμένει τη ριζική ανασυγκρότηση του συστήματος αναζητώντας έναν νέο ρόλο για την ίδια στη διεθνή σκηνή, ο οποίος και θα της παράσχει περιθώρια κινήσεων ως ανεξάρτητος δρώντας επί ίσοις όροις με τις μεγάλες και τις αναδυόμενες δυνάμεις.³⁵ Άλλωστε, η εισβολή του 2022 συνοδεύεται από μια αλλαγή στη ρωσική ρητορική. Πιο συγκεκριμένα γίνεται λόγος για μια «νέα, δίκαιη, δημοκρατική, παγκόσμια τάξη» που θα αντικαταστήσει το υπάρχον, διαμορφωμένο από τη Δύση, διεθνές σύστημα. Υπό αυτές τις συνθήκες, είναι γεγονός ότι η προσπάθεια αναδιαμόρφωσης της παγκόσμιας ισορροπίας έχει επιταχυνθεί σημαντικά μετά τον πόλεμο του 2022 ο οποίος και αποτελεί ορόσημο για τη διεθνή τάξη.³⁶

Με βάση αυτή τη λογική το Κρεμλίνο αποβλέπει στο να πείσει τα δυτικά κράτη αφενός να λάβουν υπόψη τις ρωσικές απαιτήσεις δείχνοντάς τους ότι ο παραμερισμός της Ρωσίας και των συμφερόντων της θα έβλαπτε και τα ίδια τα προσωπικά τους συμφέροντα και αφετέρου πως η αναθεώρηση του υπάρχοντος διεθνούς μοντέλου προς μία κατεύθυνση που θα υπολογίζει περισσότερο τις ρωσικές απαιτήσεις καθίσταται αναγκαία καθώς πλέον η δυναμική της χώρας έχει αλλάξει. Κάτι τέτοιο θα οδηγούσε στη μετατροπή της Ρωσίας σε έναν χρήσιμο για τη Δύση εταίρο με τον οποίο εκείνη οφείλει από τη μία να συνεργαστεί και από την άλλη να απέχει από ενέργειες που απειλούν τη ρωσική ασφάλεια.³⁷ Με άλλα λόγια, ο Πούτιν αποσκοπεί στη συνομολόγηση νέων συμφωνιών τύπου «Γιάλτα II» ή ενός Ευρωπαϊκού Χάρτη

³² Kaczmariski, M. (2009), ό.π., σ. 49.

³³ Richey, M. (2018), Contemporary Russian revisionism: understanding the Kremlin's hybrid warfare and the strategic and tactical deployment of disinformation, *Asia Europe Journal*, 16, σ. 102. <https://doi.org/10.1007/s10308-017-0482-5>

³⁴ Allison, R. (2020), Russian revisionism, legal discourse and the 'rules-based' international order, *Europe-Asia Studies*, 72(6), σ. 981. <https://doi.org/10.1080/09668136.2020.1773406>

³⁵ Kaczmariski, M. (2009), ό.π., σ. 49-50 και 68.

³⁶ Kotoulas, I. E. (2022), ό.π., σ. 553-554.

³⁷ Kaczmariski, M. (2009), ό.π., σ. 70-71.

που θα επιβεβαιώνει την ανακατανομή ισχύος, αναδεικνύοντας τη Ρωσία ως ηγεμόνα στις περιοχές του ενδιαφέροντος της.³⁸ Αξίζει να σημειωθεί πως ο Πούτιν δε θεωρεί τη Ρωσία ρεβιζιονιστική δύναμη αλλά υποστηρίζει ότι απλώς προσπαθεί να ανακτήσει την χαμένη δυναμική της χώρας του καθώς μόνο έτσι θα επέλθει η ισορροπία στο διεθνές σύστημα η οποία έχει κλονιστεί από την ηγεμονία της Δύσης.³⁹ Έπειτα, είναι γεγονός ότι ο ρωσικός αναθεωρητισμός στο διεθνές επίπεδο παρουσιάζεται αρκετά πιο επιφυλακτικός σε σχέση με τον περιφερειακό καθώς η Ρωσία φαίνεται να στηρίζει τα αφηγήματα της σε γενικούς παραδεκτούς κανόνες του διεθνούς δικαίου, σε μία προσπάθεια να της παρασχεθεί νομιμοποίηση για τις ενέργειές της, κάτι το οποίο προϋποθέτει σαφώς διαστρέβλωση της πραγματικότητας.⁴⁰ Συνεπώς, φαίνεται ότι η αναθεώρηση των υπαρχόντων κανόνων δεν αποτελεί στόχος στη ρωσική ατζέντα αλλά αυτό που πραγματικά την ενδιαφέρει είναι η δημιουργία εξαιρέσεων από αυτούς. Θα μπορούσαμε επίσης να πούμε ότι μάλλον δεν αποσκοπεί ούτε στην εφεύρεση νέων διεθνών κανόνων αλλά στην αλλαγή του τρόπου εφαρμογής τους από τα δυτικά κράτη. Άλλωστε, ο Πούτιν πολλάκις έχει κατηγορήσει τα κράτη της Δύσης ότι εκείνα είναι τα μόνα που δημιουργούν διεθνείς κανόνες, ενώ ταυτόχρονα τους παραβιάζουν μέσω των επεμβάσεων τους σε τρίτες χώρες. Σύμφωνα λοιπόν με το ρωσικό αφήγημα τα δυτικά κράτη διασαλεύουν την ισορροπία στο διεθνές σύστημα καθώς για στρατηγικούς λόγους επεμβαίνουν σε τρίτες χώρες με σκοπό να αναμορφώσουν την εσωτερική έννομη τάξη τους, προξενώντας τελικά μαζικές αναταραχές στα κράτη αυτά.⁴¹ Όπως είναι προφανές η ρητορική αμφισβήτησης της Μόσχας απευθύνεται σε πολλές μετα-αποικιακές και αυταρχικές κυβερνήσεις που τους απασχολεί η ασφάλεια του καθεστώτος τους. Εξού και η Ρωσία κατά την αναθεωρητική της πορεία αναζητά υποστήριξη από «μη δυτικά» κράτη προκειμένου αφενός να αποκτήσει μεγαλύτερη επιρροή στην ρύθμιση των κανόνων και αφετέρου να θέσει υπό αμφισβήτηση το δικαίωμα των ΗΠΑ να προβάλλουν τον εαυτό τους ως «θεματοφύλακα της διεθνούς τάξης».⁴²

Για το ρώσο πρόεδρο η πολιτική των ΗΠΑ ήταν αυτή που πυροδότησε τη ρωσική αντίδραση η οποία οδήγησε στο σχεδιασμό της αναθεωρητικής πολιτικής που υιοθετεί η Μόσχα έως σήμερα. Πιο συγκεκριμένα, η Ρωσία επιδιώκει τη διαμόρφωση μιας «νέας

³⁸ Allison, R. (2017), Russia and the post-2014 international legal order: Revisionism and Realpolitik, *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944), 93(3), σ. 542.
<https://doi.org/10.1093/ia/iix061>

³⁹ Allison, R. (2020), ό.π., σ. 981.

⁴⁰ Kotoulas, I. E. (2022), ό.π., σ. 553.

⁴¹ Allison, R. (2020), ό.π., σ. 979, 981, 983 και 987.

⁴² Allison, R. (2017), ό.π., σ. 521.

αρχιτεκτονικής ασφάλειας» που να συνάδει τόσο με την αναθεωρητική της στρατηγική όσο και με τα εθνικά της συμφέροντα έναντι του ΝΑΤΟ, καθώς εκλαμβάνεται ως σημαντική απειλή για την ασφάλεια της την επέκταση του οργανισμού προς τη Φινλανδία, τη Σουηδία και κυρίως την Ουκρανία.⁴³ Στο πλαίσιο αυτό, ο Πούτιν αποβλέπει στη δημιουργία ενός «νέου πολιτικού συστήματος και συστήματος ασφάλειας» ή αλλιώς μιας «κοινής ζώνης ασφαλείας» όπου θα συμμετέχουν η Ουκρανία και η Λευκορωσία, που για να υλοποιηθεί απαιτεί να θέσει υπό πλήρη ρωσικό έλεγχο το σύνολο της ουκρανικής επικρατείας ώστε να σχηματίσει μία ζώνη ασφαλείας που θα εκτείνεται από την Υπερδνειστερία και θα καταλήγει στη Λευκορωσία, περνώντας από την Οδησό, τη Μαριούπολη και τη ΝΑ Ουκρανία. Ειδικότερα, μια επόμενη εναλλακτική είναι να περικυκλώσει τα κράτη της Βαλτικής μέσω ενός στρατηγικού τόξου που θα ξεκινά από τον κόλπο Νέβα και θα καταλήγει στο Καλίνινγκραντ. Στην πραγματικότητα, η Ρωσία, έχοντας ανακάμψει από τις οικονομικές καταστροφικές συνέπειες από τις οποίες επλήγη κατά τον ΨΠ, διεκδικεί μια σημαντικότερη θέση στη διεθνή σκηνή θεωρώντας την Ουκρανία και την περιοχή του Καυκάσου μέχρι την Μέση Ανατολή και τη Μεσόγειο Θάλασσα ως μέρη του «ζωτικού της χώρου».⁴⁴ Εξάλλου, η εμπλοκή της Ρωσίας στη Συρία, μιας χώρας εκτός του μετα-σοβιετικού χώρου, σηματοδότησε τη μετάβαση του ρωσικού αναθεωρητισμού από το περιφερειακό, προς το παγκόσμιο επίπεδο, κατόπιν αμφισβήτησης της δομής ολόκληρου το διεθνούς συστήματος.⁴⁵ Έτσι, για άλλους μελετητές ο ρωσικός αναθεωρητισμός στρέφεται προς ένα ευρύτερο γεωγραφικό τόξο που εκτείνεται από την Α. Ευρώπη και καταλήγει στη ΝΑ Ασία διαμέσου της Μαύρης και της Κασπίας θάλασσας.⁴⁶

Ο πρόεδρος Πούτιν χρησιμοποιεί όλα τα διαθέσιμα μέσα για την υλοποίηση της αναθεωρητικής του στρατηγικής: Αρχικά τη στρατιωτική δύναμη της χώρας του τόσο ως αποτρεπτικό παράγοντα όσο και υπό τη μορφή επεισοδίων ή πολέμων (Γεωργία, Κριμαία, Συρία, ευρύτερη Ουκρανία).⁴⁷ Άλλωστε, είναι γνωστό ότι ο Πούτιν δε φημίζεται για τη μεθοδικότητα των δράσεών του με σκοπό να αυξήσει σταδιακά την επιρροή του, αλλά επιζητά αμεσότερες λύσεις όπως οι έμμεσες ή άμεσες στρατιωτικές εμπλοκές της Ρωσίας σε Γεωργία, Συρία, Ουκρανία, Λιβύη, Μάλι, Κεντροαφρικανική Δημοκρατία.⁴⁸ Έπειτα, η Μόσχα βασίζεται στους ενεργειακούς της πόρους (φυσικό αέριο και πετρέλαιο) καθώς η Ρωσία εκμεταλλεύεται την εξάρτηση των κρατών για τα ενεργειακά της αποθέματα με απώτερο στόχο να

⁴³ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 148 και 150.

⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 147, 149 και 151.

⁴⁵ Pisciotto, B. (2020), ό.π., σ. 98-99.

⁴⁶ Richey, M. (2018), ό.π., σ. 101.

⁴⁷ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 153.

⁴⁸ Bobo, L. (2022), ό.π.

μεγιστοποιήσει την επιρροή της πάνω σε αυτά.⁴⁹ Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της ενεργειακής κρίσης του 2005 και 2006 όπου η Gazprom κλιμάκωσε τη διαμάχη μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας για το φυσικό αέριο, μειώνοντας τελικά τη ροή του η οποία διερχόταν από την Ουκρανία τόσο για εσωτερική κατανάλωση, όσο και για μεταφορά προς την υπόλοιπη Ευρώπη. Τότε η Μόσχα κατηγόρησε το Κίεβο για την εν λόγω εξέλιξη, ενώ παράλληλα απέδειξε ότι ήταν πλέον ικανή να επιβληθεί στον τομέα της ενέργειας αφού η κρίση του φυσικού αερίου επαναλήφθηκε εκ νέου το 2009.⁵⁰ Ακόμη, ο Πούτιν αξιοποιεί σε μεγάλο βαθμό την τεχνολογία καθώς το Κρεμλίνο στους πολέμους που έχει διεξάγει μέχρι στιγμής έχει κάνει χρήση τόσο των συμβατικών μέσων, όσο και των κυβερνοεπιθέσεων, ενώ την ίδια στιγμή διαθέτει εξελιγμένα όπλα π.χ. πυραυλικά συστήματα s-300, s-400 και υπερηχητικούς πυραύλους 3M22 Zircon, σε συνδυασμό με αυξημένες γνώσεις επί του κυβερνοχώρου. Έπειτα, χρησιμοποιεί την αυτοκρατορική ρωσική συνείδηση/ ταυτότητα, τη γεωπολιτική της θέση και τις μεγάλες εθνικές μειονότητες που είναι εγκατεστημένες σε ξένα κράτη, την ύπαρξη των οποίων εργαλειοποιεί μετατρέποντάς τις σε μοχλό πίεσης στο εσωτερικό των κρατών για την επίτευξη εθνικών της συμφερόντων (βλ. Κριμαία).⁵¹ Άλλωστε, η Μόσχα συνηθίζει να σπέρνει διχόνοιες στα κράτη στα οποία είναι έντονο το ρωσικό μειονοτικό στοιχείο. Ειδικότερα, η ρωσική ηγεσία επιδιώκει να προβάλλει τις ενέργειές της ως μέριμνα αναφορικά με την προστασία των ρωσικών μειονοτήτων στο εξωτερικό χορηγώντας ακόμη και ρωσικά διαβατήρια στους ανθρώπους αυτούς, ενώ στην πραγματικότητα στρέφει στοχευμένα αυτές τις ομάδες εναντίον του κράτους φιλοξενίας τους. Τα αποτελέσματα μιας τέτοιας πρακτικής είναι η αποδυνάμωση του ελέγχου των κρατών αυτών επί των ρωσικών μειονοτήτων τους, γεγονός που συνεπάγεται αφενός απώλεια της κυριαρχίας τους επί συγκεκριμένων τμημάτων της επικράτειάς τους και αφετέρου καλλιέργεια πολιτικής αστάθειας και διαιρέσεων στο εσωτερικό τους, δίνοντας τελικά περιθώρια στη Ρωσία να επέμβει στα κράτη αυτά μέσω της υποστήριξης αυτονομιστικών και ριζοσπαστικών κινημάτων. Εξάλλου, η υπονόμηση του διεθνούς δικαίου και η υποκίνηση υποστηρικτών είναι συχνές τεχνικές των υβριδικών πολέμων της Ρωσίας.⁵² Πρέπει να επισημάνουμε πως η Μόσχα είναι ιδιαίτερα ικανή στη διεξαγωγή πολέμου υπό τη χρήση μη παραδοσιακών μέσων. Ειδικότερα, ο Πούτιν χρησιμοποιεί εκτενώς τη μέθοδο της παραπληροφόρησης ως μέσο υβριδικού πολέμου (βλ. Γεωργία, Συρία, Ουκρανία), διαδίδοντας ψευδείς πληροφορίες αναφορικά με τις ρωσικές

⁴⁹ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 153.

⁵⁰ Richey, M. (2018), ό.π., σ. 107.

⁵¹ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 153.

⁵² Richey, M. (2018), ό.π., σ. 109 και 111.

γεωστρατηγικές προθέσεις με σκοπό να παραπλανήσει τα αντίπαλα στρατόπεδα. Ταυτόχρονα, ο ρώσος πρόεδρος υπό τη μορφή των ψευδών ειδήσεων αρνείται συστηματικά την εμπλοκή της χώρας του σε θανατηφόρες επιθέσεις με σκοπό να σπείρει σύγχυση στη διεθνή κοινότητα.⁵³ Τέλος, το Κρεμλίνο βασίζεται στην έλλειψη κατάλληλης προληπτικής στρατηγικής τόσο από την πλευρά της ΕΕ, όσο και των ΗΠΑ, γεγονός που αποτελεί από μόνο του «σχεδόν σύμμαχο» για την υλοποίηση των ρωσικών επιδιώξεων.⁵⁴

2.2 Οι παράγοντες που επέτρεψαν τη μετάβαση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής στη φάση του ρεβιζιονισμού

2.2.1 Υλικοί παράγοντες

Ο στρατηγικός επαναπροσδιορισμός της Ρωσίας κατέστη εφικτός διαμέσου της μετάβασης της χώρας σε μια εποχή «οικονομικής ανασυγκρότησης, πολιτικής σταθεροποίησης και αύξησης της στρατιωτικής της ισχύος».⁵⁵ Η Μόσχα ξεκίνησε να αντιλαμβάνεται ότι η δυναμική της Δύσης εντός του πολυπολικού πλέον διεθνούς συστήματος αρχίζει να κάμπτεται, γεγονός που της επιτρέπει να υλοποιήσει τις φιλοδοξίες της τοποθετώντας τον εαυτό της σε ευνοϊκότερη θέση. Εντός αυτού του πλαισίου, οι παράγοντες που έδρασαν καταλυτικά στην ανάπτυξη της αναθεωρητικής στρατηγικής της Ρωσίας διακρίνονται σε υλικούς, υποκειμενικούς και εξωτερικούς. Ξεκινώντας με τους υλικούς, οι αξιοσημείωτοι ρυθμοί ανάπτυξης που κατέγραψε η ρωσική οικονομία στις αρχές του 2000 καλλιέργησαν ένα έντονο αίσθημα αισιοδοξίας το οποίο μεταφράστηκε σε παράθυρο ευκαιρίας για την ενδυνάμωση του διεθνούς ρόλου της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, το 2008 η ρωσική οικονομία κατέκτησε την 8η θέση ανάμεσα στις μεγαλύτερες οικονομίες του κόσμου ξεπερνώντας την 20η θέση στην οποία βρισκόταν το 2000, ενώ ταυτόχρονα ο μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης άγγιξε το 7% το διάστημα 1999-2007. Συνάμα, το ΑΕΠ της χώρας παρουσίασε εκπληκτική άνοδο από 300 δισεκατομμύρια δολάρια το 1999 σε 1,78 τρισεκατομμύρια δολάρια το 2008, ενώ την ίδια στιγμή το πραγματικό ΑΕΠ αυξήθηκε εξίσου κατά 70% εκείνη τη χρονική περίοδο. Με αυτόν τον τρόπο, η πρωτόγνωρη οικονομική μεγέθυνση που γνώρισε η Ρωσία εξηγεί την επιλογή της

⁵³ Στο ίδιο, σ. 102, 109 και 110.

⁵⁴ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 153.

⁵⁵ Kaczmariski, M. (2009), ό.π., σ. 47.

συγκεκριμένης χρονικής περιόδου από τον Πούτιν για να εγκαινιάσει μια νέα φάση στην εξωτερική πολιτική της χώρας του. Επιπρόσθετα, τη δεδομένη στιγμή η Ρωσία κατάφερε να τερματίσει την οικονομική της εξάρτηση από τους διεθνείς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς αφού το 2008 αποπλήρωσε το μεγαλύτερο τμήμα του δημόσιου χρέους της,⁵⁶ γεγονός που της παρείχε ακόμη μεγαλύτερη ευχέρεια κινήσεων στην εξωτερική της πολιτική, ενώ αντίστοιχα η συσταλτική δημοσιονομική πολιτική που εφάρμοσε ο ρώσος πρόεδρος οδήγησε στη δημιουργία σημαντικών χρηματοοικονομικών αποθεμάτων. Ακόμη, η άνοδος των εισροών άμεσων ξένων επενδύσεων αλλά και το μικρό πλήγμα που δέχτηκε η Ρωσία, συγκριτικά με άλλες χώρες, από την κρίση του 2008 διαδραμάτισαν εξίσου σημαντικό ρόλο στη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής. Αντίστοιχη άνοδο παρουσίασαν και οι εξαγωγές με τον τομέα της ενέργειας να πρωτοστατεί ως σημαντικό μέσο τόσο στον χώρο της οικονομίας, όσο και της εξωτερικής πολιτικής. Ιδιαίτερα τα έσοδα από τις εξαγωγές πετρελαίου και φυσικού αερίου έφτασαν να αντιπροσωπεύουν το 50% των συνολικών εσόδων του προϋπολογισμού για το έτος 2008, ενώ προηγουμένως το 2002 το ίδιο ποσοστό κυμαινόταν μόλις στο 22%. Η παραπάνω οικονομική ανάπτυξη, όπως θα περίμενε κανείς, συνοδεύτηκε από αύξηση της στρατιωτικής ισχύος της Ρωσίας. Τα πλεονάσματα που σημειώθηκαν στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών επέτρεψαν την αύξηση των στρατιωτικών δαπανών από 6 δισεκατομμύρια δολάρια το 2000 σε 43 δισεκατομμύρια δολάρια το 2008, ενώ έκτοτε η ρωσική στρατιωτική ικανότητα συνεχίζει να παρουσιάζει ανοδική πορεία. Έπειτα, ο εκσυγχρονισμός των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων ξεκίνησε το 2004 και στη συνέχεια το 2006 εντάθηκε, σε εναρμόνιση με την αύξηση και εκπαίδευση του στρατιωτικού προσωπικού της χώρας.⁵⁷ Το αποτέλεσμα ήταν ο διπλασιασμός των στρατιωτικών δαπανών μεταξύ 2006 και 2016, με ακόμη μεγαλύτερη άνοδο να σημειώνεται το 2018 στο πλαίσιο σειράς προγραμμάτων ενίσχυσης της αμυντικής βιομηχανίας της χώρας, με σκοπό τη δημιουργία ενόπλων δυνάμεων ικανών αφενός να αντιμετωπίσουν τις στρατιωτικές ανάγκες και προκλήσεις της μεταψυχροπολεμικής περιόδου και αφετέρου να αναλάβουν στρατιωτική δράση συνήθως μικρής κλίμακας, αλλά ικανής να διεξαχθεί σε πολλά διαφορετικά μέτωπα ταυτόχρονα.⁵⁸ Όλα τα προαναφερθέντα είχαν ως αποτέλεσμα για τη Ρωσία πλέον να θεωρείται ως η δεύτερη στρατιωτική δύναμη στον κόσμο, γεγονός που της επιτρέπει να χρησιμοποιεί την στρατιωτική της ισχύ στον μετασοβιετικό χώρο ο οποίος και αποτελεί το βασικό πεδίο του ενδιαφέροντος της.⁵⁹

⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 51.

⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 52 και 54-56.

⁵⁸ Pisciotta, B. (2020), ό.π., σ. 93-94.

⁵⁹ Pisciotta, B. (2023), ό.π., σ. 10.

Παρ' όλα αυτά δεν θα οδηγούσε σε ασφαλές συμπέρασμα να ειπωθεί ότι η ρωσική οικονομία έχει φτάσει τις ισχυρότερες οικονομίες του κόσμου καθώς εξακολουθεί να έρχεται αντιμέτωπη με σημαντικά διαρθρωτικά προβλήματα, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί μια οικονομία εξαρτώμενη σε μεγάλο βαθμό από τους ενεργειακούς της πόρους,⁶⁰ αλλά και τις αυξήσεις των τιμών των εξαγωγών αυτών. Ακόμη, δεν αποτελεί μια οικονομία με σημαντικά τεχνολογικά επιτεύγματα και ως εκ τούτου η παραπάνω ανάπτυξη κρίνεται ανεπαρκής για να δικαιολογήσει πλήρως τις διεκδικήσεις της χώρας για ένα νέο διεθνή και περιφερειακό ρόλο στη διεθνή σκηνή. Η Ρωσία γνωρίζει ότι αδυνατεί να βελτιώσει τη θέση της στο διεθνές σύστημα χρησιμοποιώντας αμιγώς οικονομικά μέσα καθώς παρά την οικονομική της ανάπτυξη δεν πρέπει να λησμονούμε το χαμηλό σημείο εκκίνησης της προόδου της, λαμβάνοντας υπόψη την οικονομική κατάρρευση του 1998 ή τους περιορισμούς που διέπουν τη συμβολή της χώρας στην παγκόσμια οικονομία. Για τους παραπάνω λόγους η ρεβιζιονιστική εξωτερική πολιτική της Ρωσίας χαρακτηρίζεται κυρίως από τη χρήση της μεθόδου της πειθούς αλλά και την άσκηση πιέσεων προς ευνοϊκές κατευθύνσεις για τη χώρα.⁶¹

2.2.2 Υποκειμενικοί και εξωτερικοί παράγοντες

Μπορούμε να συνάγουμε ότι ο ρωσικός ρεβιζιονισμός εδράζεται σε μεγάλο βαθμό σε υποκειμενικούς παράγοντες που αφορούν τη μεταστροφή των αντιλήψεων του ρωσικού πολιτικού χώρου τόσο για τη διεθνή τάξη, όσο και για τη θέση της ίδιας της χώρας μέσα σε αυτή. Η βασικότερη στροφή στις πεποιθήσεις της ρωσικής πολιτικής ελίτ εντοπίζεται στη θεώρηση ότι η διεθνής τάξη πραγμάτων βρίσκεται σε ένα στάδιο μετασχηματισμού από το οποίο θα προκύψει μία ευνοϊκότερη για τη Ρωσία και μία αντίστοιχα δυσμενέστερη για τη Δύση θέση. Υπό την παραπάνω λογική, η Ρωσία εντός του νέου πολυπολικού συστήματος θα αναδυθεί ως παγκόσμια δύναμη καθώς η ρωσική ηγεσία είναι πεπεισμένη ότι διανύουμε τη λήξη του ΨΠ η οποία σηματοδοτεί τον τερματισμό της αμερικανικής κυριαρχίας και ως εκ τούτου εγκαινιάζει μια νέα φάση για τις Διεθνείς Σχέσεις.⁶² Η εν λόγω αντίληψη περί δυτικής παρακμής ερείδεται αφενός στις αποτυχημένες πολιτικές των ΗΠΑ σε Ιράκ και Αφγανιστάν και αφετέρου στις άκαρπες προσπάθειες για βαθύτερη ολοκλήρωση στην ΕΕ, κατόπιν απόρριψης του ευρωπαϊκού συντάγματος, αλλά και των προβλημάτων της διεύρυνσης του 2004 και 2007. Επιπλέον, η Μόσχα παρακολουθεί με αζημίωτο ενδιαφέρον την ανάδυση νέων

⁶⁰ Kaczmariski, M. (2009), ό.π., σ. 54.

⁶¹ Στο ίδιο, σ. 81

⁶² Στο ίδιο, σ. 47 και 57.

ισχυρών μη δυτικών δρώντων στο διεθνές περιβάλλον (π.χ. Ινδία, Κίνα, Βραζιλία) επιβεβαιώνοντας την πολυπολικότητα του νέου συστήματος η οποία προωθεί έναν ισομερή καταμερισμό οικονομικής και πολιτικής ισχύος, σαφώς ευνοϊκότερο για την ίδια.⁶³ Έτσι, σύμφωνα με τη ρωσική θεώρηση οι υπάρχουσες τάσεις ευνοούν περισσότερο μη δυτικές οικονομίες συμπεριλαμβανομένης και της ρωσικής. Σε αυτό το υπό διαμόρφωση διεθνές σύστημα η Ρωσία αναμένει να παίζει ενεργό ρόλο καθιστώντας τα εθνικά της συμφέροντα σεβαστά προς τους υπόλοιπους μη δυτικούς παίκτες με τους οποίους θα «μοιράζεται» τυχόν ευθύνες αλλά και την επιρροή της καθώς θα τους θεωρεί εταίρους της. Συνεπώς κύρια απειλή στο όλο ρωσικό εγχείρημα αποτελεί η αντίσταση της Δύσης στο να αποδεχθεί τη νέα πραγματικότητα καθώς, όπως υποστηρίζει η Ρωσία, πάσχει από το «σύνδρομο νίκης του ΨΠ». Το Κρεμλίνο θεωρεί ότι εκείνη, ούσα προσκολλημένη στην ψυχροπολεμική λογική, αγνοεί κάθε ρωσική πρόθεση περί συμβιβαστικών λύσεων και εξακολουθεί τόσο να ασκεί πιέσεις στη ρωσική ομοσπονδία, όσο και να την περιθωριοποιεί.⁶⁴ Είναι επίσης γεγονός ότι τη ρωσική στροφή προς τον ρεβιζιονισμό διευκόλυνε εξίσου η εσωτερική επιτυχία του ρώσου προέδρου η οποία ήρθε να προστεθεί στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας μέσω της ενέργειας. Ειδικότερα, ο Πούτιν έχει γίνει πλέον άτρωτος στο εσωτερικό της Ρωσίας μετατρέποντας τα ΜΜΕ σε φερέφωνα της κυβέρνησής του. Η χειραγώγηση των ρωσικών ΜΜΕ δύναται να παράσχει νομιμοποίηση των στρατιωτικών επιχειρήσεων στο εσωτερικό της Ρωσίας, κάνοντας επίκληση στο εθνικό αίσθημα, ενώ ταυτόχρονα μεταφέρει στο εξωτερικό την εικόνα μιας ισχυρής Ρωσίας ικανής να υπερασπιστεί τα συμφέροντα της, ακόμη και αν αυτό συνεπάγεται ζημιά στον αντίπαλο.⁶⁵

Η αλήθεια είναι ότι η μετάβαση της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής προς μία αναθεωρητική, συχνά επιθετική, φάση συνέπεσε ιστορικά με θεμελιώδεις αλλαγές στο διεθνές σύστημα. Η αποδόμηση της αμερικανικής ηγεμονίας αλλά και οι διαιρετικές τάσεις που έπληξαν τη Δύση κλόνισαν την υπάρχουσα ισορροπία δυνάμεων, με αποτέλεσμα η Μόσχα να σπεύσει να εκμεταλλευτεί τους εν λόγω κλυδωνισμούς στο σύστημα κατανομής ισχύος καταφεύγοντας σε μια ρεβιζιονιστική εξωτερική πολιτική αυξημένων διεκδικήσεων.

Ωστόσο, παρά τις ευνοϊκές εξωτερικές συνθήκες μόνο οι υλικοί παράγοντες είναι αυτοί που θα μπορούσαν να οδηγήσουν τη Ρωσία ένα βήμα πιο μπροστά καθώς η κατανομή ισχύος δεν έχει ακόμα μεταβληθεί ριζικά. Έτσι, η εν προκειμένω δυναμική εξωτερική πολιτική θα μπορούσαμε να πούμε ότι ήταν περισσότερο προϊόν αυτοπεποίθησης των ρωσικών πολιτικών

⁶³ Στο ίδιο, σ. 58.

⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 60 και 62.

⁶⁵ Richey, M. (2018), ό.π., σ. 106 και 109.

ελίτ παρά μια ορθολογική εκτίμηση των αδυναμιών των αντιπάλων της χώρας.⁶⁶ Από την άλλη πλευρά, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ότι η στροφή της ρώσικης εξωτερικής πολιτικής προς τον ρεβιζιονισμό ήταν φυσικό επακόλουθο του αισθήματος απειλής που άρχισε να νιώθει η χώρα από τις τελευταίες διευρύνσεις του NATO (1999, 2004) αλλά και της ΕΕ προς Α. και Κ. Ευρώπη (2004, 2007) που συνετέλεσαν στην στρατηγική αποδυνάμωση της Ρωσίας.⁶⁷ Τέλος, όσον αφορά τον ρωσο-ουκρανικό πόλεμο, ακόμη και η επιλογή του χρόνου της εισβολής του 2022 δεν ήταν τυχαία καθώς η Ρωσία προσπάθησε να αδράξει την ευκαιρία και να δοκιμάσει τις αντιδράσεις της Δύσης σε μια εποχή όπου παράγοντες τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό της επέτρεψαν να προχωρήσει σε μια τέτοια στρατηγική κίνηση. Οι συγκυρίες αξιολογήθηκαν ως κατάλληλες από το Κρεμλίνο καθώς μια εξωτερική επέμβαση θα έπρεπε να λάβει χώρα πριν το 2024 όπου και έχουν προγραμματιστεί οι επόμενες προεδρικές εκλογές, όπου η Ρωσία θα επικεντρωθεί περισσότερο στα εσωτερικά της ζητήματα. Ταυτόχρονα, η Μόσχα στερούνταν τη δεδομένη στιγμή πολιτικών αντιπάλων που θα μπορούσαν να στρέψουν την κοινή γνώμη ενάντια της εισβολής, με τον Α. Ναβάλνι έγκλειστο και τα ΜΜΕ υποχείρια της ρωσικής κυβέρνησης.⁶⁸ Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι ακόμη και η πρώτη επέμβαση στην Ουκρανία το 2014 έλαβε χώρα σε μια εποχή εκ νέου «σταλινοποίησης» της Ουκρανίας, πλήρως συμβατή και με τα σημερινά δεδομένα.⁶⁹ Ακόμη, και οι εξωτερικές συνθήκες φαίνονταν ευνοϊκές καθώς ο νέος συνασπισμός στη Γερμανία, διανύοντας η χώρα μια προεκλογική περίοδο, δεν είχε ακόμη σαφή θέση για τη Ρωσία, ενώ από την άλλη πλευρά η λανθασμένη επιλογή της αποχώρησης των ΗΠΑ από το Αφγανιστάν το 2021 που εγκλώβισε εκ νέου τη χώρα σε κρίση, έδωσε την εντύπωση ότι η αμερικανική ισχύς διανύει μία φθίνουσα πορεία. Τέλος, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ότι επρόκειτο για μια εποχή όπου η Μόσχα έβλεπε τον εαυτό της ολοένα και πιο ζημιωμένο αφού είχε απωλέσει μεγάλο μέρος της επιρροής που ασκούσε στα γειτονικά της κράτη. Ειδικότερα, Γεωργία, Ουκρανία, Μολδαβία και Αζερμπαϊτζάν αποδυνάμωσαν τους δεσμούς τους με τη Ρωσία αναζητώντας λιγότερο επιθετικούς συμμάχους. Επομένως, η Ρωσία εκείνη τη χρονική φάση είχε περιορισμένες επιλογές και αποφάσισε να κινηθεί προς την επίτευξη των άμεσων στόχων της στην Ουκρανία και τη Λευκορωσία.⁷⁰ Η αίσθηση λοιπόν της Μόσχας ότι περικυκλώνεται από τη Δύση συνοδεύτηκε από τον φόβο ότι δεν θα μπορέσει να σταματήσει την παρακμή της από την οποία επλήγησε η χώρα τη δεκαετία του 1990. Ο πούτιν στην προσπάθειά του να βελτιώσει το

⁶⁶ Kaczmarek, M. (2009), ό.π., σ. 61.

⁶⁷ Richey, M. (2018), ό.π., σ. 103.

⁶⁸ Bryc, A. (2023), ό.π., σ. 169.

⁶⁹ Kuzio, T. (2022), ό.π., σ. 14.

⁷⁰ Bryc, A. (2023), ό.π., σ. 169.

περιφερειακό κύρος της χώρας του τόσο στον μεσοπρόθεσμο, όσο και στον μακροπρόθεσμο ορίζοντα, συνειδητοποίησε ότι η Ρωσία ερχόταν αντιμέτωπη με μια μείωση στη δυναμική της και προσπάθησε να μειώσει αυτή την πηγή ανασφάλειας χρησιμοποιώντας την «ευρασιατική ολοκλήρωση ως μορφή περιφερειακής εξισορρόπησης». Ωστόσο, οι ρωσικές προσπάθειες για αναδιάταξη της περιφερειακής τάξης στο μετασοβιετικό χώρο συγκρούστηκαν όπως θα αναλύσουμε στη συνέχεια με την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη.⁷¹

3. Το ξέσπασμα του ρωσο-ουκρανικού πολέμου ως προϊόν του ρωσικού αναθεωρητισμού και η αντίδραση της διεθνούς κοινότητας

3.1 Η Ουκρανία από την οπτική του Πούτιν: Η αναπόληση της σοβιετικής εποχής και η απειλή του NATO ως βασικό αίτιο του πολέμου

Οι αναθεωρητικές τάσεις του Πούτιν εξηγούνται αν αναλογιστεί κανείς τις πεποιθήσεις του προέδρου βάσει των οποίων η Ουκρανία, ως απότοκος ιστορικών συγκυριών, στερείται του δικαιώματος να αποτελεί ανεξάρτητο κράτος, ενώ την ίδια στιγμή το σύγχρονο ουκρανικό κράτος οφείλει αυτό που είναι σήμερα στη Ρωσία η οποία και ανέλαβε εξ ολοκλήρου τη διαμόρφωσή του.⁷² Με άλλα λόγια, ο Πούτιν απορρίπτει τα υφιστάμενα σύνορα της Ουκρανίας καθώς πιστεύει ότι η χώρα συνιστά μια «τεχνητή σοβιετική κατασκευή», από τη στιγμή που «η σύγχρονη Ουκρανία δημιουργήθηκε πλήρως από τη σοβιετική εποχή».⁷³ Ωστόσο, για να γίνει κατανοητή η θεώρηση του ρώσου ηγέτη είναι χρήσιμο να ανατρέξουμε στην ιδεολογία του ρωσικού παρελθόντος, τόσο της αυτοκρατορικής Ρωσίας, όσο και του σοβιετικού καθεστώτος. Εξηγώντας λοιπόν, η πολιτική του Τσάρου στη Ρωσική Αυτοκρατορία έβλεπε τους Ουκρανούς ως αναπόσπαστο μέρος του ρωσικού έθνους, ως πολίτες της «Μικρής

⁷¹ Pisciotta, B. (2023), ό.π., σ. 96.

⁷² Chotiner, I. (2022), 'Vladimir Putin's Revisionist History of Russia and Ukraine', The New Yorker, 23, σ. 2. <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/vladimir-putins-revisionist-history-of-russia-and-ukraine>

⁷³ Kuzio, T. (2022), ό.π., σ. 16.

Ρωσίας» καθώς επικρατούσε η ιδέα ότι οι Ουκρανοί είναι στην ουσία Ρώσοι και όχι ξεχωριστό έθνος.⁷⁴ Σε αυτό συνέβαλε και η απουσία ουκρανικής ξεχωριστής ταυτότητας την εποχή εκείνη, τάση που κληρονομήθηκε και από τη σοβιετική περίοδο όπου είχε καλλιεργηθεί μια υπερεθνική «εδαφική/αυτοκρατορική, κοινή για όλους ταυτότητα», βάσει των τσαρικών και μετέπειτα σοβιετικών συνόρων, αντί για μία ρωσική εθνική ταυτότητα, η οποία τελικά απέτρεψε μια σαφή διαφοροποίηση μεταξύ Ουκρανών και Ρώσων.⁷⁵ Εξάλλου, η σοβιετική ηγεσία ήθελε τους δύο λαούς όμοιους, μέλη της ρωσικής πατρίδας και του ρωσικού έθνους, με την προώθηση των μικτών γάμων να είναι αρκετά συνηθισμένη, θολώνοντας τα όρια διάκρισης μεταξύ ρωσικής και ουκρανικής εθνικής συνείδησης στην Ουκρανία (κυρίως στις περιφέρειες του Ντονέτσκ και της Κριμαίας). Η βασική ιδέα ήταν ότι οι επιμέρους λαοί θα εγκατέλειπαν τις διακριτές εθνικές τους ταυτότητες και γλώσσες αποκτώντας τελικά μια κοινή σοβιετική εθνική συνείδηση που θα οδηγούσε στη δημιουργία μιας «ρωσόφωνης κοσμοπόλης».⁷⁶ Έπειτα, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ότι οι περιοχές του Ντονμπάς και της Κριμαίας ήταν αρκετά αμφιλεγόμενες εντός ουκρανικού εδάφους, λόγω του έντονου ρωσόφωνου και ρωσικού στοιχείου που τις διαχώριζε από τις δυτικές περιφέρειες της Ουκρανίας πολλά χρόνια πριν από την ανάληψη της εξουσίας από τον Πούτιν. Συγκεκριμένα, οι αυτοδιοικητικές ή και αποσχιστικές τάσεις των ρωσόφωνων περιοχών γίνονταν όλο και πιο έντονες στην Κριμαία αφενός λόγω της καθυστερημένης ένταξης της περιοχής στην ουκρανική επικράτεια το 1954 (ως δώρο από τον Χρυστόφορ για τον εορτασμό της τριακονταετούς επετείου από την επανένωση της Ουκρανίας με την Ρωσία), και αφετέρου εξαιτίας της δημογραφίας της περιοχής που είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργείται η αίσθηση ότι η Κριμαία βρίσκεται εγγύτερα στη Ρωσία παρά στην Ουκρανία. Εξάλλου, ο πληθυσμός της περιοχής αποσκοπούσε στη διατήρηση της ρωσικής ως κυρίαρχης γλώσσας στην Ουκρανία αλλά και στη σύσφιξη των δεσμών με τη Ρωσία.⁷⁷ Δεδομένου λοιπόν ότι οι ρώσοι της Κριμαίας έφταναν το 58% (βάσει

⁷⁴ Janmaat, J. G. (2000). *Nation-building in post-Soviet Ukraine: Educational policy and the response of the Russian-speaking population*, Utrecht/Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, σ. 16 και 177.

⁷⁵ Fournier, A. (2002), Mapping identities: Russian resistance to linguistic Ukrainisation in Central and Eastern Ukraine. *Europe-Asia Studies*, 54(3), σ. 416-417. <https://doi.org/10.1080/09668130220129542>, βλ. επίσης Janmaat, J. G. (2000)., ό.π., σ. 34.

⁷⁶ Janmaat, J. G. (2000), ό.π., σ. 27 και 34.

⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 14-20 και 22: Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της Ν. και Α. Ουκρανίας λόγω της έντονης παρουσίας ρωσόφωνων και ρωσικών μειονοτήτων εξηγείται ιστορικά από τα κάτωθι: Το μεγαλύτερο ποσοστό Ρώσων και ρωσόφωνων καταγράφεται στις περιοχές που ενσωματώθηκαν πρώτες, (Ν. και Α. Ουκρανία). Η πρώτη παραδόθηκε σε ρωσικά χέρια κατόπιν μιας σειράς αιματηρών συγκρούσεων που διήρκεσαν τρεις αιώνες, από τα τέλη του 15ου έως τα τέλη του 18ου αιώνα. Ειδικά για την περιοχή του Ντονμπάς καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η εκβιομηχάνιση τη δεκαετία του 1860, όσο και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο που παρείχε το κίνητρο εγκατάστασης σε μεγάλο αριθμό ρώσων μεταναστών, καθιστώντας έντονο και ίσως κυρίαρχο το ρωσικό αποτύπωμα στην περιοχή. Παρόμοια εξέλιξη παρουσίασε και το Ν. τμήμα της Ουκρανίας, ιδίως η περιοχή της Κριμαίας που αποτέλεσε τμήμα της Ρωσικής Αυτοκρατορίας από το 1783. Τα υψηλά ποσοστά

της απογραφής του 2001), στην πραγματικότητα επρόκειτο για τη μοναδική περιοχή στην Ουκρανία όπου ο ρωσικός πληθυσμός αποτελούσε την πλειοψηφία αντί για μια εθνική μειονότητα. Αντίστοιχη ήταν η κατάσταση και στην περιφέρεια του Ντονμπάς όπου το ρωσικό στοιχείο κυριάρχησε στην περιοχή λόγω των μαζικών εισροών μεταναστών από τη Ρωσία εντός ΕΣΣΔ.⁷⁸ Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, η ρωσική ηγεσία ισχυρίζεται ότι η Ουκρανία δεν μπορεί να αποτελεί ανεξάρτητο έθνος καθώς πρόκειται για ένα ενιαίο σοβιετικό/ρωσικό έθνος που ίσως να συμπεριλαμβάνει διαφορετικές φυλές αλλά σε καμία περίπτωση ξεχωριστά έθνη.⁷⁹ Επομένως, παρατηρούμε ότι ο ρωσικός αναθεωρητισμός περιλαμβάνει ιστορικά-εθνοτικά στοιχεία τα οποία μεταφράζονται σε άρνηση του ρώσου προέδρου να αποδεχθεί την Ουκρανία ως αυτόνομη οντότητα έξω από τα ρωσικά σύνορα.⁸⁰ Άλλωστε, λίγες ημέρες πριν την εισβολή του 2022 ο ρώσος ηγέτης υπενθύμισε ότι η Ουκρανία δεν είναι «μια απλώς γειτονική χώρα» για τη Ρωσία αλλά «ένα αναπαλλοτρίωτο μέρος της δικής της ιστορίας, πολιτισμού και πνευματικού χώρου».⁸¹ Εξού και η προσάρτηση της Κριμαίας το 2014 παρουσιάστηκε από τη ρωσική προπαγάνδα ως «άρση μιας ιστορικής αδικίας» και ως ένα βήμα για την «προστασία των ρωσόφωνων κοινοτήτων» στο εξωτερικό.⁸² Ωστόσο, ήδη πριν από το 2014 η Ρωσία παρουσίαζε έντονη παρεμβατικότητα στις εσωτερικές υποθέσεις της Ουκρανίας. Πιο συγκεκριμένα, το Κρεμλίνο υποστήριξε σημαντικά την εκλογή του Γιανουκόβιτς στις προεδρικές εκλογές το 2004, ενώ κατά τη χρονική περίοδο 2005-2006 έως το 2014 η ρωσική υπηρεσία πληροφοριών παρείχε παραστρατιωτική εκπαίδευση σε φιλορωσικές ομάδες, συμπεριλαμβανομένης της εξτρεμιστικής ρωσικής δημοκρατίας του Ντόνετσκ. Όπως ήδη προαναφέρθηκε η περιφέρεια του Ντονμπάς και της Κριμαίας, όπου και

ανάπτυξης όσον αφορά το εμπόριο και τις δραστηριότητες στα λιμάνια προσέλκυσαν εξίσου μετανάστες από τη γειτονική Ρωσία εντός της ΕΣΣΔ με αποτέλεσμα ο ρωσικός πολιτισμός και η ρωσική γλώσσα να αναπτυχθούν και τελικά να κυριαρχήσουν στις εν λόγω περιοχές. Η ανεξαρτησία του ουκρανικού κράτους μετά τη διάλυση της σοβιετικής Ένωσης δεν κατάφερε να λειτουργήσει ως κινητήριο δύναμη για την αλλαγή της πολιτισμικής διαφοροποίησης που είχε διαμορφωθεί από την εποχή του Τσάρου, δημιουργώντας ένα χάσμα μεταξύ νότιας, ανατολικής και δυτικής, κεντρικής Ουκρανίας. Σε αντίστιξη με την υπόλοιπη χώρα στην Κ. και κυρίως Δ. επικράτεια χάρη στους διανοούμενους αλλά και της μεγαλύτερης ελευθερίας έκφρασης που επέτρεπε το καθεστώς στην περιοχή, κατέστη δυνατή τόσο η διατήρηση της ουκρανικής γλώσσας, όσο και η διαφοροποίηση του πληθυσμού από την ολιγάριθμη ρωσόφωνη μειονότητα που είχε μετεγκατασταθεί εκεί. Η διαίρεση μεταξύ ΚΔ και ΝΑ Ουκρανίας γίνονταν ολοένα και πιο έντονη μετά τον Β΄ΠΠ με αποτέλεσμα το ουκρανικό στοιχείο να είναι το επικρατέστερο δυτικά, ενώ το ρώσικο κυριάρχησε κυρίως νοτιοανατολικά καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό ρωσόφωνων συγκεντρώθηκε στις περιοχές Ντονέτσκ, Λουχάνσκ, Χάρκοβο, Ζαπορίζια, Κριμαία, Οδησσό, Χερσώνα και Μικολάιβ.

⁷⁸ Katchanovski, I. (2015), *Crimea: People and Territory Before and After Annexation*, in Pikulicka-Wilczewska, A., Sakwa, R., *Ukraine and Russia: People, politics, propaganda and perspectives*, Bristol: E-International Relations Publishing, σ. 77-81.

⁷⁹ Chotiner, I. (2022), ό.π., σ. 3.

⁸⁰ Kotoulas, I. E. (2022), ό.π., σ. 553 και 555.

⁸¹ Brunk, I., Hakimi, M. (2022), ό.π., σ. 688.

⁸² Kotoulas, I. E. (2022), ό.π., σ. 554.

είχε απήχηση ο φιλορώσος Γιανουκόβιτς, διέθεταν έντονη σοβιετική ταυτότητα που διέφερε από την υπόλοιπη Ουκρανία. Ωστόσο, παρά τη φιλικά προσκείμενη προς τη Ρωσία πολιτική που υιοθέτησε κατά τη θητεία του ο Γιανουκόβιτς, οι πολιτικοί ηγέτες της Ρωσίας δεν ήταν ποτέ ευχαριστημένοι με τους ουκρανούς προέδρους καθώς ανέμεναν να εγκαθιδρύσουν στην ουκρανική επικράτεια ένα καθεστώς τύπου Λευκορωσίας. Η επανάσταση Euromaidan στάθηκε ακόμη μεγαλύτερο εμπόδιο καθώς ανέτρεψε τα σχέδια του Πούτιν για επανεκλογή του Γιανουκόβιτς το 2015 η οποία θα ερχόταν να προστεθεί στην προηγούμενη του επιτυχία με την είσοδο της Ουκρανίας στην Ευρασιατική Οικονομική Ένωση (που μετονομάστηκε σε Τελωνειακή Ένωση της ΚΑΚ).⁸³

Όπως είναι προφανές από τα παραπάνω, ο Πούτιν κατά τη διάρκεια πολλών ετών φαίνεται να αμφισβητεί «τη νομιμότητα των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών» κάνοντας λόγο για τη λανθασμένη κίνηση του Λένιν να τους επιτρέψει το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού εντός της ΕΣΣΔ. Κατ'αυτόν τον τρόπο, στο μυαλό του ρώσου ηγέτη το ενδεχόμενο της ανασυγκρότησης της ρωσικής αυτοκρατορίας φαντάζει το ιδανικότερο σενάριο για τις ρωσικές φιλοδοξίες.⁸⁴ Συνεπώς, εύκολα μπορεί να οδηγηθεί κανείς στο συμπέρασμα ότι η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας αντανακλά την αυτοκρατορική λογική του ιστορικού της παρελθόντος, με την περίπτωση της Ουκρανίας να βρίσκεται πολύ ψηλά στις προτεραιότητες της στρατηγικής του Κρεμλίνου καθώς πρόκειται για ένα κομβικό κράτος που βρίσκεται αντιμέτωπο εδώ και πολλές δεκαετίες με οξύτατη πολιτική αστάθεια, ενώ «ισορροπεί μεταξύ της ρωσικής και δυτικής επιρροής».⁸⁵ Πέραν τούτου όμως δεν πρέπει να παραβλέψουμε ότι η Μόσχα βλέπει την Ουκρανία επίσης ως ένα κρίσιμο κράτος διέλευσης υδρογονανθράκων, ο έλεγχος των οποίων ανήκει στη Ρωσία και προορίζονται για τις χώρες της ΕΕ.⁸⁶ Η εισβολή του 2022 λοιπόν έφερε στο προσκήνιο τον όρο «Novorossiya» ή αλλιώς «Νέα Ρωσία» που ήρθε να προστεθεί στο ρωσικό αναθεωρητικό αφήγημα, μια γεωγραφική ενότητα που περιλαμβάνει οκτώ ουκρανικές περιοχές οι οποίες παραδόθηκαν ιστορικά «αδίκως» στην Ουκρανία από το σοβιετικό καθεστώς.⁸⁷ Υπό αυτή τη λογική, ο Πούτιν θα αποδεχόταν την Ουκρανία ως ανεξάρτητη κρατική οντότητα μόνο εφόσον εκείνη εγκατέλειπε τα «ρωσικά» για εκείνον εδάφη που εμπεριέχονται στη «Νέα Ρωσία» τα οποία δεν αφορούν άλλη πέρα από τη ΝΑ Ουκρανία. Τα ουκρανικά αυτά εδάφη ο Πούτιν θεωρεί ότι ανήκουν στη ρωσική επικράτεια καθώς η Ουκρανία είναι καταδικασμένη να τα χάσει εξαιτίας των εθνικιστικών κυβερνήσεων

⁸³ Kuzio, T. (2018), ό.π., σ. 532-533.

⁸⁴ Chotiner, I. (2022), ό.π., σ. 2.

⁸⁵ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 141-142.

⁸⁶ Richey, M. (2018), ό.π., σ. 103.

⁸⁷ Kotoulas, I. E. (2022), ό.π., σ. 554.

που εμφανίστηκαν μετά το Euromaidan μετατρέποντας την Ουκρανία σε «αντι-ρωσικό σχέδιο». Ειδικότερα, η χώρα αποτελεί, όπως την αποκαλεί ο Πούτιν, ένα «αντι-ρώσικο έργο/σχέδιο» («anti-russian project»), το οποίο επιβεβαιώνεται από την ίδια την ύπαρξη του ουκρανικού κράτους ως ανεξάρτητη οντότητα εκτός της ρωσικής επικράτειας, κάτι το οποίο ο Πούτιν απορρίπτει θεωρώντας ότι χωρίς τη συνεργασία με τη Ρωσία η Ουκρανία δεν μπορεί να χαίρει κυριαρχίας.⁸⁸ Έτσι, η ρητορική του 2014 που επιθυμούσε τη σύναψη εταιρικής σχέσης και «πνευματικών δεσμών» με την Ουκρανία αντικαταστάθηκε από την ιδέα της απόρριψης ολόκληρης της Ουκρανίας ως ανεξάρτητου έθνους και κράτους που ήταν απλώς προϊόν ενός «ιστορικού ατυχήματος». Συνεπώς, η Ουκρανία θεωρείται ειδική περίπτωση για τον Πούτιν έναντι των υπολοίπων μετά σοβιετικών κρατών καθώς την αντιλαμβάνεται ως ένα απολύτως εχθρικό, για τη Ρωσία και τον πληθυσμό της, έδαφος που συν τοις άλλοις εργαλειοποιείται από τρίτες χώρες που επιχειρούν να διασαλεύσουν τα ρωσικά συμφέροντα.⁸⁹ Στο πλαίσιο αυτό, κατηγορεί την Ουκρανία αφενός για αποτυχία εφαρμογής των συμφωνιών του Μίνσκ και αφετέρου για την επανάσταση του Maidan με την οποία εγκαθιδρύθηκε «φασιστικό» καθεστώς το οποίο μετέτρεψε την Ουκρανία σε «κράτος-μαριονέτα» της Δύσης. Ταυτόχρονα, ο ρώσος πρόεδρος αποποιείται την προσωπική του ευθύνη για τις δεινές διμερείς σχέσεις Ρωσίας-Ουκρανίας, για τις οποίες οι κατεξοχήν υπεύθυνοι είναι η ίδια η Ουκρανία αλλά και η Δύση. Εξάλλου, για τον Πούτιν, η Δύση δημιούργησε την Ουκρανία για να υπονομεύσει τον ρωσικό πολιτισμό με αποτέλεσμα το ουκρανικό κράτος να αποτελεί οντότητα δημιουργηθείσα από εξωτερικές δυνάμεις σε ρωσικό έδαφος με αντι-ρωσικούς σκοπούς. Ωστόσο, το Κρεμλίνο θεωρεί ότι η Ουκρανία δεν θα καταφέρει να υλοποιήσει τις αναγκαίες για την εισδοχή στην ΕΕ μεταρρυθμίσεις αλλά και πέραν τούτου το NATO και η ΕΕ δεν θέλουν πραγματικά την Ουκρανία στο εσωτερικό των οργανισμών τους και ως εκ τούτου αργά ή γρήγορα η χώρα θα επανέλθει στην ρωσική σφαίρα επιρροής.⁹⁰ Ειδικότερα, η Ρωσία επιχειρεί αφενός τη διατήρηση του συνόλου των μετασοβιετικών χωρών της Α. Ευρώπης στη ρωσική σφαίρα επιρροής και αφετέρου την επαναφορά του ελέγχου της επί των χωρών της Κ. Ευρώπης που κατά τον ΨΠ ήταν μέρη του ανατολικού μπλοκ. Έτσι, η Μόσχα θεωρεί ότι διατηρεί αποκλειστικά δικαιώματα επί των χωρών της Α. Ευρώπης τα οποία και διατίθεται να υπερασπιστεί ακόμη και με τη βία, ιδιαίτερα έναντι της αυξανόμενης διείσδυσης του NATO στην περιοχή καθώς σε αντίθεση με την Κ. Ευρώπη την οποία και έχει ως επί το πλείστον ενσωματώσει το NATO, η Ρωσία θεωρεί ως κόκκινη γραμμή την αντίστοιχη περιοχή της Α.

⁸⁸ Kuzio, T. (2022), ό.π., σ. 14, 16 και 18-19.

⁸⁹ Kotoulas, I. E. (2022), ό.π., σ. 554.

⁹⁰ Kuzio, T. (2022), ό.π., σ. 18, 20 και 25.

Ευρώπης.⁹¹ Σύμφωνα με την παραπάνω λογική, ο ρώσος πρόεδρος απορρίπτει κατηγορηματικά την ελευθερία κάθε πρώην σοβιετικού κράτους και ιδίως της Ουκρανίας να χαράξει τη δική του εξωτερική πολιτική και να ενταχθεί σε δυτικού τύπου οργανισμούς όπως το NATO και η ΕΕ μιας και πιστεύει σε ένα δόγμα «μη παρέμβασης» της Δύσης στα κράτη της σοβιετικής επιρροής το οποίο θα έπρεπε να παραμείνει αναλλοίωτο ακόμη και μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ. Κάτι τέτοιο εξηγεί τους λόγους για τους οποίους η επέκταση του NATO στην Α. Ευρώπη, πόσο μάλλον εν καιρώ γεωπολιτικής αδυναμίας της Ρωσίας, εκλαμβάνεται ως επιθετική ενέργεια.⁹² Εκ των ανωτέρω προκύπτει ότι ένα βασικό αίτιο της εισβολής εντοπίζεται ακριβώς στην επέκταση του NATO και στην απειλή που υφίστατο η Ρωσία από την ενδεχόμενη εισχώρηση της γειτονικής χώρας στους κόλπους του οργανισμού.⁹³ Δεν πρέπει να λησμονούμε ότι η περίπτωση της Ουκρανίας ήταν η πιο ανησυχητική για τη Ρωσία καθώς το 2008 έφτασε στο στάδιο της αίτησης ένταξης στο NATO.⁹⁴ Ακόμη, το 2022 οι προσπάθειες σύγκλισης του προέδρου Ζελένσκι με τη Δύση θεωρήθηκαν ως το επόμενο βήμα της επέκτασης της ΕΕ και του NATO προς την Α. Ευρώπη, πυροδοτώντας τελικά την επιθετική απάντηση της Μόσχας προκειμένου να διακόψει εκ νέου την ευρωπαϊκή πορεία της Ουκρανίας.⁹⁵ Υπό αυτή τη λογική, η δράση των ΗΠΑ και της Ευρώπης αφενός πυροδότησε τη ρωσική αντίδραση υπό τη μορφή της διεξαγωγής του πολέμου στην Ουκρανία και αφετέρου παρείχε στον ρώσο πρόεδρο τη δυνατότητα να προβάλλει ως πρόσχημα ότι οι ΗΠΑ και το NATO ακολουθούν έως τώρα επιθετικές πολιτικές που απειλούν τη ρωσική ασφάλεια.⁹⁶

Από την άλλη πλευρά, ο πόλεμος στην Ουκρανία προβλήθηκε από το Κρεμλίνο ως απάντηση στην τέλεση γενοκτονίας κατά του ρωσόφωνου πληθυσμού της ΝΑ Ουκρανίας στην οποία προέβησαν οι «ναζιστικές» ομάδες της χώρας.⁹⁷ Στο μυαλό του ρώσου προέδρου η ρωσόφωνη μειονότητα απειλούνταν έντονα από ουκρανούς «εθνικιστές-φασίστες» οι οποίοι ανέλαβαν την εξουσία με το πραξικόπημα «Euromaidan».⁹⁸ Η καταπίεση του ρωσόφωνου λαού από τη «ναζιστική» Ουκρανία χρησιμοποιήθηκε ως πρόσχημα για την εισβολή η οποία παρουσιάστηκε ως αποτέλεσμα μιας προσπάθειας «αποναζιστικοποίησης» της χώρας και ιδιαίτερα των περιφερειών Ντονέτσκ και Λουχάνσκ, κάτι που με τη λογική του Πούτιν

⁹¹ Bryc, A. (2023), ό.π., σ. 159.

⁹² Kotoulas, I. E. (2022), ό.π., σ. 553 και 555.

⁹³ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 147.

⁹⁴ Richey, M. (2018), ό.π., σ. 104.

⁹⁵ Bryc, A. (2023), ό.π., σ. 168.

⁹⁶ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 153.

⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 148.

⁹⁸ Kuzio, T. (2022), ό.π., σ. 14.

ισοδυναμεί με αλλαγή καθεστώτος όπως ακριβώς συνέβη και στη Γεωργία.⁹⁹ Η διαρκής αποσταθεροποίηση της Ουκρανίας αποτέλεσε συνήθη τακτική της Ρωσίας προκειμένου να πείσει το εσωτερικό ακροατήριο ότι η εγγώρια κυβέρνηση δεν βρισκόταν σε θέση να επιληφθεί της κρίσης και ως εκ τούτου η ίδια να νομιμοποιήσει τη δική της επέμβαση.¹⁰⁰ Άλλωστε, Ο Πούτιν επέρριψε τις ευθύνες στον ουκρανικό εθνικισμό για την εξέγερση των Ρώσων στην Α. Ουκρανία που οδήγησε τελικά σε «εμφύλιο». Παράλληλα, η παράταση της θητείας του Πούτιν έως το 2036, κατόπιν συνταγματικής αναθεώρησης που έλαβε χώρα το 2020, δε βοήθησε τη χώρα να κινηθεί προς διαφορετική κατεύθυνση πέρα από εκείνη της εκκίνησης του πολέμου. Έτσι, σωρευτικά όλες οι παραπάνω συγκυρίες αποτέλεσαν καταλυτικό παράγοντα για την έναρξη του πολέμου και ταυτόχρονα δυσχεραίνουν την επίτευξη ειρηνικής λύσης.¹⁰¹ Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι στην εν λόγω σύρραξη ο ρώσος πρόεδρος πρόσθεσε στη ρητορική του το αφήγημα περί «ρωσικού κόσμου» καί «διαιρεμένου έθνους» το οποίο και έχει χωριστεί εξαιτίας των συμβάσεων περί διεθνών συνόρων. Κατά συνέπεια, η εισβολή του 2022 αποτελεί την κορύφωση της αναθεωρητικής πολιτικής της Ρωσίας, ενώ ο αρχικός στόχος φαίνεται να ήταν η προσάρτηση του συνόλου της ουκρανικής επικρατείας, με απώτερο σκοπό την ένωση της Ουκρανίας, με τη Ρωσία και τη Λευκορωσία.¹⁰² Επιπλέον, ο ρωσικός επιθετικός πόλεμος αποτέλεσε προσπάθεια να αποκομίσει οφέλη που δεν θα μπορούσε να πετύχει με άλλον τρόπο στον μακροπρόθεσμο ορίζοντα λόγω της σχετικής μείωσης ισχύος, της οικονομικής δυναμικής και της οπισθοχώρησης της ρωσικής επιρροής στον ευρύτερο Ευρασιατικό χώρο με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπη η χώρα τη δεδομένη στιγμή του πολέμου, καθώς το Κρεμλίνο συνειδητοποιεί ότι η δυναμική της Μόσχας τα επόμενα χρόνια θα είναι εμφανώς μειωμένη, εάν λάβει κανείς υπόψη την αυξανόμενη ενεργειακή ανεξάρτηση της ΕΕ από την Ρωσία με αφορμή τον πόλεμο.¹⁰³ Έτσι, ο ρώσος πρόεδρος, προβλέποντας την ανεπαρκή απάντηση της Δύσης κατόπιν παράλυσης του ΣΑ ως απότοκος της άσκησης του ρωσικού βέτο, προχώρησε ανενόχλητος στην υλοποίηση του ρεβιζιονιστικού του σχεδίου για τη δημιουργία μιας νέας κατάστασης πραγμάτων.¹⁰⁴ Ωστόσο, είναι προφανές ότι η συγκεκριμένη περίπτωση διαφέρει εμφανώς από τις προηγούμενες στρατιωτικές επεμβάσεις του Πούτιν (Γεωργία, Μολδαβία, Συρία, κ.α) τόσο ως προς την έκταση, όσο και ως προς τις απώλειες που σημειώθηκαν επί του

⁹⁹ Kotoulas, I. E. (2022), ό.π., σ. 555.

¹⁰⁰ Bryc, A. (2023), ό.π., σ. 168.

¹⁰¹ Kuzio, T. (2022), ό.π., σ. 14.

¹⁰² Kotoulas, I. E. (2022), ό.π., σ. 553-554.

¹⁰³ Στο ίδιο, σ. 556.

¹⁰⁴ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 147.

πεδίου μάχης αλλά και των αμάχων.¹⁰⁵ Ειδικότερα, η Ουκρανία αποτελεί μία τεράστια γεωγραφική έκταση, ενώ ταυτόχρονα οι δύο χώρες διαθέτουν δύο από τους μεγαλύτερους στρατούς στην Ευρώπη.¹⁰⁶ Θα μπορούσαμε να πούμε λοιπόν ότι η προσάρτηση ουκρανικών εδαφών είναι αδιαμφισβήτητα απόρροια αλυτρωτικών τάσεων και στρατηγικών επιταγών όπως η απόκτηση πρόσβασης στο λιμάνι της Σεβαστούπολης.¹⁰⁷ Παράλληλα, η εισβολή του 2022 που αποτέλεσε ένα εγχείρημα ολοκλήρωσης της στρατηγικής του 2014, δεν σηματοδοτεί απλώς προσπάθεια δημιουργίας σφαιρών επιρροής σε περιοχές της πρώην σοβιετικής επικρατείας αλλά μιας «περιφερειακής ηγεμονίας» που θα συνοδεύεται από πολιτικά δίκτυα, κράτη αυτόνομα ή μη, που σε κάθε περίπτωση θα τελούν υπό ρωσικό έλεγχο ή επιρροή. Αυτή η μετασοβιετική σφαίρα επιρροής θα εκτείνεται από τη Λευκορωσία, την Ουκρανία έως τη Γεωργία, την Αρμενία έως τον Καύκασο και τα κράτη της Κεντρικής Ασίας.¹⁰⁸ Ωστόσο, καθώς οι αρχικές επιδιώξεις της Μόσχας αποδείχτηκαν μη ρεαλιστικές, ο Πούτιν αναγκάστηκε να τις προσαρμόσει στις νέες επιχειρησιακές πραγματικότητες όπου η σθεναρή ουκρανική αντίσταση σε συνδυασμό με τη βοήθεια της Δύσης κατέστρεψαν τις μεγαλεπήβολες βλέψεις της Ρωσίας για το σύνολο της ουκρανικής επικρατείας. Κατά συνέπεια, η Ρωσία εγκατέλειψε την πολιορκία του Κιέβου αποσύροντας τα στρατεύματά της από τη Βόρεια και Βορειοανατολική Ουκρανία, ενώ περιορίστηκε επιχειρησιακά προς τη Νότια και Ανατολική επικράτεια.¹⁰⁹

3.2 Ο ρόλος της διεθνούς κοινότητας στην αντιμετώπιση της ρωσικής επιθετικότητας

3.2.1 Η απάντηση της Ουκρανίας

Αρχικά, έναντι του ρωσικού αναθεωρητισμού ο πρόεδρος Ζελένσκι δια νόμου το 2021 απέρριψε τη σοβιετική αντίληψη περί «Πανρωσικού έθνους», ενώ αντίστοιχα επέδειξε απροθυμία να υιοθετήσει τις πολιτικές για «ενιαία ανατολική σλαβική ταυτότητα» που ακολουθείται από τον Λουκασένκο στη Λευκορωσία.¹¹⁰ Στη συνέχεια, η Ουκρανία ως απάντηση στη ρωσική εισβολή τόσο του 2014 όσο και του 2022 κατέφυγε στη διεθνή

¹⁰⁵ Pisciotta, B. (2023), ό.π., σ. 15.

¹⁰⁶ Kuzio, T. (2022), ό.π., σ. 16-17.

¹⁰⁷ Richey, M. (2018), ό.π., σ. 108.

¹⁰⁸ Kotoulas, I. E. (2022), ό.π., σ. 553.

¹⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 555.

¹¹⁰ Kuzio, T. (2022), ό.π., σ. 19.

δικαιοσύνη διαμέσου προσφυγών στο Διεθνές Δικαστήριο και το ΕΔΔΑ, εκ των οποίων κάποιες υποθέσεις εκκρεμούν μέχρι σήμερα.¹¹¹ Όσον αφορά το ΔΔ, Μόνο δύο εβδομάδες μετά την εισβολή η Ουκρανία προσέφυγε κατά της Ρωσίας στο δικαστήριο επικαλούμενη το άρθρο 9 της Σύμβασης για τη Γενοκτονία του 1948 με αφορμή τις επιθέσεις εις βάρος αμάχων στις περιοχές του Ντόννετσκ και του Λουχάνσκ.¹¹² Έτσι, το ΔΔ έχει επιληφθεί υπόθεσης σχετικής με το έγκλημα της γενοκτονίας κατόπιν αφενός των αξιώσεων της Ουκρανίας περί της παραβίασης της Σύμβασης για την Πρόληψη και την Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας (1948) από τη ρωσική πλευρά και αφετέρου του ουκρανικού αιτήματος προς το δικαστήριο για επιβολή προσωρινών μέτρων. Το αποτέλεσμα ήταν το δικαστήριο να υιοθετήσει τελικά προσωρινά μέτρα κατά της Ρωσικής Ομοσπονδίας έχοντας κάνει δεκτό το ουκρανικό αίτημα.¹¹³ Συγκεκριμένα, το ΔΔ κατόπιν αποδοχής της αρμοδιότητάς του να εκδικάσει την εν λόγω υπόθεση, παρά τις προδικαστικές ενστάσεις της Μόσχας, απαίτησε από τη Ρωσία να «αναστείλει άμεσα τις στρατιωτικές επιχειρήσεις που ξεκίνησε στις 24 Φεβρουαρίου 2022 στο έδαφος της Ουκρανίας», είτε εκείνες διεξάγονται από τον εθνικό στρατό της, είτε από οποιαδήποτε παραστρατιωτική ομάδα την οποία εκείνη «ελέγχει ή καθοδηγεί». Τέλος, το εν προκειμένω δικαιοδοτικό όργανο κάλεσε τα δύο μέρη «να απέχουν εφεξής από οποιαδήποτε ενέργεια που θα μπορούσε να επιδεινώσει ή να επεκτείνει τη διαφορά ενώπιον του δικαστηρίου ή να καταστήσει δυσχερέστερη την επίλυσή της». Να σημειωθεί επίσης ότι ακόμη το δικαστήριο δεν έχει αποφανθεί περί της ύπαρξης ή μη παραβιάσεων επί της εν λόγω σύμβασης καθώς η εκδίκαση της υπόθεσης επί της ουσίας εκκρεμεί, ενώ παράλληλα 39 κράτη, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας έχουν καταθέσει αίτημα παρέμβασης στην υπόθεση, βάσει του άρθρου 63 του καταστατικού του δικαστηρίου.¹¹⁴

Αντίστοιχο ήταν το αποτέλεσμα και στο ΕΔΔΑ το οποίο υποχρέωσε τη Ρωσία «να απόσχει από στρατιωτικές επιθέσεις κατά αμάχων και των περιουσιών τους» (δηλαδή κατά

¹¹¹ Brunk, I., Hakimi, M. (2022), ό.π., σ. 693-694.

¹¹² Kelly, M. J. (2023), The Role of International Law in the Russia-Ukraine War, *Case Western Reserve Journal of International Law*, 55(1), σ. 78. <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol55/iss1/6>, βλ. επίσης *Allegations of Genocide Under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukr. v. Russ.)*

¹¹³ Brunk, I., Hakimi, M. (2022), ό.π., σ. 693-694, βλ. επίσης *Allegations of Genocide Under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukr. v. Russ.)*, *Order on Provisional Measures*, παρ. 86, (ICJ), (16 March 2022) και ECHR 068 (2022), *European Court of Human Rights Press Release, The European Court Grants Urgent Interim Measures in Application Concerning Russian Military Operations on Ukrainian Territory* (1 March 2022).

¹¹⁴ *Allegations of Genocide Under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukr. v. Russ.)*, *Order on Provisional Measures*, παρ. 43, 48, 49, 86, (ICJ), (16 March 2022), βλ. επίσης *Allegations of Genocide Under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation) The Hellenic Republic files a declaration of intervention in the proceedings under Article 63 of the Statute*, ICJ 13 October 2022.

πολιτικών στόχων), υπό τη μορφή προσωρινών μέτρων.¹¹⁵ Ειδικότερα, η Ουκρανία τον Φεβρουάριο του 2022, κατά την προσφυγή της στο ΕΔΔΑ, αιτήθηκε τη θέσπιση προσωρινών μέτρων λόγω «μαζικών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τα ρωσικά στρατεύματα», αίτημα που έγινε δεκτό από το δικαστήριο έναν μήνα αργότερα, βάσει του άρθρου 39 του καταστατικού του, αναγνωρίζοντας τελικά ότι η εισβολή δημιουργεί «πραγματικό και συνεχή κίνδυνο σοβαρών παραβιάσεων των δικαιωμάτων του άμαχου πληθυσμού», κάτι που αντίκειται στην ΕΣΔΑ. Ωστόσο, το αποτέλεσμα ήταν η αποβολή της Ρωσίας από το Συμβούλιο της Ευρώπης, ως παραβάτη την ΕΣΔΑ χωρίς αυτό να άρει την ευθύνη της χώρας για προηγούμενες παραβιάσεις της.¹¹⁶ Επιπροσθέτως, η Ουκρανία στράφηκε και προς τη διεθνή ποινική δικαιοσύνη αναγνωρίζοντας τη δικαιοδοσία του ΔΠΔ στο έδαφος της. Έκτοτε η κινητοποίηση του εισαγγελέα του ΔΠΔ ήταν άμεση καθώς ελάχιστο διάστημα μετά την εισβολή εκείνος προχώρησε στη διεξαγωγή έρευνας στην Ουκρανία. Κατόπιν λοιπόν εκλήσεως του εισαγγελέα για συνδρομή των κρατών στη διαδικασία αυτή, 43 αρχικά χώρες ανταποκρίθηκαν δηλώνοντας πρόθυμες να συμβάλλουν στην έρευνα του δικαστηρίου, ενώ παράλληλα αρκετά κράτη πέραν της ίδιας της Ουκρανίας ξεκίνησαν έρευνες και σε εθνικό επίπεδο για τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων κατά της Ρωσίας. Ωστόσο, όπως ήταν αναμενόμενο τα περισσότερα μη δυτικά κράτη δεν ανταποκρίθηκαν στο εν λόγω κάλεσμα.¹¹⁷ Σε γενικές γραμμές η πλευρά της Ουκρανίας υποστηρίζεται από δυτικά δημοκρατικά κράτη, ενώ υπέρ του ρώσου προέδρου τάσσονται αυταρχικά κυρίως καθεστώτα (όπως Κίνα, Β. Κορέα, Ιράν) που προσδοκούν να αποκομίσουν οφέλη από τον πόλεμο. Πέραν αυτών, υπάρχει και άλλη μια κατηγορία μικρομεσαίων πιο ουδέτερων κρατών που επιλέγουν να διατηρούν σχέσεις και με τις δύο πλευρές (λ.χ. Τουρκία, Ουγγαρία).¹¹⁸

Αξιολογώντας, την ουκρανική αντίδραση θα μπορούσαμε να πούμε ότι η «νομική αντεπίθεση» της Ουκρανίας αδιαμφισβήτητα έχει αρνητικό αντίκτυπο στα σχέδια του Πούτιν καθώς η Ρωσία όχι μόνο δεν εμφανίστηκε στο ΔΔ για να αμφισβητήσει τα ουκρανικά

¹¹⁵ Brunk, I., Hakimi, M. (2022), ό.π., σ. 693-694, βλ. επίσης Kelly, M. J. (2023), ό.π., σ. 85 και ECHR 068 (2022), *European Court of Human Rights Press Release, The European Court Grants Urgent Interim Measures in Application Concerning Russian Military Operations on Ukrainian Territory (1 March 2022)*.

¹¹⁶ ECHR 068 (2022), *European Court of Human Rights Press Release, The European Court Grants Urgent Interim Measures in Application Concerning Russian Military Operations on Ukrainian Territory (1 March 2022)*, βλ. επίσης Kelly, M. J. (2023), ό.π., σ. 85.

¹¹⁷ Labuda, P. (2023), *Beyond Rhetoric: Interrogating the Eurocentric Critique of International Criminal Law's Selectivity in the Wake of the 2022 Ukraine Invasion. Leiden Journal of International Law*, σ. 3. <https://doi.org/10.1017/S0922156523000237>, βλ. επίσης Declaration by Ukraine lodged under Article 12(3) of the Rome Statute, (8 September 2015). https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf

¹¹⁸ Atanasiu, M. (2023), ό.π., σ. 18.

επιχειρήματα, αλλά δεν είχε περιθώρια κινήσεων ούτε κατά της εισαγγελικής έρευνας του ΔΠΔ εναντίον της. Έπειτα, δεν κατάφερε να αποτρέψει την αποβολή της από το Συμβούλιο της Ευρώπης, ενώ την ίδια στιγμή βρίσκεται στα πρόθυρα αναστολής της ιδιότητας μέλους της και από τον ΠΟΕ. Η Ουκρανία απέδειξε ότι παρά τα όλα εμπόδια οι διεθνείς δικαστικοί μηχανισμοί εξακολουθούν να λειτουργούν παρέχοντας το δίδαγμα για τη Ρωσία και όχι μόνο, ότι ο νόμος δεν κάνει εξαιρέσεις.¹¹⁹

3.2.2 Η αμφιλεγόμενη αντίδραση της Δύσης και το ζήτημα της επιλεκτικότητας κατά την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου

Αρχικά, ο πόλεμος στην Ουκρανία συνέβαλε όχι μόνο στην αναγκαία ενοποίηση της Δύσης αλλά και στην ανάδειξή της σε σημαντικό παράγοντα στην αντιμετώπιση του πολέμου σε μια εποχή όπου η κυβέρνηση Τραμπ, ο λανθασμένος χειρισμός του Μπάιντεν στην αποχώρηση των αμερικανικών στρατευμάτων από το Αφγανιστάν (που οδήγησαν στο ξέσπασμα νέας κρίσης στη χώρα), η διαμάχη για το AUKUS και η άνοδος της ακροδεξιάς αποτέλεσαν δείγματα τόσο παρακμής, όσο και έντονου κλίματος διχασμού της Δύσης. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, η ενότητα του NATO αποδείχθηκε ισχυρότατη, οι ΗΠΑ ανέκτησαν τον ηγετικό τους ρόλο στην αντιμετώπιση των κρίσεων και η έννοια της «ενιαίας Δύσης» απέκτησε ξανά νόημα.¹²⁰ Εν καιρώ πολέμου, ο ρόλος του NATO λοιπόν γίνεται ολοένα και πιο επίκαιρος καθώς η ρωσική απειλή δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί υπό την απουσία των ΗΠΑ, ιδιαίτερα δεδομένης της έλλειψης ενός «αυτόνομου Ευρωπαϊκού Συστήματος Άμυνας και Ασφάλειας». Παράλληλα, η πλειοψηφία των κρατών που νιώθουν ότι οι αναθεωρητικές τάσεις της Ρωσίας τα αφορούν, αποτελούν ήδη μέλη του οργανισμού.¹²¹ Είναι γεγονός ότι η ανταπόκριση ήρθε από διάφορες πλευρές, τόσο από το NATO και την ΕΕ, όσο και από τον ΠΟΕ,¹²² και την G7 που έχουν με τη σειρά τους καταδικάσει τον πόλεμο.¹²³ Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά το NATO, εκτός από οικονομική πίεση μέσω των κυρώσεων, ο οργανισμός εργάστηκε ώστε να

¹¹⁹ Kelly, M. J. (2023), ό.π., σ. 85-86.

¹²⁰ Bobo, L. (2022), ό.π.

¹²¹ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 147.

¹²² Chachko, E., Linos, K. (2022), International Law After Ukraine: Introduction to the Symposium, *American Journal of International Law AJIL Unbound*, 116, σ. 125. <https://doi.org/10.1017/aju.2022.18>

¹²³ Brunk, I., Hakimi, M. (2022), ό.π., σ. 693, βλ. επίσης U.S. Dep't of State Press Release, G7 Foreign Ministers' Statement on Russia's War Against Ukraine (14 May 2022) <https://www.state.gov/g7-foreign-ministers-statement-on-russias-war-against-ukraine> και

NATO Press Release, Statement by NATO Heads of State and Government on Russia's Attack on Ukraine (25 Feb 2022). https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_192489.htm?selectedLocale=en.

παρέχει στην Ουκρανία όπλα και πληροφορίες που αποδείχτηκαν κρίσιμες για την εξέλιξη του πολέμου.¹²⁴ Αντίστοιχη ήταν η συνδρομή και από την ΕΕ η οποία με τη σειρά της και εκείνη έχει προχωρήσει από το 2014 και κυρίως μετά την εισβολή το 2022, σε κυρώσεις κατά της Ρωσίας κατά βάση οικονομικού χαρακτήρα αλλά και κατά της Λευκορωσίας (λόγω της εμπλοκής της υπό τη μορφή υποστήριξης προς τη Ρωσία), εκδηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο τη στήριξη του οργανισμού και των κ-μ του προς την Ουκρανία.¹²⁵ Πέραν κάθε αμφιβολίας τα αποτελέσματα από την όλη προσπάθεια ήταν ενθαρρυντικά καθώς ποτέ στο παρελθόν δεν έχουν επιβληθεί τόσο ολοκληρωμένες κυρώσεις σε μια οικονομία της G20, ενώ ταυτόχρονα για πρώτη φορά εδώ και χρόνια ευρωπαϊκές χώρες εκδήλωσαν το ενδιαφέρον τους για την ένταξη στο NATO (Σουηδία, Φινλανδία), μία εξέλιξη απαραίτητη για την ανανέωση ενός οργανισμού που για πολύ καιρό θεωρούνταν από πολλούς ως παρωχημένος. Συνάμα, η ΕΕ που για πολλά χρόνια δεν έδειχνε διατεθειμένη να εντάξει στους κόλπους της νέα μέλη (“φαινόμενο Κόπωσης της Διεύρυνσης”), υποσχέθηκε να επιταχύνει τις διαδικασίες για την ενταξιακή πορεία της Ουκρανίας στην Ένωση. Έτσι, ο ρόλος της ΕΕ ενδυναμώθηκε εξίσου διαμέσου του πολέμου καθώς για πρώτη φορά απένειμε καθεστώς προσωρινής προστασίας στους ουκρανούς πρόσφυγες που εισέρχονταν σε ευρωπαϊκό έδαφος, αντιμετωπίζοντάς τους ως ευρωπαίους πολίτες (βάσει της οδηγίας 2001 για την προσωρινή προστασία). Έπειτα, παρατηρήθηκε επίσης ένας συντονισμός του ιδιωτικού τομέα με τον δημόσιο καθώς την επιβολή των κυρώσεων διαδέχθηκε μια μαζική αποχώρηση εταιρειών και επενδυτών από το ρωσικό έδαφος.¹²⁶ Σε γενικές γραμμές, αντίθετα από την συνιστώσα της συλλογικής ασφάλειας του δημοσίου διεθνούς δικαίου που απέτυχε να δώσει απάντηση στην εισβολή μέσω του ΣΑΗΕ, η διεθνής κοινότητα απέδειξε σθεναρά την ικανότητα της να το κάνει. Ιδιαίτερα ενθαρρυντικό είναι το γεγονός ότι οι συνήθως αργές και άκαμπτες διαδικασίες των διεθνών δικαστηρίων κινήθηκαν με σχετική ταχύτητα ως απάντηση στην παράνομη εισβολή, με αποτέλεσμα ήδη να εκκρεμούν υποθέσεις κατά της Ρωσίας, τόσο στο ΔΔ όσο και στο ΔΠΔ.¹²⁷ Όλα τα παραπάνω φανερώνουν ότι ο πόλεμος έχει δημιουργήσει μία σπάνια συναίνεση μεταξύ των δυτικών κρατών απέναντι σε μια σημαντική απειλή για την τρέχουσα διεθνή τάξη

¹²⁴ Chachko, E., Linos, K. (2022), ό.π., σ. 125.

¹²⁵ European Council, EU restrictive measures against Russia over Ukraine (since 2014), (Τελευταία πρόσβαση 22/11/2023) <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>

¹²⁶ Chachko, E., Linos, K. (2022), ό.π., σ. 126, βλ. επίσης Council Implementing Decision (EU) 2022/382 (4 March 2022) establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. http://data.europa.eu/eli/dec_impl/2022/382/oj

¹²⁷ Kelly, M. J., (2023), ό.π., σ. 77.

πραγμάτων η οποία μεταξύ άλλων έχει οδηγήσει σε παγκόσμιο πληθωρισμό, ενεργειακή και επισιτιστική κρίση.¹²⁸

Από την άλλη πλευρά, περνώντας στην κριτική που έχει ασκηθεί πάνω στην ανταπόκριση των δυτικών κρατών και οργανισμών, πέρα από την ενότητα που προβάλλεται προς τα έξω, ο πόλεμος φαίνεται να έχει διχάσει τη Δύση αναφορικά με τη στάση που επιθυμεί να κρατήσει απέναντι στη Ρωσία. Κάποιες από τις γειτονικές χώρες της Ουκρανίας, μέλη της ΕΕ, δεν συμμερίζονται την επιφυλακτικότητα της Γερμανίας και ιδίως την επιθετικότητα της Γαλλίας έναντι του Πούτιν. Συγκεκριμένα, η πολιτική του Βίκτορ Ορμπάν της Ουγγαρίας φαίνεται να διατηρεί κάποιο φιλορωσικό πρόσημο, ενώ αντίθετα, η γειτονική Πολωνία, υπό την διακυβέρνηση του κόμματος «νόμου και δικαιοσύνης» (PIS), στρεφόταν εμφανώς κατά του Κρεμλίνου (τουλάχιστον έως τη λήξη της θητείας της τον Οκτώβριο του 2023), την ίδια στιγμή που η ίδια η εν λόγω κυβέρνηση αποτελούσε συστηματικό παραβάτη του κράτους δικαίου και αποσταθεροποιητικό παράγοντα της χώρας. Σημειωτέον ότι οι παραπάνω αντιφάσεις παρουσιάζονται σε μια περίοδο όπου η ΕΕ επιχειρεί να προβάλει ένα ενιαίο πρόσωπο κατά της ρωσικής επιθετικότητας.¹²⁹ Στη συνέχεια, παρά την όλη κινητοποίηση του NATO για τη λήξη των εχθροπραξιών, στην πράξη η περιφερειακή συλλογική ασφάλεια που προωθεί ο οργανισμός κρίθηκε ανεπαρκής για να σημάνει τον τερματισμό του πολέμου μιας και η Ουκρανία δεν αποτελεί κ-μ του ώστε να ενεργοποιηθεί μια συλλογική στρατιωτική δράση υπό το άρθρο 5 της ιδρυτικής συνθήκης του βορειοατλαντικού συμφώνου. Την ίδια στιγμή, οι επιθέσεις στον κυβερνοχώρο δεν φαίνεται να υπολογίζονται ως «ένοπλη επίθεση» που να ενεργοποιεί την αντίδραση του οργανισμού βάσει των άρθρων 5 και 6 της συνθήκης.¹³⁰ Άλλωστε, ακόμη και ο ίδιος ο πρόεδρος Μπάιντεν έχει δηλώσει την πρόθεσή του να μην επιχειρήσει στρατιωτικά επί ουκρανικού εδάφους και ως εκ τούτου οι ΗΠΑ περιορίζονται στην ενίσχυση της Ουκρανίας με πυρομαχικό εξοπλισμό, όπως και τα υπόλοιπα δυτικά κράτη.¹³¹

Έπειτα, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε το γεγονός ότι ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος ανέδειξε μια ακόμη παθογένεια της διεθνούς κοινότητας που δεν είναι άλλη πέρα από την «επιλεκτικότητα» της αντίδρασης στον πόλεμο. Εξηγώντας, η ανταπόκριση των κρατών στην παρούσα κρίση ήταν άμεση, σε αντίθεση με άλλες συγκρούσεις του παρελθόντος στον

¹²⁸ Chang-Liao, N. C. (2023), The Limits of Strategic Partnerships: Implications for China's Role in The Russia-Ukraine War, *Contemporary Security Policy*, 44(2), σ. 239.
<https://doi.org/10.1080/13523260.2023.2174702>

¹²⁹ Bryc, A. (2023), ό.π., σ. 172.

¹³⁰ Kelly, M. J. (2023), ό.π., σ. 74, βλ. επίσης The North Atlantic Treaty (4 April 1949), αρ. 5, 6.
https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm

¹³¹ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 149.

υπόλοιπο κόσμο οι οποίες έτυχαν λιγότερης προσοχής. Δεδομένης λοιπόν της ανεπαρκούς απάντησης σε προηγούμενες κρίσεις (λ.χ Συρία, Ιράκ, Αφγανιστάν, Κεντρική Αμερική κ.α), η ταχύτητα με την οποία κινητοποιήθηκε η διεθνής κοινότητα, από τη μία δημιούργησε προσδοκίες για την ικανότητά της στην αντιμετώπιση κρίσεων, ενώ από την άλλη την εξέθεσε για την επιλεκτική της συμπεριφορά.¹³² Χαρακτηριστικό παράδειγμα η περίπτωση των ΗΠΑ και της ΕΕ οι οποίες προχώρησαν σε χορήγηση καθεστώτος προσωρινής προστασίας στους εκτοπισμένους από την Ουκρανία, σε αντίστιξη με τις συντηρητικές τους πολιτικές που εφαρμόστηκαν για τους υπόλοιπους πρόσφυγες άλλων χωρών. Με άλλα λόγια, τα μέτρα που έσπευσαν να λάβουν για την παροχή βοήθειας προς τους ουκρανούς πρόσφυγες διαφέρουν σημαντικά από τα αντίστοιχα που ελήφθησαν για την αντιμετώπιση των αιτούντων ασύλου προερχόμενων από κρίσεις στη Μέση Ανατολή, τα οποία και δίχως αμφιβολία υπολείπονταν των περιστάσεων. Για κάποιους η επιλεκτικότητα της απάντησης ακυρώνει το θετικό της αποτύπωμα καθώς αν τα συμφέροντα των κρατών είναι αυτά που καθορίζουν ποιες παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου τιμωρούνται αυστηρά και ποια άτομα χρήζουν προστασίας τότε όλη η διεθνής επιχείρηση που ανέλαβε η διεθνής κοινότητα στην Ουκρανία χάνει τη νομιμοποίηση της, με αποτέλεσμα την αποτροπή συνδρομής κρατών που αυτή τη στιγμή απέχουν από αυτή. Ακόμη, οι πιέσεις προς την κατεύθυνση της σύστασης ειδικού δικαστηρίου για την εκδίκαση των εγκλημάτων πολέμου που τελέσθηκαν στην Ουκρανία και όχι σε άλλες περιπτώσεις μπορεί να επικριθεί εξίσου ως επιλεκτική δίωξη, αλλά και ως ένδειξη διάκρισης και ρατσισμού.¹³³ Όπως είναι φανερό η ρωσική εισβολή έχει πυροδοτήσει ένα κύμα αντιπαράθεσης στην επιστημονική κοινότητα αναφορικά με την επιλεκτικότητα εφαρμογής και της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης. Από τη μία πλευρά, η πλειοψηφία χαιρετίζει το έντονο ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας για τη λογοδοσία της Ρωσίας σχετικά με τα εγκλήματα πολέμου που έχει τελέσει στην Ουκρανία, ενώ από την άλλη, η πλευρά των επικριτών υποστηρίζει ότι το ΔΠΔ εφαρμόζει πρακτικές δύο μέτρων και δύο σταθμών, αποδίδοντας την άμεση κινητοποίησή του σε μεροληπτικούς λόγους. Κατά συνέπεια, από τη μία πλευρά ο πόλεμος συνέβαλε στην ανάδειξη της ίδιας της σημασίας του ΔΠΔ, ενώ από την άλλη πυροδότησε ένα κύμα αντιδράσεων για την έλλειψη αντικειμενικότητάς του. Πιο συγκεκριμένα, οι κατηγορίες αφορούν την επίσπευση των διαδικασιών περί διεξαγωγής έρευνας επί των παραβιάσεων του δίκαιου πολέμου στην επικράτεια της Ουκρανίας, πάνω στις

¹³² Chachko, E., Linos, K. (2022), ό.π., σ. 124 και 126.

¹³³ Στο ίδιο, σ. 127, βλ. επίσης Labuda, P. (2023), ό.π., σ. 2.

οποίες και δόθηκε προτεραιότητα από τη Δύση, ενώ άλλα μέρη του πλανήτη δεν έτυχαν τέτοιας ευνοϊκής αντιμετώπισης για τα ίδια εγκλήματα.¹³⁴

3.2.3 Η φαινομενική ουδετερότητα της Κίνας και η προσπάθεια ανάληψης διαμεσολαβητικού ρόλου από την Τουρκία

Η αντίδραση του δυτικού κόσμου ενάντια στον πόλεμο στην Ουκρανία έστρεψε τη Ρωσία ακόμη περισσότερο προς την πλευρά της Κίνας. Από τον Φεβρουάριο του 2022 οι πρόεδροι Πούτιν και Σι αποφάσισαν να ενισχύσουν τις φιλικές τους σχέσεις χωρίς τον καθορισμό κάποιου χρονικού ορίζοντα, ενώ οι δύο χώρες έχουν ήδη υπογράψει οικονομική συμφωνία για την κάλυψη των αυξανόμενων αναγκών της κινεζικής οικονομίας. Ταυτόχρονα, οι προσπάθειες της Δύσης για απεξάρτηση από τη ρωσική ενέργεια οδήγησαν τη χώρα σε αναζήτηση νέων αγορών, μια εκ των οποίων αποτελεί και η κινεζική.¹³⁵ Επομένως, είναι προφανές ότι η Ρωσία εξαρτάται από την Κίνα γεωπολιτικά και οικονομικά ενόψει του ενδεχομένου απομονωτισμού της χώρας εξαιτίας της κλιμάκωσης με τη Δύση εν καιρώ πολέμου. Ο πόλεμος λοιπόν έχει αναδείξει τόσο την ανθεκτικότητα, όσο και τους περιορισμούς της σινο-ρωσικής σχέσης. Συγκεκριμένα, πρόκειται για μια εταιρική σχέση η οποία δεν εδράζεται σε κοινές αξίες καθώς δεν καθοδηγείται από ιδεολογική εχθρότητα κατά των ΗΠΑ, αλλά βασίζεται απλώς σε κοινά συμφέροντα στον Ινδό-Ειρηνικό, την Ευρασία, την Αρκτική και παγκοσμίως. Η Κίνα αντίθετα με τη Ρωσία δεν επιδιώκει την κατάρρευση της παγκόσμιας τάξης, αλλά επενδύει σε ένα σταθερό διεθνές σύστημα. Υπό αυτή τη λογική, οι δύο χώρες δεν διέπονται από κοινή κοσμοθεωρία, απλώς το Πεκίνο συμμερίζεται την άποψη της Μόσχας ότι η διεθνής τάξη βασίζεται σε κανόνες αποκλειστικά διαμορφωμένους από τις ΗΠΑ βάση των δυτικών φιλελεύθερων αξιών. Σαφώς και η Κίνα συγκαταλέγεται στις αναθεωρητικές δυνάμεις αλλά όχι στις επαναστατικές, καθώς ο Σι προσπαθεί να αναδείξει την χώρα του ως ηγεμονική δύναμη εντός του υπάρχοντος διεθνούς συστήματος και όχι να οδηγήσει στην αποσταθεροποίησή του. Αντίθετα, ο Πούτιν δεν επιδιώκει την εξέλιξη ή απλώς τη μεταρρύθμιση της διεθνούς τάξης, αλλά την πλήρη ανατροπή της καθώς όσο πιο ασταθές και

¹³⁴ Labuda, P. (2023), ό.π., σ. 1-2.

¹³⁵ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 149.

αβέβαιο είναι το διεθνές περιβάλλον, τόσο πιο ευνοϊκό γίνεται για την εξυπηρέτηση των ρωσικών συμφερόντων.¹³⁶

Τώρα όσον αφορά τη στάση που κρατά η Κίνα έναντι της ρωσικής επιθετικότητας θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Σι όχι μόνο δεν έχει καταδικάσει τον πόλεμο, αλλά αντίθετα φαίνεται να υποστηρίζει έμμεσα τη Ρωσία έναντι της Δύσης,¹³⁷ από τη στιγμή που δεν υπήρξε εκ μέρους του Πεκίνου κάποιου είδους κριτικής εις βάρος της ρωσικής επιθετικότητας και της καταπάτησης του διεθνούς δικαίου. Ταυτόχρονα, φαίνεται ότι το βάρος της ευθύνης για τη ρωσο-ουκρανική κρίση επιρρίπτεται περισσότερο στην πολιτική των ΗΠΑ από τα κινεζικά ΜΜΕ, παρά στο ρωσικό αναθεωρητισμό. Ωστόσο στο πρακτικό κομμάτι, παρά τους φόβους των ΗΠΑ και της ΕΕ για την κινεζική δυνατότητα στο να παραγάγει όπλα όπως μη επανδρωμένα εναέρια οχήματα και προηγμένους πυραύλους που θα τροφοδοτούσαν το ρωσικό στρατό, η Κίνα στην πραγματικότητα δεν έχει παράσχει υλική υποστήριξη στη Ρωσία, ούτε την έχει βοηθήσει με οποιονδήποτε τρόπο στην αποφυγή του κόστους των οικονομικών κυρώσεων. Εξάλλου, εάν η κινεζική υποστήριξη λάμβανε τη μορφή στρατιωτικής ενίσχυσης το Πεκίνο γνωρίζει ότι θα κινδύνευε με σημαντικές κυρώσεις από τη Δύση. Έτσι, όσο η υποστήριξη της Κίνας προς τη Ρωσία δεν λαμβάνει τη μορφή στρατιωτικής εμπλοκής, δεν παραβιάζει το διεθνές δίκαιο και ως εκ τούτου η χώρα δεν κινδυνεύει από οικονομικές και άλλες κυρώσεις.¹³⁸ Καθώς η Κίνα λοιπόν φαίνεται να είναι διχασμένη ως προς τη στρατηγική που τη συμφέρει να ακολουθήσει στον πόλεμο, θα μπορούσαμε να πούμε πως σε γενικές γραμμές ο Σι προσπαθεί να προβάλλει προς τα έξω ότι διατηρεί μια ουδέτερη στάση απέναντι στο ρωσο-ουκρανικό πόλεμο, αποσκοπώντας στη διατήρηση τόσο της σινο-ρωσικής εταιρικής σχέσης, όσο και των οικονομικών δεσμών της χώρας του με τη Δύση.¹³⁹ Στην προσπάθεια να ξεπεράσει το παραπάνω δίλημμα μεταξύ Δύσης και Ρωσίας, η Κίνα ενώ απείχε από τα ψηφίσματα των ΗΕ κατά της Ρωσίας και αντιτάχθηκε στην επιβολή κυρώσεων από τη Δύση, συμμορφώθηκε πλήρως με αυτές.¹⁴⁰ Στη συνέχεια, η κινεζική κυβέρνηση περιορίστηκε στο να ζητήσει μια διπλωματική λύση για τον τερματισμό της σύγκρουσης, δίχως η ίδια να προσπαθεί να παίξει κάποιο σημαντικό διαμεσολαβητικό ρόλο στον πόλεμο. Κάτι τέτοιο εξηγείται αν σκεφτεί κανείς ότι μια τέτοιου είδους διαμεσολάβηση θα μπορούσε να εκληφθεί από τη ρωσική πλευρά ως αποδυνάμωση της κινεζικής υποστήριξης με επιπτώσεις στο διμερές επίπεδο. Ταυτόχρονα, η έλλειψη πραγματικής ουδετερότητας από την πλευρά της Κίνας έναντι

¹³⁶ Bobo, L. (2022), ό.π.

¹³⁷ Brunk, I., Hakimi, M. (2022), ό.π., σ. 694.

¹³⁸ Chang-Liao, N. C. (2023), ό.π., σ. 226 και 238.

¹³⁹ Bobo, L. (2022), ό.π, βλ. επίσης Chang-Liao, N. C. (2023), ό.π., σ. 227.

¹⁴⁰ Chang-Liao, N. C. (2023), ό.π., σ. 226.

του πολέμου αποτελεί έναν πρόσθετο παράγοντα που δυσχεραίνει την προοπτική της κινέζικης μεσολάβησης.¹⁴¹ Υπό αυτή τη λογική, η ανάληψη διαμεσολαβητικού ρόλου από την Κίνα μοιάζει απίθανη καθώς θα εκλαμβάνονταν ως μια μεροληπτική κίνηση εκ μέρους του Σι. Εξάλλου, η Κίνα γνωρίζει ότι αν η μεσολάβηση συνεπαγόταν μη αναμενόμενα θετικά αποτελέσματα για την Ουκρανία, κάτι τέτοιο θα δυσχέραινε τις σχέσεις της με τη Ρωσία. Παράλληλα, ακόμη πιο αποθαρρυντικό για την Κίνα είναι το ενδεχόμενο αποτυχίας της διαμεσολάβησης καθώς μια μεσολάβηση αδύναμη στο να επιλύσει τη ρωσο-ουκρανική κρίση θα έπληττε σοβαρά τη φήμη του Πεκίνου.¹⁴²

Από την άλλη πλευρά η έκβαση του πολέμου θα μπορούσε να κλονίσει την εταιρική σχέση Μόσχας-Πεκίνου καθώς η διαιώνιση και το πάγωμα της διαφοράς κάθε άλλο παρά πρόσφορη είναι για τα κινεζικά συμφέροντα. Η κυβέρνηση Μπάιντεν αναμένει την απομάκρυνση της Κίνας από τη Ρωσία αν ο πόλεμος εισέλθει σε φάση αδιεξόδου, κάτι το οποίο θα μεταφραζόταν σε στρατιωτική και οικονομική αποδυνάμωση της Μόσχας σε συνδυασμό με τις επιβληθείσες κυρώσεις.¹⁴³ Στο πλαίσιο αυτό, η λήξη του πολέμου είναι σαφώς επιθυμητή από την Κίνα η οποία ενδιαφέρεται για τη διατήρηση της σχέσης της με τη Δύση (ΗΠΑ και ΕΕ) που αποτελεί τον πλέον μεγαλύτερο εμπορικό της εταίρο. Άλλωστε, η παράταση του πολέμου θα προκαλούσε διαρκή παγκόσμια οικονομική αστάθεια με τεράστιες οικονομικές απώλειες για τις κινεζικές εταιρείες.¹⁴⁴

Στη συνέχεια, περνώντας σε έναν άλλο σημαντικό παίκτη, την Τουρκία, με μια γρήγορη ματιά φαίνεται πως ο ρόλος του Ερντογάν στο ρωσο-ουκρανικό πόλεμο είναι εξίσου αμφιλεγόμενος καθώς, παρόλο που η χώρα βρίσκεται, ως μέλος του ΝΑΤΟ, σε αντίπαλο στρατόπεδο από τη Ρωσία, ο τούρκος πρόεδρος έχει επιτύχει τη διατήρηση της συνεργατικής του σχέσης και με τον Πούτιν. Εξάλλου, ενώ η Τουρκία προμήθευσε την Ουκρανία με στρατιωτικό εξοπλισμό, την ίδια στιγμή αρνήθηκε να ταχθεί με τη Δύση στην επιβολή οικονομικών κυρώσεων κατά της Ρωσικής Ομοσπονδίας σκεπτόμενος την οικονομική και ενεργειακή συνεργασία με το ρώσο πρόεδρο.¹⁴⁵ Ακόμη, ενώ από τη μια πλευρά έκλεισε τον Βόσπορο και τα Δαρδανέλια για τα πολεμικά πλοία τέσσερις ημέρες μετά την έναρξη της εισβολής, από την άλλη αντιτάχθηκε στην εισχώρηση Σουηδίας και Φινλανδίας στο ΝΑΤΟ, σε μια προσπάθεια να διεκδικήσει ανταλλάγματα για το εσωτερικό της κουρδικό πρόβλημα.

¹⁴¹ Bobo, L. (2022), ό.π.

¹⁴² Chang-Liao, N. C. (2023), ό.π., σ. 236.

¹⁴³ Pisciotta, B. (2023), ό.π., σ. 15.

¹⁴⁴ Bobo, L. (2022), ό.π.

¹⁴⁵ Cheterian, V. (2023), Friend and Foe: Russia–Turkey Relations Before and After the War in Ukraine, *Small Wars & Insurgencies*, 34(7), σ. 1271 και 1283. <https://doi.org/10.1080/09592318.2023.2185443>

Παρά λοιπόν το γεγονός ότι αρχικά η Τουρκία δέχθηκε ισχυρές πιέσεις για να λάβει ξεκάθαρη θέση υπέρ της μίας ή της άλλης πλευράς, φαίνεται ότι η πολιτική της χώρας εκτείνεται ταυτόχρονα και στα δύο στρατόπεδα.¹⁴⁶ Έπειτα, ενόψει της κινέζικης αδυναμίας ή και απροθυμίας να αναλάβει η ίδια το ρόλο του διαμεσολαβητή στον πόλεμο στην Ουκρανία, το κράτος που δύναται ως ουδέτερο να αποκτήσει την εν λόγω ιδιότητα δεν είναι άλλο πέρα από την Τουρκία η οποία έχει ήδη φιλοξενήσει ειρηνευτικές συνομιλίες μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας.¹⁴⁷ Τελικά, η Τουρκία κατάφερε να αναδειχθεί ως μεσολαβητής των αντιμαχόμενων πλευρών προσπαθώντας να εξισορροπήσει μεταξύ Δύσης και Ρωσίας. Ειδικότερα, η Τουρκία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο πλάι των ΗΕ κατά την επίτευξη συμφωνίας μεταξύ Κιέβου και Μόσχας για την εισαγωγή σιτηρών από την Ουκρανία μέσω των λιμανιών της στη Μαύρη Θάλασσα.¹⁴⁸ Σε κάθε περίπτωση, η τουρκική πολιτική μπορεί να γίνει αντιληπτή αν αναλογιστεί κανείς ότι η ρωσοτουρκική εταιρική σχέση βασίζεται αποκλειστικά στα κοινά συμφέροντα και είναι αποτέλεσμα των παραθύρων ευκαιρίας που προσφέρει η αδυναμία της ΕΕ σε συγκεκριμένους τομείς αλλά και η αποχώρηση των ΗΠΑ από τις περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου και του Καυκάσου. Άλλωστε, πρόκειται για μια αναθεωρητική χώρα, όμοια με τη Ρωσία που υποστηρίζει κατά καιρούς το διεθνές δίκαιο όταν τα συμφέροντα της επιτάσσουν να το κάνει, ενώ παράλληλα παρουσιάζει τις ενέργειές της ως πράξεις υπεράσπισης των νόμιμων κυβερνήσεων.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 1284.

¹⁴⁷ Bobo, L. (2022), ό.π.

¹⁴⁸ Cheterian, V. (2023), ό.π., σ. 1284.

¹⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 1285.

Β' ΜΕΡΟΣ: Σύγχρονες προκλήσεις και διλήμματα που ανακύπτουν από το ρωσικό επιθετικό πόλεμο κατά της Ουκρανίας

4. Οι κλυδωνισμοί στο διεθνές δίκαιο: Τάσεις αμφισβήτησης και ανάγκη προσαρμογής

4.1 Η ρωσική αμφισβήτηση έναντι της υφιστάμενης διεθνούς τάξης πραγμάτων και η αναπόφευκτη αποδυνάμωση των ΗΕ ως απειλή για το διεθνές δίκαιο

Αρχικά πέραν πάσης αμφιβολίας, ο πόλεμος στην Ουκρανία διαφέρει από προηγούμενες στρατιωτικές επεμβάσεις κρατών (κυρίως των ΗΠΑ) καθώς στην περίπτωση που εξετάζουμε πρόκειται για ένα κράτος το οποίο ουδέποτε παραβίαζε τα ψηφίσματα του ΟΗΕ, ούτε αποτελούσε απειλή για τη διεθνή κοινότητα με οποιονδήποτε τρόπο. Η Ουκρανία όχι μόνο δεν έχει αποτελέσει ποτέ απειλή, αλλά απλώς προσπαθεί να εξασφαλίσει την αυτοδιάθεση της μακριά από τη ρωσική πατρωνία. Σημειωτέον ότι, παρά τις στρατιωτικές επεμβάσεις κατά τρίτων που έχουν καταγραφεί στο παρελθόν, για τις οποίες έχουν γίνει προσπάθειες νομιμοποίησης, καλλιεργώντας ένα κλίμα διχασμού στη διεθνή κοινότητα, τα κράτη ανέκαθεν προσπαθούσαν να διατηρήσουν τη δέσμευσή τους ώστε να διαφυλαχθεί ο θεμελιώδης διεθνής κανόνας που απαγορεύει τις βίαιες προσαρτήσεις ξένων εδαφών. Προκειται για μια αρχή που μέχρι τώρα συνέβαλε στο να κρατήσει περιορισμένα τα περιστατικά χρήσης ή απειλής χρήσης βίας και που η προστασία της οποίας κρίνεται απαραίτητη προς αποφυγή οπισθοδρόμησης σε αποικιακά σχέδια του παρελθόντος. Εν αντιθέσει, η εισβολή στην Ουκρανία συνιστά μία αδικαιολόγητη και κατάφωρη παραβίαση του εν λόγω κανόνα, ενώ συνάμα αποτελεί πόλεμο σχεδιασμένο αποκλειστικά για βίαιη εδαφική κατάκτηση, εξαιτίας απλώς του γεγονότος ότι ο ρώσος πρόεδρος απορρίπτει την Ουκρανία ως ανεξάρτητο κράτος.¹⁵⁰ Κατά συνέπεια, παρόλο που εύκολα κάποιος, όπως στην περίπτωση μας ο Πούτιν, θα μπορούσε να κατηγορήσει τις ΗΠΑ για την αθέτηση των κανόνων διεθνούς δικαίου περί μη χρήσης ή απειλής χρήσης βίας, ή μη επέμβασης σε τρίτα κράτη, λόγω των στρατιωτικών επιχειρήσεών τους (σε Κόσοβο, Ιράκ, Λιβύη, Συρία κ.α), κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να παράσχει νομιμοποίηση στα ρώσικα επιχειρήματα περί

¹⁵⁰ Brunk, I., Hakimi, M. (2022), ό.π., σ. 690-691.

«γενοκτονίας» και «αυτοάμυνας» που ετέθησαν κατά τη ρωσική εισβολή του 2022.¹⁵¹ Παρά το επιχείρημα περί δικαιώματος άμυνας που επικαλείται η Ρωσία, κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει το γεγονός ότι από το ρωσο-ουκρανικό πόλεμο καθίσταται ολοφάνερο πως ο Πούτιν αναπτύσσει μια φιλοπόλεμη αναθεωρητική πολιτική που δύναται να οδηγήσει σε ανακατανομή ισχύος και αναδιάρθρωση του περιφερειακού και διεθνούς συστήματος.¹⁵² Εκ των ανωτέρω εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι ο Πούτιν θέτει ανοιχτά υπό αμφισβήτηση την απαγόρευση της κατάκτησης εδαφών υπό τη χρήση βίας, η οποία ως πρακτική παρουσίαζε έως σήμερα σημάδια αποδυνάμωσης. Η επαναφορά λοιπόν τέτοιων ενεργειών θέτει άμεσα σε κίνδυνο τόσο την ίδια τη βάση του διεθνούς δικαίου, όσο και το μέλλον συνολικά της διεθνούς κοινότητας.¹⁵³ Εξάλλου, είναι γεγονός ότι η Μόσχα έχει ήδη προκαλέσει σύγχυση στην ευρύτερη διεθνή κοινότητα μέσω αξιώσεων της περί γκρίζων ζωνών του εθιμικού διεθνούς δικαίου, αλλά και διαμέσου παρερμηνειών επί της αρχής της αυτοδιάθεσης.¹⁵⁴ Ειδικότερα, ο ρώσος ηγέτης διαχωρίζει το διεθνές δίκαιο από ένα περιφερειακής μορφής δίκαιο που επιθυμεί να εφαρμοστεί κατ' εξαίρεση στην ρωσικής επιρροής περιοχή της ΚΑΚ, το οποίο να του επιτρέπει την παροχή «βοήθειας» εξωεδαφικά σε Ρώσους ή ρωσόφωνους (τους οποίους εξισώνουμε με τους πρώτους ως «συμπατριώτες» του). Σε αυτή τη λογική, η Ρωσία ως κυρίαρχο-ηγεμονικό κράτος ενίοτε θα εφαρμόζει το διεθνές δίκαιο και σε περίπτωση που εκείνο «εμποδίζει με την ισότητα και τη σταθερότητα που θεσμοθετεί» τα ρωσικά συμφέροντα, τότε η ρωσική ηγεσία θα είναι αυτή που θα κρίνει τι αρμόζει να εφαρμοστεί. Εξάλλου, το 2014 η δημιουργία της ίδιας της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης από τη Ρωσία κινούνταν προς αυτή την κατεύθυνση, αφενός προς μιας μορφής «περιφερειοποίησης του διεθνούς δικαίου» και αφετέρου προς τη συγκρότηση ενός «παράλληλου προς την ΕΕ και την Ευρασία γεωπολιτικού και οικονομικού κόσμου».¹⁵⁵ Πέρα όμως από αυτό ο Πούτιν έχει καταστήσει σαφές ότι διεκδικεί ρόλο στη διαμόρφωση των διεθνών κανόνων, απορρίπτοντας την υπακοή σε αρχές θεσπισμένες από άλλους που δεν λαμβάνουν υπόψη τα ρωσικά συμφέροντα.¹⁵⁶ Πρόκειται λοιπόν για μια αναθεωρητική αντίληψη του διεθνούς δικαίου η οποία δυνητικά θα μπορούσε να ασκήσει πιέσεις στις διεθνείς νομικές διαδικασίες με σκοπό τη μετάβαση «από το παγκόσμιο επίπεδο προς έναν αριθμό ευέλικτων υποσυστημάτων»,

¹⁵¹ Στο ίδιο, σ. 689, βλ. επίσης United Nations Charter (26 June 1945) αρ. 2(4) και 2(7).
<https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>.

¹⁵² Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 153.

¹⁵³ Brunk, I., Hakimi, M. (2022), ό.π., σ. 690-691.

¹⁵⁴ Allison, R. (2017), ό.π., σ. 519-520.

¹⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 528-529.

¹⁵⁶ Allison, R. (2020), ό.π., σ. 981.

συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αφορούν τη Ρωσία και την Κίνα. Μια τέτοια θεώρηση θα μπορούσε να βρει απήχηση σε κράτη «μη δυτικά» που δεν παρουσιάζονται ως θερμοί υποστηρικτές του διεθνούς δικαίου, όπως είναι οι χώρες της Κεντρικής Ασίας, η Λευκορωσία και το Αζερμπαϊτζάν, κράτη τα οποία φαίνεται να συμμερίζονται τις ρωσικές απόψεις. Παρ'όλα αυτά, η όποια υποστήριξη παρέχεται προς τη Ρωσία είναι αρκετά μικρή ώστε να οδηγήσει σε τροποποίηση κανόνων του διεθνούς δικαίου,¹⁵⁷ ενώ η ίδια η επιχειρηματολογία της Ρωσίας για τη δικαιολόγηση του πολέμου φαντάζει εξίσου αδύναμη για τη δημιουργία νέων συμβατικών ή εθνικών κανόνων.¹⁵⁸

Σε κάθε περίπτωση όμως, τα νομικά αφηγήματα, η αμφισβήτηση σε ασυνήθιστα έντονο βαθμό και οι αβάσιμες αξιώσεις του Πούτιν όχι μόνο διαταράσσουν τη διεθνή έννομη τάξη, αλλά την ίδια στιγμή απειλούν ή και παραβιάζουν τις αρχές της κρατικής κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας, χρησιμοποιώντας μεθόδους συσκότισης και παραποίησης των πραγματικών γεγονότων που διαδραματίζονται τόσο σε ρωσικό, όσο και σε ουκρανικό έδαφος, με απώτερο σκοπό τον αποπροσανατολισμό της διεθνούς κοινότητας και την υπονόμευση μιας ενδεχομένως δυναμική απάντησης από αυτήν στον πόλεμο.¹⁵⁹ Άλλωστε, δεν είναι πρώτη φορά που η Ρωσική Ομοσπονδία αποβλέπει στο να αποφύγει τη διεθνή ευθύνη για τις ενέργειές της στο έδαφος της Ουκρανίας. Την ίδια στιγμή, η εκμετάλλευση της αυστηρής ερμηνείας που διέπουν τους κανόνες του διεθνούς δικαίου είναι μια ακόμη μέθοδος για να αποτρέψει τη λογοδοσία της. Χαρακτηριστική είναι η αποποίηση ευθυνών για την εγκληματική δράση μη κρατικών δρώντων/οργανώσεων στην Κριμαία και την Α. Ουκρανία το 2014 καθώς για την απόδοση ευθυνών σε κράτος για ενέργειες μη κρατικού δρώντα, απαιτείται να αποδειχθεί η άσκηση «αποτελεσματικού ελέγχου» επί του δρώντα από το εν προκειμένω κράτος τη δεδομένη στιγμή της τέλεσης των εγκλημάτων. Ωστόσο, η παραπάνω στάση της Ρωσίας δεν είναι νέα καθώς το 2017 η εκλογή του προέδρου Τραμπ στις ΗΠΑ αποτέλεσε μια νέα πρόκληση για τη φιλελεύθερη διεθνή τάξη καθώς έδωσε νέα ώθηση στις ρωσικές φιλοδοξίες βάσει των οποίων ο τότε αμερικανός πρόεδρος θα ανεχόταν την προσβολή του κανόνα της χρήσης βίας, θα ευνοούσε μια νέα συναλλακτική σχέση μεταξύ ΗΠΑ και Ρωσίας και τέλος θα αναγνώριζε τη ρωσική πρωτοκαθεδρία στην ΚΑΚ.¹⁶⁰ Οι ρωσικές φιλοδοξίες εκείνη την εποχή εύκολα μπορούν να γίνουν κατανοητές καθώς οι πολιτικές που εφάρμοζε η κυβέρνηση Τραμπ ήταν απροκάλυπτα εχθρικές προς τις φιλελεύθερες δυτικές αξίες, γεγονός που αποδυνάμωσε

¹⁵⁷ Allison, R. (2017), ό.π., σ. 530 και 532-533.

¹⁵⁸ Allison, R. (2020), ό.π., σ. 983.

¹⁵⁹ Allison, R. (2017), ό.π., σ. 527.

¹⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 519-520 και 527.

τα επίπεδα εμπιστοσύνης που επιδείκνυε τότε η διεθνής κοινότητα προς τις ΗΠΑ παγκοσμίως.¹⁶¹ Ανεξαρτήτως έκβασης του πολέμου, η έλλειψη μιας «περιοριστικής αρχής» σε συνδυασμό με τις ρωσικές φιλοδοξίες έχουν εκτεταμένες συνέπειες για την ισορροπία στο διεθνές σύστημα. Με τη σημερινή διεθνή τάξη όλα τα κράτη συμβιβάστηκαν στην αποδοχή βασικών αρχών υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών. Έτσι, αν ο παραπάνω συμβιβασμός αρχίσει να αμφισβητείται δύσκολα μπορεί κανείς να προβλέψει με ασφάλεια ποια άλλα κράτη θα καταφύγουν στη βία προς ικανοποίηση των εδαφικών τους φιλοδοξιών. Οι Κανόνες του διεθνούς δικαίου βρίσκονται σε ισχύ ακριβώς για να περιορίσουν τις συγκρούσεις όχι μόνο υπό την πρόβλεψη του άρθρου 2(4), αλλά και με την αρχή *uti possidetis juris* περί απαγόρευσης αλλαγής των υφιστάμενων συνόρων. Δεδομένου λοιπόν ότι πολλά κράτη και μη κρατικοί δρώντες φέρονται δυσαρεστημένοι με τα σύνορα που έχουν κληρονομήσει, η αμφισβήτηση του διεθνούς δικαίου μπορεί να οδηγήσει μελλοντικά σε πρόσθετες συγκρούσεις.¹⁶² Στην πραγματικότητα, η ρωσική εισβολή ήρθε να προστεθεί σε μια περίοδο όπου η αρχή της μη χρήσης βίας στις διεθνείς σχέσεις ερχόταν ήδη αντιμέτωπη με έντονες πιέσεις λόγω των επαναλαμβανόμενων παραβιάσεων σε μεγαλύτερη ή μικρότερη κλίμακα.¹⁶³ Ιδίως εάν υποθέσουμε ότι η Ρωσία αναδεικνυόταν τελικός νικητής του πολέμου, κάτι τέτοιο θα σηματοδοτούσε τη μετάβαση σε μια διχασμένη Ευρώπη όπου οι κατά συρροήν παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου θα αποτελούσαν τη νέα πραγματικότητα στις διεθνείς σχέσεις, ενώ συνάμα η χομπσιανή θεώρηση του «αιωνίου πολέμου» θα αντικαθιστούσε εκείνη της «διεθνούς τάξης που βασίζεται σε κανόνες».¹⁶⁴ Υπό αυτή την έννοια ο πόλεμος στην Ουκρανία κλονίζει το υπάρχον *status quo* ενθαρρύνοντας τις άναρχες τάσεις των συστατικών μερών του με αποτέλεσμα να δημιουργείται η εντύπωση ότι πρόκειται για ένα διεθνές σύστημα το οποίο «ξαφνικά φαίνεται να στερείται κεντρικής εξουσίας που να διαθέτει τα μέσα ώστε να προστατεύσει τα κράτη από την επιθετικότητα». Έπειτα, η έλλειψη νομιμότητας στο διεθνές σύστημα την οποία προωθεί ο πόλεμος του Πούτιν θα μπορούσε να οδηγήσει τα κράτη να καταφύγουν στην αναζήτηση ιδιωτικών τους πόρων/μέσων για την ασφάλειά τους, σε βάρος των αρμοδίων για το λόγο αυτό διεθνών οργανισμών του διεθνούς συστήματος λ.χ. ΗΕ.¹⁶⁵ Συγκεκριμένα, η συνέχιση του πολέμου, παρα τα ληφθέντα από τη διεθνή κοινότητα μέτρα για

¹⁶¹ Sloss, D., Dickinson, L. (2022), The Russia-Ukraine War and the Seeds of a New Liberal Plurilateral Order, *American Journal of International Law*, 116(4), σ. 808. <https://doi.org/10.1017/ajil.2022.55>

¹⁶² Brunk, I., Hakimi, M. (2022), ό.π., σ. 690-692, βλ. επίσης United Nations Charter (26 June 1945) αρ. 2(4).

¹⁶³ Chachko, E., Linos, K. (2022), ό.π., σ. 125.

¹⁶⁴ Bobo, L. (2022), ό.π.

¹⁶⁵ Atanasiu, M. (2023), The Effects of The Ukrainian War on The Legal System and International Order, *Strategic Impact*, 86(1), σ. 10. <https://doi.org/10.53477/1842-9904-23-01>

τον τερματισμό του, συνετέλεσε στη δημιουργία αμφιβολιών σχετικά με το βαθμό λειτουργικότητας του συστήματος που διέπει τη διεθνή τάξη πραγμάτων στο πλαίσιο των νέων παγκόσμιων προκλήσεων. Κατά συνέπεια, όσο παρατείνεται η σύγκρουση τα κράτη προκειμένου να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους πιθανώς να στραφούν σε αναθεώρηση των πολιτικών που εφαρμόζουν έως σήμερα, κάτι που πιθανώς θα οδηγούσε σε μετασχηματισμό του ίδιου του status quo. Ακόμη, οι διαφορετικές ερμηνείες που επιδέχονται διεθνείς κανόνες από κάποια κράτη προς όφελός τους (όπως η Ρωσία, η Κίνα και οι ΗΠΑ) παροτρύνουν κάποια άλλα να αγνοήσουν το διεθνές δίκαιο ή ακόμη και προϋπάρχουσες διεθνείς συνθήκες. (Ενδεικτικά παραδείγματα η Β. Κορέα που αποχώρησε από τη συνθήκη μη διάδοσης των πυρηνικών όπλων ώστε να αναπτύξει τις πυρηνικές της ικανότητες, αλλά και η Τουρκία που αποχώρησε εξίσου από σχετική συνθήκη με τα ανθρώπινα δικαιώματα προκειμένου να εξαπολύσει επιθέσεις κατά των Κούρδων στη Συρία).¹⁶⁶

Αδιαμφισβήτητα οι ρωσικές ενέργειες υπονομεύουν τη λειτουργία του ίδιου του ΟΗΕ και ως εκ τούτου επηρεάζουν τη χάραξη πολιτικής στον πραγματικό κόσμο. Υπό το πλαίσιο αυτό, προκαλείται ένα κλίμα ανησυχίας στα κράτη ότι αν οι κανόνες των ΗΕ για τη χρήση βίας απονομιμοποιηθούν σε βαθμό που ο ίδιος ο οργανισμός δε θα είναι πλέον σε θέση να περιορίσει την κρατική δράση, τότε εκείνα δε θα μπορούν να βασίζονται στις επιταγές του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών ως παρόχου ουσιαστικής προστασίας έναντι της επιθετικότητας. Κάτι τέτοιο ενθαρρύνει μία διολίσθηση από την «εξουσία των κανόνων προς τον κανόνα της εξουσίας» ή τουλάχιστον σε μεγαλύτερη εξάρτηση από πολυμερείς συμμαχίες. Παράλληλα, ο εκφυλισμός του ΧΗΕ μπορεί να ενθαρρύνει την ανάληψη μονομερούς στρατιωτικής δράσης από ισχυρά κυρίως κράτη, υπό την απουσία σχετικής εξουσιοδότησης από το ΣΑ, ακολουθώντας ακριβώς το ρωσικό παράδειγμα.¹⁶⁷ Το πλήγμα στο ρόλο των ΗΕ από τη ρωσική συμπεριφορά ήρθε να προστεθεί στην προηγούμενη απαξίωση προς τον οργανισμό και από την κυβέρνηση Τραμπ κατά την οποία αμερικανός απεσταλμένος στα ΗΕ υποστήριξε ότι «όταν η διεθνής κοινότητα αποτυγχάνει στο καθήκον της να ενεργήσει συλλογικά, υπάρχουν στιγμές που τα κράτη δεν έχουν περιθώρια πέρα από το να αναλάβουν δική τους δράση». Με βάση αυτή τη λογική οι φιλοδοξίες του Πούτιν για προσέγγιση της Ρωσίας με την κυβέρνηση Τραμπ δικαιολογούνται.¹⁶⁸ Στη συνέχεια, την περαιτέρω αποδυνάμωση στο ρόλο του ΟΗΕ κατά το ρωσο-ουκρανικό πόλεμο σήμανε η αδρανοποίηση του ΣΑ λόγω του ρωσικού βέτο. Παρόλο που η πλειονότητα των κρατών-μελών στον εν προκειμένω θεσμό καταδίκασε τη

¹⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 9 και 12.

¹⁶⁷ Allison, R. (2017), ό.π., σ. 541.

¹⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 542.

ρωσική επιθετικότητα ως παραβίαση του ΧΗΕ, το ΣΑ δεν κατάφερε να αποτρέψει τελικά την παράλυσή του λόγω της άσκησης βέτο από τη ρωσική Ομοσπονδία. Ειδικότερα, το ΣΑ εξέτασε ένα σχέδιο ψηφίσματος που υποβλήθηκε από 82 κ-μ, με το οποίο ο οργανισμός θα ζητούσε άμεση κατάπαυση πυρός στην Ουκρανία. Ωστόσο, το εν λόγω ψήφισμα ήταν καταδικασμένο να ναυαγήσει με τη Ρωσία ως μόνιμο μέλος στο ΣΑ. Με αυτόν τον τρόπο, τα ΗΕ περιορίστηκαν στην έγκριση σχετικού ψηφίσματος από τη ΓΣ το οποίο απλώς «αποδοκίμαζε» τις ρωσικές ενέργειες.¹⁶⁹ Ακόμη και μελλοντικά η ενεργοποίηση του μηχανισμού συλλογικής ασφάλειας των ΗΕ αποτελεί ένα δυσχερές εγχείρημα καθώς η ιδιότητα μόνιμου μέλους που συνεπάγεται το δικαίωμα της αρνησικυρίας αποτελεί συχνή αιτία αδιεξόδου στο ΣΑ, όταν τα κ-μ επιδιώκουν να προστατεύσουν φιλικά τους κράτη ή ακόμη και τον εαυτό τους. Στο πλαίσιο αυτό, η συλλογική ασφάλεια υπό το πρίσμα των ΗΕ αναπόδραστα θα συνεχίσει να αποτυγχάνει σε περιπτώσεις όπου εμπλέκονται τα συμφέροντα των μόνιμων μελών του εν προκειμένω θεσμού.¹⁷⁰ Έπειτα, ένα ακόμη ζήτημα που κάνει αισθητές τις ρωγμές στη φιλελεύθερη διεθνή τάξη είναι η απουσία ομοφωνίας αναφορικά με τη ρωσική καταδίκη στα ΗΕ. Ειδικότερα, τα κράτη που δε θεωρούνται σύμμαχοι των ΗΠΑ στέκονται στο περιθώριο δηλώνοντας αποχή από τα ψηφίσματα του ΣΑ κατά της Ρωσίας (π.χ. Ινδία, Αραβικά Εμιράτα, κ.α), ενώ παράλληλα πέντε ήταν τα κράτη που καταψήφισαν το ψήφισμα στη ΓΣ και τριάντα πέντε όσα απείχαν (πρόκειται κυρίως για ασιατικές και αφρικανικές χώρες). Στο σημείο αυτό δεν τίθεται απλώς το ζήτημα ότι κάποια κράτη αντιστέκονται στις πολιτικές των ΗΠΑ, αλλά το όλο διακύβευμα είναι η ίδια η διεθνής τάξη, η οποία βασίζεται στην απαγόρευση της χρήσης βίας και των εδαφικών κατακτήσεων, που για να παραμείνει η δυναμική της ως έχει απαιτεί την ενεργή υποστήριξη από τη συντριπτική πλειονότητα των κρατών, αν όχι από το σύνολό τους.¹⁷¹ Τουναντίον, η αντίδραση των κρατών κατά το ξέσπασμα του πολέμου επιβεβαίωσε για μια ακόμη φορά ότι η πλειοψηφία των αυταρχικών καθεστώτων δε δηλώνουν πρόθυμα να υποστηρίξουν τη φιλελεύθερη διεθνή τάξη πραγμάτων η οποία, όπως δημιουργήθηκε μετά το τέλος του Β'ΠΠ, βασίζεται στη δέσμευση της διεθνούς κοινότητας επί των αρχών για τη «δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα και το κράτος δικαίου».¹⁷²

¹⁶⁹ Brunk, I., Hakimi, M. (2022), ό.π., σ. 693, βλ. επίσης GA/ RES/ES-11/1 (2022), *Aggression Against Ukraine*, (2 March 2022).

¹⁷⁰ Kelly, M. J. (2023), ό.π., σ. 71 και 74.

¹⁷¹ Brunk, I., Hakimi, M. (2022), ό.π., σ. 694.

¹⁷² Sloss, D., Dickinson, L, (2022), ό.π., σ. 799.

4.2 Οι παράγοντες που λειτουργούν ως τροχοπέδη στο δρόμο της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης

Αρχικά, καθώς η Ουκρανία έχει αποδεχθεί την αρμοδιότητα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου ήδη από το 2014, ο εισαγγελέας Κ. Καν ξεκίνησε αμέσως την έρευνά του για τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων για εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και γενοκτονία εις βάρος της Ρωσίας. Το Μάρτιο του 2023, παρά τη σπανιότητα υπαγωγής εν ενεργεία αρχηγών κρατών ενώπιον της δικαιοσύνης, το ΔΠΔ εξέδωσε ένταλμα σύλληψης κατά του προέδρου Πούτιν σε πρώτη φάση για εγκλήματα πολέμου.¹⁷³ Ωστόσο, αν και το ΔΠΔ έχει εξουσιοδοτηθεί για τη δίωξη «σοβαρών εγκλημάτων που αφορούν τη διεθνή κοινότητα στο σύνολό της», στην πραγματικότητα έχει προχωρήσει σε δίωξη μόνο λίγων δραστών κατά τη διάρκεια της εικοσαετούς λειτουργίας του,¹⁷⁴ ενώ μόνο μόλις 10 κατηγορούμενοι έχουν κριθεί ένοχοι και ως εκ τούτου έχουν καταδικαστεί για διεθνή εγκλήματα.¹⁷⁵ Επιπροσθέτως, ένα άλλο ζήτημα είναι ότι σε εθνικό επίπεδο τα ουκρανικά δικαστήρια έχουν ήδη καταδικάσει χαμηλόβαθμα ρώσικα στελέχη που είχαν συλλάβει προηγουμένως ως αιχμαλώτους πολέμου. Η δίωξη τέτοιων προσώπων έχουν περιορισμένο ενδιαφέρον για το ΔΠΔ και ως εκ τούτου η ουκρανική δικαιοσύνη καλείται να αναλάβει εξ ολοκλήρου το βάρος αυτών των δικών.¹⁷⁶ Έπειτα, η κριτική έναντι της επιλεκτικότητας του ΔΠΔ που αναλύθηκε παραπάνω ήρθε να προστεθεί στις κατηγορίες για έλλειψη νομιμότητας με αφορμή τη μη αναγνώριση του δικαστηρίου από ισχυρά κράτη όπως η Ρωσία, η Κίνα και οι ΗΠΑ, κάτι το οποίο συνεπάγεται και απουσία δικαιοδοσίας του εν λόγω δικαιοδοτικού οργάνου επί των κρατών αυτών. Η εχθρική αντιμετώπιση του Κρεμλίνου έναντι του ΔΠΔ κατά τη διάρκεια του ρωσο-ουκρανικού πολέμου έχει επαναφέρει στο προσκήνιο την εν λόγω συζήτηση,¹⁷⁷ ενώ παράλληλα συνιστά σημαντική πρόκληση για τη διεθνή ποινική δικαιοσύνη. Η στάση του Πούτιν στέκεται εμπόδιο τόσο στη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων κατά τη διάρκεια της έρευνας, ιδίως σε ουκρανικές περιοχές οι οποίες τελούνται υπό ρωσική κατοχή, όσο και στη σύλληψή του από το δικαστήριο,

¹⁷³ Kelly, M. J. (2023), ό.π., σ. 80 και 82, βλ. επίσης ‘*Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova*’, ICC (17 March 2023) <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin>

¹⁷⁴ Labuda, P. (2023), ό.π., σ. 2.

¹⁷⁵ Gutnyk, V. (2023), *The Development of International Criminal Justice: Expectations and Reality*, *Teisė*, 126, σ. 111. <https://doi.org/10.15388/Teise.2023.126.7>.

¹⁷⁶ Marchuk, I., Wanigasuriya, B. A. (2022), *The ICC and the Russia-Ukraine War*, *American Society of International Law (ASIL) Insights*, 26(4), σ. 4. https://www.asil.org/sites/default/files/ASIL_Insights_2022_V26_I4.pdf

¹⁷⁷ Labuda, P. (2023), ό.π., σ. 2.

αν λάβει κανείς υπόψη ότι το ΔΠΔ βασίζεται ως επί το πλείστον στα κράτη για τη σύλληψη και την παράδοση των κατηγορουμένων στο δικαστήριο ώστε να υποβληθούν τελικά σε δίκη.¹⁷⁸ Στο πλαίσιο αυτό, καθώς ο ρώσος πρόεδρος ελέγχει πλήρως το εσωτερικό της χώρας, ιδίως τα ΜΜΕ και τους πολιτικούς του αντιπάλους οι οποίοι δεν έχουν προβάλει καμία ουσιαστική αντίθεση στο πρόσωπό του έως τώρα, είναι σχεδόν αδύνατο για τη Ρωσία να παραδώσει τον πρόεδρο της στο ΔΠΔ ώστε να δικαστεί, δεδομένου ότι το δικαστήριο δεν υποστηρίζει τη δυνατότητα ερήμην δίκης.¹⁷⁹ Σύμφωνα με την παραπάνω λογική, η σύλληψη και η παράδοση όχι μόνο του Πούτιν αλλά και άλλων υφισταμένων του- υπόπτων για εγκλήματα πολέμου από τη Ρωσία φαντάζει εξίσου απίθανη λόγω επίσης του άρθρου 61(1) του ρωσικού συντάγματος που ορίζει ότι «πολίτης της ρωσικής ομοσπονδίας δεν μπορεί να απελαθεί από τη Ρωσία ή να εκδοθεί σε άλλο κράτος». Η βασική λοιπόν αδυναμία του ΔΠΔ αλλά και του συνόλου των διεθνών δικαστηρίων έγκειται στην απροθυμία των κρατών να συνεργαστούν μαζί τους ώστε να είναι αποτελεσματικά. Το όλο εγχείρημα δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο όταν το κράτος στο έδαφος του οποίου διαπράχθηκαν τα εγκλήματα ή από το οποίο προέρχονται οι παραβάτες αρνείται τη συνεργασία με τα διεθνή δικαστήρια, όπως ακριβώς συμβαίνει με την περίπτωση της Ρωσίας.¹⁸⁰ Άλλωστε, ήδη από την πρώτη κρίση του 2014-2015 το ρώσικο συνταγματικό δικαστήριο ψήφισε νόμο που κήρυττε ως μη εκτελεστές στο εσωτερικό της χώρας αποφάσεις διεθνών δικαστηρίων σε περίπτωση που η Ρωσία θεωρεί ότι αυτές αντίκειται στο ρωσικό Σύνταγμα.¹⁸¹

Έπειτα, δεδομένου ότι η Ουκρανία έχει αποδεχθεί ad hoc τη δικαιοδοσία του ΔΠΔ με δύο δηλώσεις της το 2014 και το 2015 (βάσει του αρ. 12(3) του Κατ. της Ρώμης), το δικαστήριο δύναται να επιληφθεί των υποθέσεων σχετικών μόνο με εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και γενοκτονία που έχουν διαπραχθεί στο έδαφος της Ουκρανίας.¹⁸² Υπό αυτές τις συνθήκες, τα περιθώρια της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης στενεύουν έναντι του

¹⁷⁸ Marchuk, I., Wanigasuriya, B. A. (2022), ό.π., σ. 3.

¹⁷⁹ Kelly, M. J. (2023), ό.π., σ. 82, βλ επίσης Κατ. ΔΠΔ αρ. 63(1) Rome Statute of the International Criminal Court, (1 July 2002), <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> και ‘Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova’, ICC (17 March 2023) <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin>

¹⁸⁰ Gutnyk, V. (2023), ό.π., σ. 111-112.

¹⁸¹ Allison, R. (2020), ό.π., σ. 985.

¹⁸² Information for victims: Ukraine, International Criminal Court, (Τελευταία πρόσβαση 22/11/2023) <https://www.icc-cpi.int/victims/ukraine>, βλ. επίσης Κατ. ΔΠΔ αρ. 12(3) Rome Statute of the International Criminal Court, (1 July 2002) <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>, Declaration by Ukraine lodged under Article 12(3) of the Rome Statute, (8 September 2015). https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf, Gutnyk, V. (2023), ό.π., σ. 110 και Περράκης, Στ., Περράκης, Στ., Μαρούδα, Μ. Ντ. (2018), *Διεθνής Δικαιοσύνη: Θεσμοί, Διαδικασίες και Εφαρμογές Διεθνούς Δικαίου*, 2η έκδοση, Αθήνα-Θεσ/κη: Σάκκουλας, σ. 311.

ρωσο-ουκρανικού πολέμου καθώς το δικαστήριο στερείται αρμοδιότητας αναφορικά με το έγκλημα της επίθεσης, από τη στιγμή που η Ρωσία δεν αποτελεί συμβαλλόμενο μέρος του καταστατικού της Ρώμης. Ειδικότερα, εμπόδιο στη δίωξη του συγκεκριμένου εγκλήματος στέκεται το άρθρο 15 bis (5) του Κατ. του ΔΠΔ το οποίο αναφέρει ρητά ότι «όσον αφορά κράτη μη συμβαλλόμενα στο καταστατικό της Ρώμης, το δικαστήριο δεν ασκεί τη δικαιοδοσία του για το έγκλημα της επίθεσης όταν αυτό διαπράττεται από υπήκοους του κράτους αυτού ή στο έδαφός του». Παράλληλα, ως προς το έγκλημα της επίθεσης το γεγονός ότι το εν λόγω θέμα δεν έχει παραπεμφθεί στο ΣΑ, αλλά και οι ίδιοι περιορισμοί που ενέχει η δήλωση της Ουκρανίας περί αναγνώρισης της αρμοδιότητας του ΔΠΔ (η εν προκειμένω αναγνώριση περιορίζεται μόνο σε εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας) επιβεβαιώνουν εξίσου την έλλειψη δικαιοδοσίας του δικαστηρίου αναφορικά με το έγκλημα της επίθεσης.¹⁸³ Συνεπώς, η βασική πρόκληση στο σημείο αυτό για τη διεθνή ποινική δικαιοσύνη έγκειται στο πώς η διεθνής κοινότητα θα καταφέρει να άγει ενώπιον της δικαιοσύνης (εκτός του πλαισίου του ΔΠΔ) εκείνους που έχουν τελέσει το έγκλημα της επίθεσης κατά τη διάρκεια της ρωσικής εισβολής στην Ουκρανία. Σε αυτή τη λογική, η σύσταση ειδικού δικαστηρίου που θα δίνει έμφαση στο έγκλημα της επίθεσης βρίσκεται υπό συζήτηση, ενώ η εν λόγω προσπάθεια έχει τη στήριξη τόσο της ΕΕ όσο και του Συμβουλίου της Ευρώπης διαμέσου σχετικών ψηφισμάτων τους.¹⁸⁴ Ωστόσο, και αυτό το ενδεχόμενο φέρει ιδιαίτερων δυσκολιών δεδομένου ότι τα ειδικά δικαστήρια που έχουν συσταθεί στο παρελθόν (Γιουγκοσλαβία, Ρουάντα) ήταν προϊόντα αποφάσεων του ΣΑ, δημιουργήθηκαν ως «εξαναγκαστικά μέτρα υπό το κεφάλαιο VII του ΧΗΕ καθώς οι παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου συνιστούσαν απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια» και αποτελούσαν επικουρικά όργανα του εν προκειμένω θεσμικού οργάνου, διαδικασία που δύσκολα θα ενεργοποιούνταν στην περίπτωση μας από τη στιγμή που το ΣΑ παραμένει αδρανοποιημένο υπό την απειλή του

¹⁸³ Salari, A., Hosseini, S. H. (2023), Russia's Attack on Ukraine: A Review of the International Criminal Court's Capacity to Examine the Crime of Aggression, *Access to Justice in Eastern Europe*, 8, σ. 15 και 18, <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.1-a000107>, βλ. επίσης Κατ. ΔΠΔ αρ. 15 bis (5) Rome Statute of the International Criminal Court, (1 July 2002), <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>, Information for victims: Ukraine, International Criminal Court, (Τελευταία πρόσβαση 22/11/2023) <https://www.icc-cpi.int/victims/ukraine>, Declaration by Ukraine lodged under Article 12(3) of the Rome Statute, (8 September 2015). https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf, Gutnyk, V. (2023), ό.π., σ. 110 και Περράκης, Στ., Περράκης, Στ., Μαρούδα, Μ. Ντ. (2018), ό.π., σ. 311.

¹⁸⁴ Gutnyk, V. (2023), ό.π., σ. 110, βλ. επίσης European Parliament News, Ukraine war: MEPs push for special tribunal to punish Russian crimes, (19/01/2023), <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230113IPR66653/ukraine-war-meps-push-for-special-tribunal-to-punish-russian-crimes> και Parliamentary Assembly of the Council of Europe, (PACE) unanimously demands an international tribunal to prosecute Russian and Belarusian leaders for the crime of aggression against Ukraine, (26/01/2023), <https://pace.coe.int/en/news/8963/pace-unanimously-demands-an-international-tribunal-to-prosecute-russian-and-belarusian-leaders-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine>

ρωσικού βέτο.¹⁸⁵ Από την άλλη πλευρά, δύσκολα μπορεί κάποιος να χαρακτηρίσει το ΔΠΔ ως το πλέον αποτελεσματικό δικαστικό όργανο για μια περίπτωση σαν της Ουκρανίας, αν και δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ότι μερικές φορές το εν λόγω δικαστήριο συνιστά τη μοναδική δυνατή λύση για την υπαγωγή των δραστών διεθνών εγκλημάτων σε δίκη. Ακόμη και αν τα εμπόδια ξεπεραστούν και οι εγκληματίες διαβούν το κατώφλι της δικαιοσύνης, τα δομικά προβλήματα της ίδιας της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης θα ανέλθουν στην επιφάνεια. Η βραδύτητα που χαρακτηρίζει τις διαδικασίες με τις οποίες κινείται η διεθνής ποινική δικαιοσύνη αποτελούν μείζονα πρόκληση. Ωστόσο, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι πρόκειται για: Περίπλοκους μηχανισμούς, σύνθετη φύση των εγκλημάτων, ευρύ κατάλογο θυμάτων και θυτών και δυσκολία πρόσβασης για διεξαγωγή έρευνας εν μέσω πολέμου, καθώς συνήθως τέτοιες περιπτώσεις αφορούν εγκλήματα μεγάλης κλίμακας, σε αντίθεση με όσα έρχονται αντιμέτωπα τα εγχώρια δικαστήρια.¹⁸⁶

4.3 Η ανάγκη προσαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού

Δικαίου: Το φαινόμενο του αστικού πολέμου

Ο επιθετικός πόλεμος της Ρωσίας και οι τακτικές που εφαρμόζει θέτουν υπό δοκιμασία το ΔΑΔ, το οποίο και αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της φιλελεύθερης διεθνούς τάξης καθώς περιορίζει τη χρήση βίας, ενώ είναι προφανές ότι ο ίδιος ο Πούτιν επιδιώκει να αποδείξει ότι μπορεί να επιβιώσει στον πόλεμο ακόμα και αγνοώντας τις επιταγές του εν λόγω δικαίου.¹⁸⁷ Με αυτόν τον τρόπο, πέραν κάθε αμφιβολίας η ρωσική εισβολή αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις για το διεθνές δίκαιο συνολικά, συμπεριλαμβανομένου του ΔΑΔ, πόσο μάλλον όταν εκείνο καλείται πλέον να αντιμετωπίσει «μεγάλους πολέμους» υπό τη συμμετοχή ισχυρότατων κρατών, εν αντιθέσει με τις περιφερειακού τύπου ένοπλες συρράξεις που επικράτησαν στη διεθνή σκηνή τις προηγούμενες δεκαετίες. Υπό αυτή τη λογική, «ο χώρος, τα μέσα και οι μέθοδοι» που χρησιμοποιούνται στους σύγχρονους πολέμους αποτελούν μια μεγάλη δοκιμασία για το διεθνές δίκαιο,¹⁸⁸ τόσο ως προς το περιεχόμενο («ουσία») των

¹⁸⁵ Περράκης, Στ., Μαρούδα, Μ. Ντ. (2018), ό.π., σ. 293-294 και 296, βλ. επίσης Gutnyk, V. (2023), ό.π., σ. 110.

¹⁸⁶ Gutnyk, V. (2023), ό.π., σ. 111.

¹⁸⁷ Sloss, D., Dickinson, L. (2022), ό.π., σ. 802.

¹⁸⁸ Μαρούδα Μ. Ν. (2022), Διεξαγωγή Εχθροπραξιών και Αστικός Πόλεμος: Η Ανάγκη Προσαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και τα Μαθήματα από τον Πόλεμο Ρωσίας κατά Ουκρανίας, *Το Σύνταγμα*, 3/4, 771-805. <https://www.academia.edu/97399407>, σ. 772.

διεθνών κανόνων, όσο και αναφορικά με την «κατεύθυνση» προς την οποία οφείλουν να εξελιχθούν, ώστε να βρίσκονται σε θέση να δίνουν αποτελεσματικές απαντήσεις στη σύγχρονη διεθνή πραγματικότητα.¹⁸⁹

Ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος αναμένεται να έχει ισχυρό αντίκτυπο στον τρόπο διεξαγωγής των πολέμων παγκοσμίως για τα επόμενα χρόνια. Ειδικότερα, πρόκειται να μεταβάλει τον τρόπο με τον οποίο τα κράτη προετοιμάζονται ενόψει μιας ένοπλης σύρραξης π.χ. θα προχωρήσουν σε επενδύσεις ή στην περαιτέρω ανάπτυξη της αμυντικής τους βιομηχανίας καθώς και των διεθνών τους συμμαχιών, προκειμένου να εγγυηθούν την άφθονη πρόσβαση σε πολεμικό υλικό, την προετοιμασία των ίδιων των πολιτών τους και των αστικών υποδομών για πόλεμο, δεδομένου ότι το φαινόμενο των αστικών πολέμων αποτελεί τη νέα πραγματικότητα.¹⁹⁰ Το εν προκειμένω φαινόμενο, που αφορά επιθέσεις εντός αστικού ιστού, αποτελεί λοιπόν σημαντική πρόκληση για το ανθρωπιστικό δίκαιο καθώς μεταφράζεται σε μαζικές απώλειες αμάχων, εκτεταμένες καταστροφές υποδομών, ακόμη και από τις πρώτες εβδομάδες της σύγκρουσης, όπως ακριβώς συμβαίνει με την περίπτωση του ρωσο-ουκρανικού πολέμου. Οι συνέπειες ενός τέτοιου πολέμου χαρακτηρίζονται για την έκταση, την ένταση και την διάρκεια τους, ενώ εκτείνονται σε πλήθος επιπέδων («κοινωνικό, οικονομικό, πολιτισμικό, ανθρωπιστικό, ηθικό, πολιτικό και ψυχολογικό»). Την ίδια στιγμή κατά τη διάρκεια ενός τέτοιου πολέμου χρησιμοποιούνται όπλα μεγάλης εμβέλειας που προορίζονται για επιθέσεις από απόσταση και ως εκ τούτου αντενδείκνυνται για επιχειρήσεις εντός πυκνοκατοικημένων περιοχών. Συνεπώς, λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω δεν φαντάζει καθόλου παράλογο το γεγονός ότι στην Ουκρανία καταγράφονται σε καθημερινή βάση 200-300 εγκλήματα πολέμου.¹⁹¹ Ένα ακόμη φλέγον ζήτημα είναι το ότι μέσα σε πόλεις ο προσδιορισμός στόχων είναι ιδιαίτερα δύσκολος, ενώ συνάμα η συχνή χρήση εκρηκτικών μηχανισμών οδηγεί αναπόφευκτα σε «περιττά τραύματα και ανώφελο πόνο» καταπατώντας όχι μόνο τις εθιμικές αρχές, αλλά και τις ίδιες τις διατάξεις του ανθρωπιστικού δικαίου. Έπειτα, η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας είναι εξίσου δύσκολο να ελεγχθεί καθώς οι απώλειες αμάχων δεν υπολογίζονται επακριβώς, ενώ το «προσδοκώμενο στρατιωτικό πλεονέκτημα» δεν αξιολογείται για κάθε στόχο ξεχωριστά όπως προβλέπεται, αλλά συνολικά βάσει στρατηγικών δεδομένων.¹⁹² Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, η διάκριση μεταξύ μαχητών και αμάχων συνιστά ένα δυσχερές εγχείρημα, ενώ η έγκαιρη προειδοποίηση πριν την επίθεση αποτελεί μια ακόμη αρχή

¹⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 773.

¹⁹⁰ Kamaras, A. (2023), 'Lessons Learned From A Year of War in Ukraine', *Eliamep Policy Paper #137/2022*, σ. 3. <https://www.eliamap.gr/wp-content/uploads/2023/06/Policy-paper-137-Kamaras-.pdf>

¹⁹¹ Μαρούδα Μ. Ν. (2022), ό.π., 775.

¹⁹² Στο ίδιο, σ. 776.

που σκοπίμως παραβλέπεται. Στη συνέχεια, η ζωντανή παρακολούθηση των τεκταινόμενων, υπό την παρουσία δημοσιογράφων από όλον τον κόσμο στο πεδίο της σύγκρουσης, συχνά συμβάλλει στη δημιουργία προπαγάνδας και παραπληροφόρησης.¹⁹³ Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η προστασία των αμάχων, η πρόσβαση σε εκείνους που βρίσκονται σε ανάγκη και η ασφαλής εκκένωση περιοχών αποτελούν διαδικασίες που δύσκολα μπορεί κάποιος να εγγυηθεί εν καιρώ αστικού πολέμου. Ακόμη και η έκκληση του ουκρανικού προέδρου Ζελένσκι για τη συνδρομή όλων των πολιτών στην υπεράσπιση της άμυνας των πόλεων τους, καθιστά δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ μαχητών και αμάχων με αποτέλεσμα συχνά οι πρώτοι να μετατρέπονται σε στρατιωτικούς στόχους, προξενώντας τελικά σύγχυση στο δίκαιο πόλεμο. Συνεπώς, παρατηρούμε ότι εντός αστικού πολέμου το ίδιο το περιβάλλον διεξαγωγής των εχθροπραξιών, αλλά και ο τρόπος σχεδιασμού των στρατιωτικών επιχειρήσεων θολώνουν τη διάκριση μεταξύ μαχητών/αμάχων και ως εκ τούτου στρατιωτικών/πολιτικών στόχων, αγνοώντας μια από τις θεμελιώδεις αρχές του ΔΑΔ.¹⁹⁴

Ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το ανθρωπιστικό δίκαιο στο ρωσο-ουκρανικό πόλεμο παρουσιάζουν η φύση των ενόπλων παραστρατιωτικών οργανώσεων «Τάγμα Αζον» και «Wagner» καθώς τίθεται το ερώτημα κατά πόσο τα μέλη τους θεωρούνται ως «μαχητές, μισθοφόροι ή άμαχοι που λαμβάνουν παρανόμως μέρος σε εχθροπραξίες» χάνοντας τελικά με αυτόν τον τρόπο το καθεστώς προστασίας που τους απονέμεται από το ΔΑΔ. Βάσει λοιπόν σχετικών δηλώσεων της κυβέρνησης της Ουκρανίας οι μαχητές Αζόφ θεωρούνται μέλη των ενόπλων δυνάμεων της χώρας και ως εκ τούτου για τις ενέργειές τους υπεύθυνο είναι το ουκρανικό κράτος, ενώ οι ίδιοι εξακολουθούν να απολαμβάνουν το δικαίωμα επίκλησης στο καθεστώς αιχμαλώτου πολέμου σε περίπτωση σύλληψης από την αντίπαλη πλευρά.¹⁹⁵ Όσον αφορά τους Wagner αρμόδια να αποφανθούν περί της ιδιότητάς τους είναι τα ουκρανικά δικαστήρια όπου σε περίπτωση σύλληψης ή παράδοσης θα τους αναγνωρίσουν ή όχι ως μαχητές και αιχμαλώτους πολέμου. Αντίθετα εάν εκείνοι κριθούν ως μισθοφόροι αυτόματα εγκαταλείπεται το δικαίωμα αναγνώρισής τους ως μαχητές και αιχμαλώτους πολέμου, ενώ ταυτόχρονα μπορούν να διωχθούν κανονικά για τη συμμετοχή τους σε εχθροπραξίες. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι ο νομικός χαρακτηρισμός των παραπάνω ομάδων είναι ιδιαίτερα σημαντικός για τη στοιχειοθέτηση του αποτελεσματικού ελέγχου και της λογοδοσίας.¹⁹⁶ Απεναντίας, εύκολα μπορεί να διαπιστώσει κανείς ότι στο ρωσο-ουκρανικό

¹⁹³ Στο ίδιο, σ. 777.

¹⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 779-790.

¹⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 780.

¹⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 781.

πόλεμο δεν λήφθηκαν υπόψη οι επιταγές του ΔΑΔ καθώς, βάσει έκθεσης της Διεθνούς Αμνηστίας, οι εμπόλεμοι σε διάφορες ουκρανικές περιοχές αγνόησαν τις προβλέψεις του δικαίου περί διάκρισης στόχων καθώς οι επιθέσεις στράφηκαν τόσο εναντίον πολιτών, όσο και στρατιωτικών στόχων ανεξαιρέτως, ενώ καταγράφηκε η χρήση απαγορευμένων όπλων όπως βόμβες διασποράς στην προσπάθεια ισοπέδωσης ολόκληρων πόλεων. Σημειωτέον ότι ένα όπλο μπορεί να θεωρηθεί παράνομο όχι μόνο εξαιτίας της (απαγορευμένης) φύσης του αλλά και από τον τρόπο χρήσης του που μπορεί να το καταστήσει ως τέτοιο.¹⁹⁷ Επιπροσθέτως, παρά το γεγονός ότι το ΔΑΔ προβλέπει τη δημιουργία ασφαλών διαδρομών για την απομάκρυνση αμάχων ή τη μεταφορά ανθρωπιστικής βοήθειας, στην Ουκρανία κάτι τέτοιο υπολειτούργησε ή απέτυχε παταγωδώς. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η ανθρωπιστική διπλωματία κρίθηκε ανεπαρκής, ενώ οι διαπραγματεύσεις αντιμετώπιζαν κενά που δυσχέραιναν την όλη προσπάθεια (π.χ. λανθασμένη χρήση εμβλήματος Ερυθρού Σταυρού). Εκ των ανωτέρω λοιπόν, μετά τον πόλεμο στην Ουκρανία, η ανάγκη προσαρμογής του ανθρωπιστικού δικαίου στα νέα δεδομένα καθίσταται ολοένα και πιο επιτακτική. Η μέθοδος της προσαρμογής υπό τη μορφή «εξελικτικής ερμηνείας των υφιστάμενων διατάξεων του ΔΑΔ» φαίνεται προτιμότερη έναντι των δυσκολιών αναθεώρησης των συνθηκών που συνθέτουν το εν λόγω δίκαιο.¹⁹⁸ Η μορφή των σύγχρονων ενόπλων συρράξεων που αφορά αστικούς πολέμους με τεράστιες απώλειες αμάχων αλλά και κυβερνοπολέμους αναδεικνύει την «επιτακτική ανάγκη εξέλιξης η προσαρμογής ενός εύθραυστου διεθνούς δικαίου». Ωστόσο, ένα τέτοιο σενάριο φαντάζει απίθανο λόγω της αδυναμίας εξασφάλισης της συναίνεσης που απαιτεί μία αναθεώρηση η εγκαθίδρυση νέων σχετικών κανόνων.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 784-785.

¹⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 788 και 791.

¹⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 773-774.

5. Ο κίνδυνος επέκτασης της ρωσικής επιθετικότητας αλλά και των επιπτώσεών της σε τρίτες χώρες

5.1. Η ρωσική επιθετικότητα πέραν των ουκρανικών συνόρων και η πιθανότητα υιοθέτησης του ρωσικού προτύπου από τρίτες χώρες σε ήδη υπαρκτές κρίσεις

5.1.1 Η ρωσική απειλή στο μετασοβιετικό χώρο και την περιοχή του Καυκάσου

Είναι γεγονός ότι οι ρεβιζιονιστικές τάσεις της Ρωσίας δεν στρέφονται αποκλειστικά κατά της Ουκρανίας καθώς κατά καιρούς έχουν καταγραφεί: Απειλές προς χώρες της Βαλτικής, παραβιάσεις της αγκυλιτίδας ζώνης της Σουηδίας υπό τη χρήση υποβρυχίων, υπερπτήσεις αεροσκαφών σε ξένους εναέριους χώρους συχνά με επιθετική συμπεριφορά, κυβερνοεπιθέσεις (λ.χ το 2016 κατά των ουκρανικών υποδομών ηλεκτρικής ενέργειας) και τέλος «κυβερνο-κατασκοπεία» κατά του ΟΑΣΕ και των ΗΠΑ.²⁰⁰ Ένα επόμενο ζήτημα που φανερώνει ότι ο πόλεμος του Πούτιν δεν αφορά μόνο την Ουκρανία είναι η παραπληροφόρηση η οποία κάνει αισθητή την παρουσία της σε όλες τις διαδικτυακές πλατφόρμες του κόσμου όπου έχει εξαπλωθεί, ενώ οι απανωτές επιθέσεις στον κυβερνοχώρο απειλούν να συμπαρασύρουν και άλλες χώρες στη σύγκρουση.²⁰¹ Στο πλαίσιο αυτό, ο «πόλεμος πληροφοριών» της Μόσχας αποτελεί μια σημαντική υβριδική απειλή για το σύνολο της διεθνούς κοινότητας καθώς οι δυνατότητες της Ρωσίας στον τομέα της προπαγάνδας και της παραπληροφόρησης εξελίσσονται ολοένα και περισσότερο λειτουργώντας σε πολλαπλά επίπεδα εγχωρίως και διεθνώς.²⁰² Συνεπώς, είναι προφανές ότι η αναθεωρητική δράση του προέδρου Πούτιν επικεντρώνεται στην Ουκρανία αλλά δεν περιορίζεται σε αυτή. Εξάλλου, ο ίδιος επιζητά νομικές εξαιρέσεις σε ολόκληρη την περιοχή της ΚΑΚ.²⁰³ Ειδικότερα, η Ρωσία ενώ προβάλλει τον εαυτό της ως υποστηρικτή του ΧΗΕ υπό την περιοριστική ερμηνεία, βάσει της οποίας δεν υπάρχουν άλλες εξαιρέσεις από τον κανόνα της μη χρήσης η απειλή χρήσης βίας, πέραν της σχετικής εξουσιοδότησης από το ΣΑ ή την άσκηση του δικαιώματος της νόμιμης άμυνας, εκείνη εξακολουθεί να φέρει αξιώσεις για την ύπαρξη εξαιρέσεων σε ότι

²⁰⁰ Richey, M. (2018), ό.π., σ. 108.

²⁰¹ Chachko, E., Linos, K. (2022), ό.π., σ. 124.

²⁰² Richey, M. (2018), ό.π., σ. 108.

²⁰³ Allison, R. (2017), σ. 542.

αφορά τα πρώην σοβιετικά κράτη.²⁰⁴ Με άλλα λόγια, η Ρωσία υιοθετεί τη συσταλτική ερμηνεία του διεθνούς δικαίου αναφορικά με την εδαφική κυριαρχία ιδίως όταν η εν λόγω θεώρηση της επιτρέπει να καταγγέλλει τις ενέργειες της Δύσης. Ωστόσο, η συντηρητική της οπτική έρχεται σε σύγκρουση με την πρακτική της στο χώρο της ΚΑΚ.²⁰⁵

Ο ρωσικός αναθεωρητισμός λοιπόν, όσον αφορά τις ρωσικές βλέψεις επί τρίτων χωρών, διακρίνεται σε μετασοβιετικό στην περιοχή της Ευρώπης και του Καυκάσου και σε υπερπόντιο-περιφερειακό. Αναφορικά με το μετασοβιετικό χώρο και την περιοχή του Καυκάσου, αρχικά η Μόσχα ενεπλάκη υλικοτεχνικά και διπλωματικά υποστηρίζοντας αποσχιστικά κινήματα σε Υπερδνειστερία (Μολδαβία), Γεωργία, και Ναγκόρνο Καραμπάχ (Αρμενία/Αζερμπαϊτζάν), ενώ επιχείρησε στρατιωτικά για πρώτη φορά το 2008 στη Γεωργία. Αντίστοιχα, σε υπερπόντιο-περιφερειακό επίπεδο οι ρωσικές στρατιωτικές επεμβάσεις εκδηλώθηκαν ήδη στη Συρία το 2015 με την υποστήριξη του καθεστώτος του Άσαντ και ανεπίσημα στη Λιβύη και την υποσαχάρια Αφρική κυρίως με την απασχόληση μισθοφόρων.²⁰⁶ Συνολικά λοιπόν, οι πόλεμοι κατά της Συρίας, της Γεωργίας, της Κριμαίας και της υπόλοιπης Ουκρανίας υποδηλώνουν τη ρωσική ρεβιζιονιστική στρατηγική που αποσκοπεί στο να εκτείνει, αν όχι τα σύνορα της, τότε την επιρροή της από την περιοχή της Βορείου θάλασσας έως την Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή μέσω της περιοχής του Καυκάσου. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η πολιτική της εκτείνεται σε ολόκληρη την περιοχή της Ευρασίας με την Ευρώπη και κυρίως την Ουκρανία να βρίσκεται στο επίκεντρο του ρωσικού ενδιαφέροντος.²⁰⁷ Άλλωστε, η Ρωσία αποτελεί το μοναδικό κράτος παγκοσμίως που ελέγχει έμμεσα ή άμεσα εδάφη άλλων τεσσάρων κυρίαρχων κρατών (βλ. Ν., Α. Ουκρανία 2014 και 2022, Αμπχαζία και Ν. Οσετία από το 2008, Υπερδνειστερία από το 1991 και τμήμα των Κουρίλες νήσων της Ιαπωνίας από το 1945 σε μια ακόμη ανεπίληπτη συνοριακή διαμάχη).²⁰⁸ Ο Πούτιν μέχρι σήμερα ακολουθώντας την παραπάνω πολιτική έχει καταφέρει τη δημιουργία τριών γεωπολιτικών τόξων που συνθέτουν τη στρατηγική ασφάλειας της Ρωσίας. Το πρώτο έχει ως αφετηρία την ανατολή και μέσω των νοτίων ουκρανικών συνόρων εκτείνεται πάνω από την Κριμαία καταλήγοντας στη Μολδαβία και την Υπερδνειστερία. Η ένταξη της Λευκορωσίας στη ρώσικη σφαίρα επιρροής δημιούργησε ένα επόμενο τόξο που εκτείνεται από την Αγία Πετρούπολη

²⁰⁴ Allison, R. (2020), ό.π., σ. 991, βλ επίσης United Nations Charter (26 June 1945) αρ. 2(4) και αρ. 42 και αρ.51.

²⁰⁵ Allison, R. (2017), σ. 522..

²⁰⁶ Kotoulas, I. E. (2022), ό.π., σ. 552-553.

²⁰⁷ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 141-142.

²⁰⁸ Kotoulas, I. E. (2022), ό.π., σ. 552.

έως τα σύνορα της Πολωνίας.²⁰⁹ Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι η περίπτωση της Λευκορωσίας παρουσίασε ιδιαίτερο ενδιαφέρον κατά τη διάρκεια του πολέμου καθώς, υπό το πρίσμα του έντονου ελέγχου του Πούτιν επί του καθεστώτος Λουκασένκο, η χώρα δέχθηκε να μετατρέψει το έδαφος της ως δίοδο για το ρωσικό στρατό προκειμένου εκείνος να επιτεθεί στην Ουκρανία, γεγονός που κατέστησε τη Λευκορωσία εκείνο το διάστημα σε σύνενοχο στη ρωσική ένοπλη επίθεση βάσει διεθνούς δικαίου.²¹⁰ Τέλος, το τρίτο τόξο ξεκίνα εξίσου από την Αγία Πετρούπολη και τελειώνει στο Καλίνινγκραντ, ένα γεωγραφικά απομακρυσμένο στρατιωτικό οχυρό, στρατηγικής σημασίας για τις αεροναυτικές δυνάμεις του ρωσικού κράτους που βρίσκεται μεταξύ της Πολωνίας και της Λιθουανίας. Το εν λόγω τόξο σχηματίζεται γύρω από τα βαλτικά κράτη παρέχοντας στη Ρωσία στρατηγικό πλεονέκτημα ενόψει μιας ενδεχόμενης κλιμάκωσης των σχέσεων με αυτά. Με βάση τα παραπάνω, κανείς δε θα μπορούσε με ασφάλεια να προβλέψει ότι μια τέτοιου είδους πολιτική περιορίζεται στα ουκρανικά σύνορα, αντίθετα θα μπορούσαμε να πούμε ότι επηρεάζει αρνητικά πλήθος περιοχών όπως την Ανατολική και Βόρεια Ευρώπη, την περιοχή του Καυκάσου και τη Μέση Ανατολή. Αν το σχέδιο της προέβλεπε να βάλει στο στόχαστρο τις χώρες της Βαλτικής, τη Ρουμανία ή τη Βουλγαρία το σενάριο της σύγκρουσης της Μόσχας και του NATO κατά πάσα πιθανότητα θα επιβεβαιωνόταν διευρύνοντας το πεδίο της μάχης.²¹¹ Άλλωστε, ακόμη και μια μόνο εσφαλμένη κίνηση στο πεδίο της σύγκρουσης θα αρκούσε για να επεκτείνει τη σύρραξη και σε άλλες χώρες πρώτης γραμμής του NATO.²¹² Υπό αυτό το πλαίσιο, η πιθανότητα γενικευμένης σύγκρουσης θα μπορούσε να αποσοβηθεί μόνο αν από τη μία η Δύση αποδεχόταν το νέο status quo που επιδιώκει να εγκαθιδρύσει ο Πούτιν ή αν από την άλλη η Ρωσία υποχρεωνόταν στην υιοθέτηση συμβιβαστικών λύσεων, σταθμίζοντας προηγουμένως το πολιτικό και οικονομικό κόστος που θα ξεπερνούσε, υπό το πρίσμα των κυρώσεων που έχουν επιβληθεί εναντίον της, ενδεχόμενα οφέλη που θα ανέμενε να αποκομίσει παραμένοντας πιστή στην πρότερη στρατηγική της.²¹³

Κάτω από τέτοιες συνθήκες η ρωσική επιθετικότητα έχει προκαλέσει έντονο κλίμα ανασφάλειας στα μετασοβιετικά κράτη ως προς τις φιλοδοξίες της Ρωσίας στην περιοχή. Εξού και οι εν προκειμένω χώρες έσπευσαν να αναζητήσουν μέσα εξωτερικής εξισορρόπησης έναντι της Ρωσίας όπως είναι οι συμμαχίες με κράτη όπως η Κίνα, η Τουρκία, το Ιράν, το

²⁰⁹ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 145-146.

²¹⁰ Bryc, A. (2023), ό.π., σ. 169, βλ. επίσης GA/RES/3314(XXIX) Definition of Aggression (14 December 1974) παράρτημα αρ. 3(f).

²¹¹ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 145-147 και 149.

²¹² Bobo, L. (2022), ό.π.

²¹³ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 147 και 149.

Ισραήλ, οι χώρες της ΕΕ και του ΝΑΤΟ. Όσο για τα κράτη της Κ. Ευρώπης, η κλιμάκωση της ρωσικής επιθετικής συμπεριφοράς δεν αποτέλεσε έκπληξη. Η Πολωνία και τα κράτη της Βαλτικής συνήθιζαν να προειδοποιούν για τις επεκτατικές βλέψεις της Ρωσίας καθώς πριν από το ξέσπασμα του πολέμου το Κρεμλίνο είχε προβεί σε διατάραξη των οικονομικών σχέσεων στην περιοχή με πολλαπλούς τρόπους: Κυρίως διαμέσου των ενεργειακών πόρων, της υποκίνησης των εθνικών εντάσεων εργαλειοποιώντας συχνά τις ρωσόφωνες μειονότητες στις χώρες αυτές και μέσω πολιτικών παρεμβάσεων κάνοντας χρήση της παραπληροφόρησης και της προπαγάνδας. Παράλληλα, οι σχέσεις Ρωσίας-Τσεχίας ήταν ιδιαίτερα τεταμένες ήδη πριν αλλά κυρίως το 2021 όπου η δεύτερη απέδωσε στην κυβέρνηση Πούτιν περιστατικό με εκρήξεις στην περιοχή Vrbětice, ενώ ο ίδιος προέβη στον χαρακτηρισμό της χώρας ως «μη φιλικό κράτος». Ως απόρροια των ρωσικών ενεργειών υπήρξε έντονη ανησυχία για την αποσταθεροποίηση στις χώρες της Κ. Ευρώπης που από το 2022 βρέθηκαν να συνορεύουν με το πεδίο της σύγκρουσης, με την Α. Ευρώπη να παραμένει η πιο εκτεθειμένη περιοχή έναντι δευτερογενών επιπτώσεων από τον πόλεμο.²¹⁴ Ταυτόχρονα, ο κίνδυνος επέκτασης των βλέψεων της Μόσχας και στις άλλες 15 πρώην σοβιετικές χώρες, ιδίως σε όσες φιλοξενούν στο εσωτερικό τους ρωσικές μειονότητες, συνεχίζει να παραμένει ενεργός. Η ρωσική πεποίθηση ότι «τα σύνορα σχεδιάστηκαν με βάση τη θέληση άλλων» και ότι «μοιράστηκαν εδαφικά δώρα με γενναιοδωρία» κατά τη σοβιετική εποχή είναι εξίσου ριψοκίνδυνη για τη διεθνή κοινότητα καθώς ο Πούτιν αγνοεί το γεγονός ότι την ίδια αντίληψη θα μπορούσαν δυνητικά να υιοθετήσουν και άλλα κράτη, εδάφη των οποίων ανήκουν πλέον στο σημερινό ρωσικό κράτος όπως είναι: Η Εσθονία, η Λετονία, η Φινλανδία, η Γερμανία, η Ιαπωνία, η Μογγολία και άλλα, εγκλωβίζοντας την Ευρώπη σε έναν φαύλο κύκλο επεκτατισμού. Από την άλλη μεριά, αν τα πρώην σοβιετικά κράτη είχαν εγκαταλείψει την ΕΣΣΔ με τα ίδια εδάφη με τα οποία εντάχθηκαν, όπως ο Πούτιν θεωρεί ως πρόπον, τότε ακόμη και η ίδια η σημερινή Ρωσική Ομοσπονδία θα ήταν επίσης μικρότερη.²¹⁵

²¹⁴ Bryc, A. (2023), ό.π., σ. 171.

²¹⁵ Kuzio, T. (2022), ό.π., σ. 16.

5.1.2 Η αναζωπύρωση της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο Καραμπάχ με αφορμή το ρωσο-ουκρανικό πόλεμο

Η επίθεση που εξαπέλυσε το Αζερμπαϊτζάν στην περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ το Σεπτέμβριο του 2023 μόνο τυχαία δεν θα μπορούσαμε να πούμε ότι ήταν. Η επιλογή του χρονικού πλαισίου της επίθεσης ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τον πόλεμο στην Ουκρανία καθώς το Μπακού άδραξε την ευκαιρία που του παρείχαν οι συγκυρίες οι οποίες ήταν απόλυτα ευνοϊκές ώστε να του εξασφαλίσουν μια ενδεχόμενη νίκη έναντι της Αρμενίας, όπως και έγινε. Ειδικότερα, μια αποδυναμωμένη και απομονωμένη Αρμενία, μια Δύση αποπροσανατολισμένη με στραμμένη την προσοχή της στο ρωσο-ουκρανικό πόλεμο και μια Ρωσία η οποία, καθώς βρίσκεται εν μέσω πολέμου, αδυνατεί να διαχειριστεί ένα ακόμη μέτωπο, συνέθεσαν σωρευτικά ένα άκρως ευνοϊκό τόσο περιφερειακό, όσο και διεθνές περιβάλλον για τη διεξαγωγή μιας στρατιωτικής επιχείρησης εκ μέρους του Αζερμπαϊτζάν στην περιοχή του ενδιαφέροντός του. Την ίδια στιγμή, εκείνο γνώριζε ότι η Ρωσία, η οποία αποτελεί παραδοσιακά τη σημαντικότερη δύναμη στον Καύκασο και κύριο σύμμαχο της Αρμενίας, ήταν απασχολημένη με τον πόλεμο στην Ουκρανία καθιστώντας την όχι μόνο αδύναμη αλλά και απρόθυμη να στηρίξει με οποιονδήποτε τρόπο την κυβέρνηση της Αρμενίας, την στιγμή που τα εθνικά της συμφέροντα διακυβεύονται στον εν εξελίξει πόλεμο στην Ουκρανία.²¹⁶ Εξάλλου, ήδη από την προηγούμενη σύγκρουση μεταξύ Αρμενίων και Αζέρων στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ η νίκη των δεύτερων οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην αρωγή της Τουρκίας η οποία έπαιξε ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην περιοχή αποδυναμώνοντας εκείνον της Ρωσίας.²¹⁷ Έπειτα, όσον αφορά την ΕΕ, εκείνη στην προσπάθειά της να απεξαρτηθεί ενεργειακά από τη Ρωσία εξαιτίας του πολέμου, το 2022 υπέγραψε συμφωνία με το Αζερμπαϊτζάν για την παροχή φυσικού αερίου προς την Ευρώπη με αποτέλεσμα να μην επιθυμεί τη ρήξη της με την κυβέρνηση του Μπακού, γεγονός που τελικά απομάκρυνε το ενδεχόμενο ουσιαστικής εμπλοκής ή αντίδρασης της Ευρώπης στη νέα κρίση του Ναγκόρνο Καραμπάχ.²¹⁸ Στη συνέχεια, καθώς η Ρωσία γνώριζε ότι το Αζερμπαϊτζάν λάμβανε σημαντική συνδρομή από την

²¹⁶ “Ναγκόρνο Καραμπάχ: Οι λόγοι που το Μπακού αποφάσισε τώρα να εξαπολύσει τη στρατιωτική επιχείρηση”, Capital.gr (20 Σεπτεμβρίου 2023), <https://www.capital.gr/diethni/3738800/nagkorno-karampax-oi-logoi-pou-to-mpakou-apofasise-tora-na-exapolusei-ti-stratitiki-epixeirisi/>

²¹⁷ Bryc, A. (2023), ό.π., σ. 169.

²¹⁸ “Ναγκόρνο Καραμπάχ: Οι λόγοι που το Μπακού αποφάσισε τώρα να εξαπολύσει τη στρατιωτική επιχείρηση”, Capital.gr (20 Σεπτεμβρίου 2023), <https://www.capital.gr/diethni/3738800/nagkorno-karampax-oi-logoi-pou-to-mpakou-apofasise-tora-na-exapolusei-ti-stratitiki-epixeirisi/>

πλευρά της Τουρκίας το να έρθει σε σύγκρουση με τις εν λόγω δύο συμμαχικές χώρες δεν θα αποτελούσε μια ευνοϊκή επιλογή για την ίδια ενόψει του πολέμου της στην Ουκρανία. Υπό την ίδια λογική, η Ρωσία δεν θα μπορούσε να συνεχίσει να αποτελεί πάροχο ασφαλείας για την Αρμενία καθώς η παροχή στρατιωτικής βοήθειας προς την Αρμενία θα αποτελούσε στρατηγικό μειονέκτημα για την ίδια τη χώρα η οποία αυτή τη στιγμή έχει αυξημένες ανάγκες σε στρατιωτικό υλικό για την τροφοδοσία του μετώπου της στην Ουκρανία. Τέλος, προς ένδειξη ρήξης μεταξύ των σχέσεων των δύο χωρών η απόφαση της αρμενικής κυβέρνησης να επικυρώσει το Κατ. της Ρώμης εκλήφθη ως μια εχθρική προς τη Ρωσία κίνηση ενόψει του εντάλματος σύλληψης που εκκρεμεί εις βάρος του ρώσου προέδρου, η οποία όπως αναμενόταν πυροδότησε την αντίδραση του Πούτιν και ως εκ τούτου αποτελεί ένα ακόμη αντικίνητρο για την παροχή υποστήριξης προς την Αρμενία στο μέλλον.²¹⁹

Σε κάθε περίπτωση, η ήττα της Αρμενίας υπό την απουσία της ρωσικής συνδρομής ήταν κάτι παραπάνω από αναμενόμενη αν σκεφτεί κανείς πως όλα τα προηγούμενα χρόνια η Αρμενία όφειλε κάθε της επίτευγμα στην περιοχή του Ναγκόρνο Καραμπάχ στην εμπλοκή της Ρωσίας. Για να γίνει αντιληπτή η απώλεια της ρωσικής αρωγής για την Αρμενία στη νέα κρίση, είναι χρήσιμο να ανατρέξουμε στη ρωσική επιρροή στον πόλεμο του 1993/1994. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συνδρομή των ρωσικών στρατευμάτων προς τις αρμενικές παραστρατιωτικές ομάδες στην εισβολή τους σε επτά διαφορετικά εδάφη του Αζερμπαϊτζάν, οδηγώντας στην αυτονομία του Ναγκόρνο-Καραμπάχ το 1993 και ως εκ τούτου στη νίκη της Αρμενίας, υποτάσσοντας στην πραγματικότητα, βάσει της ρωσικής λογικής, τους «προκλητικούς» Αζέρους οι οποίοι προηγουμένως είχαν αρνηθεί κατηγορηματικά τη στρατιωτική παρουσία της Ρωσίας στην επικράτειά τους.²²⁰ Σημειωτέον ότι, η Ρωσία είχε διαθέσει οτιδήποτε ήταν απαραίτητο για τη νίκη της Αρμενίας στον πόλεμο, όπως στρατιωτικό οπλισμό και καύσιμα. Ωστόσο, δεν επρόκειτο για μια υποστήριξη που περιοριζόταν σε υλικό εξοπλισμό, αλλά αντίθετα η χώρα αποτέλεσε ενεργό μέρος στη σύγκρουση υπό την εμπλοκή του ρωσικού στρατού. Ακόμη, η Ρωσία ήταν μέλος της ομάδας διαμεσολαβητών του Μινσκ του ΟΑΣΕ, του κύριου θεσμού διαμεσολάβησης μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν καθιστώντας οποιαδήποτε εξέλιξη/αποτέλεσμα στη μεσολάβηση μεροληπτικά ευνοϊκή προς την πλευρά της Αρμενίας.²²¹ Στην πραγματικότητα, η ρωσική

²¹⁹ Atasuntsev, A. (2023), 'Long-Standing Ties Between Armenia and Russia Are Fraying Fast', Carnegie Politika <https://carnegieendowment.org/politika/90768>.

²²⁰ Askerov, A. (2020), The Nagorno Karabakh Conflict: The Beginning of the Soviet End, *Post-Soviet conflicts: The thirty years' crisis*, σ. 59 https://www.academia.edu/44620144/The_Nagorno_Karabakh_Conflict_The_Beginning_of_the_Soviet_End

²²¹ Στο ίδιο, σ. 60-61.

επιρροή στην περιοχή ήταν τόσο ισχυρή που η ίδια η χώρα μπορούσε να οδηγήσει σε κλιμάκωση ή σε λήξη της σύγκρουσης υπό τη μορφή εκχειρίδας (πχ. Κατάπαυση πυρός το 1994 υπό ρωσική μεσολάβηση) όποτε ακριβώς επιθυμούσε βάσει των προσωπικών της συμφερόντων, ενώ από την άλλη πλευρά η Αρμενία βασιζόταν αποκλειστικά στη Ρωσία για την ασφάλειά της. Έτσι, εάν η Αρμενία δε διέθετε την υποστήριξη της Ρωσίας, το Αζερμπαϊτζάν θα μπορούσε να διευθετήσει το ζήτημα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ ήδη από το 1993. Ωστόσο, η απομάκρυνση της Ρωσίας από την περιοχή εκείνο το διάστημα φάνταζε απίθανη λόγω της γεωπολιτικής σημασίας του Γιερεβάν για το Κρεμλίνο ιδίως μετά τη δυνατότητα εκδίωξης του ρωσικού στρατού από το Μπακού το 1990, καθιστώντας την Αρμενία τη μοναδική περιοχή στον Ν. Καύκασο όπου τα ρωσικά στρατεύματα είχαν τη δυνατότητα να διατηρήσουν μια μακροπρόθεσμη παρουσία.²²²

5.1.3 Οι επεκτατικές βλέψεις της Κίνας στη Ν. Σινική θάλασσα και ο αναθεωρητισμός της Τουρκίας στο Αιγαίο πέλαγος και την Ανατολική Μεσόγειο σε συνάρτηση με τον πόλεμο στην Ουκρανία

Αρχικά, όσο η Ρωσία αποτυγχάνει στο πεδίο της μάχης δε φαίνεται να υπάρχει άμεσα η απειλή υιοθέτησης του ρωσικού προτύπου από τρίτες χώρες. Όσον αφορά την Κίνα, μια εξίσου αναθεωρητική δύναμη, σημαντικός εταίρος της Ρωσίας, σταθμίζοντας το κόστος της αβεβαιότητας από τη χρήση βίας, προτιμά τη χρήση ειρηνικών κυρίως οικονομικο-διπλωματικών μέσων για την αύξηση της διεθνούς της ισχύος, προσελκύοντας περισσότερο οικονομικούς εταίρους και όχι εχθρούς. Πέρα από τις διεκδικήσεις της στη Ν. Σινική θάλασσα, εκείνη δε φαίνεται να διέπεται από βλέψεις επί αλλότριων εδαφών, αλλά αντίθετα αποσκοπεί στην αύξηση της οικονομικής της ισχύος σε διεθνές επίπεδο. Έτσι, όσο η Ρωσία δεν επιτυγχάνει το σκοπό της να κερδίσει τον πόλεμο, το πιο πιθανό είναι ότι η Κίνα θα παραμείνει πιστή στην υφιστάμενη στρατηγική της. Σε αντίθετη όμως περίπτωση, εάν εκπληρωθεί το δυσμενές σενάριο της ρωσικής νίκης, κάτι τέτοιο θα αποτελούσε κινητήριο δύναμη αφενός για την αλλαγή της ισχύουσας διεθνούς τάξης και αφετέρου για την υιοθέτηση της ρωσικής επιθετικότητας από άλλα κράτη τα οποία, είτε δυσαρεστημένα, είτε μη από το υπάρχον status quo, θα αντιλαμβάνονταν ότι μια στρατιωτική επέμβαση είναι μια δυνητικά επιτυχημένη

²²² Στο ίδιο, σ. 70.

στρατηγική. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να πυροδοτήσει εντάσεις στην Ανατολική και Νότια Σινική θάλασσα και ως εκ τούτου να ωθήσει την Κίνα να επέμβει τελικά στην Ταϊβάν δεδομένου του τεταμένου κλίματος μεταξύ των δύο χωρών, ώστε να την επαναφέρει υπό τον έλεγχό της.²²³ Ταυτόχρονα, υπό την παραπάνω λογική το πιθανότερο είναι ότι η Κίνα θα εκμεταλλευόταν την αποδεδειγμένη αδυναμία της Δύσης επεκτείνοντας το γεωπολιτικό της αποτύπωμα. Έτσι, παρόλο που ο συντονισμός της εξωτερικής πολιτικής της Κίνας με την αντίστοιχη της Ρωσίας μοιάζει λιγότερο πιθανός λόγω των διαφορετικών αντιλήψεων του Πεκίνου για την παγκόσμια τάξη, καθώς ο πόλεμος έχει αποσπάσει την προσοχή των ΗΠΑ και της ευρύτερης διεθνούς κοινότητας, ο πρόεδρος Σι μπορεί να αδράξει την ευκαιρία για να υλοποιήσει τους στρατηγικούς στόχους της χώρας. Σε αυτήν την περίπτωση κύριο μέλημα θα ήταν η επέκταση της επιρροής της στον ινδο-ειρηνικό διαμέσου της στρατιωτικής επέμβασης στην Ταϊβάν, προκειμένου να επιτευχθεί η επανένωση της χώρας με την Κίνα.²²⁴ Στα πλαίσια αυτής της λογικής, το Πεκίνο παρακολουθεί έντονα την αντίδραση της Δύσης απέναντι στο ρωσο-ουκρανικό πόλεμο, όσο και τις διαμαρτυρίες στο εσωτερικό της Ρωσικής Ομοσπονδίας, εξετάζοντας το ενδεχόμενο επέμβασης στην Ταϊβάν, μιας χώρας που παράγει πάνω από το 50% των ημιαγωγών παγκοσμίως.²²⁵ Εξάλλου, το Πεκίνο και η Μόσχα δεν φαίνεται να παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές καθώς η Κίνα θεωρεί την Ταϊβάν μια «αποσχισθείσα επαρχία», κάτι το οποίο η διεθνής κοινότητα οφείλει να σεβαστεί, όπως ακριβώς πιστεύει ο Πούτιν για την Ουκρανία. Ωστόσο, παρόλο που ο Σι διαφοροποιεί την περίπτωση της Ταϊβάν από εκείνη της Ουκρανίας αυτό από μόνο του δεν αποκλείει το ενδεχόμενο χρήσης βίας κατά της χώρας, δεδομένου ότι το Πεκίνο ασκεί πάνω της κατά καιρούς έντονη πίεση.²²⁶

Στη συνέχεια, μια επόμενη χώρα με παρόμοια στρατηγική είναι η Τουρκία καθώς είναι προφανές ότι η κυβέρνηση του Ερντογάν παρουσιάζει αρκετά κοινά χαρακτηριστικά με εκείνη της Ρωσίας του Πούτιν. Θα ήταν αστοχία να παραβλέψουμε ότι και η Τουρκία ανήκει εξίσου στις αναθεωρητικές και πρώην αυτοκρατορικές δυνάμεις, η οποία σε μια προσπάθεια απεγκλωβισμού του εαυτού της από τη φάση του απομονωτισμού αναζητά πλέον επιρροή στα πρώην οθωμανικά εδάφη, ενώ ταυτόχρονα καθοδηγείται έντονα από το στρατηγικό της δόγμα «γαλάζια πατρίδα» και τις αλυτρωτικές/ επεκτατικές της τάσεις που στρέφονται κυρίως κατά της Ελλάδας, της Κύπρου και ενίοτε της Συρίας κ.α.²²⁷ Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί

²²³ Pisciotta, B. (2023), ό.π., σ. 14-15.

²²⁴ Bobo, L. (2022), 'Turning Point? Putin, Xi, and the Russian invasion of Ukraine', *Lowy Institute*. <https://www.lowyinstitute.org/publications/turning-point-putin-xi-russian-invasion-ukraine>

²²⁵ Kelly, M. J. (2023), ό.π., σ. 68-69.

²²⁶ Chang-Liao, N. C. (2023), ό.π., σ. 235.

²²⁷ Cheterian, V. (2023), ό.π., σ. 1284.

ότι ο πόλεμος στην ουκρανική επικράτεια είναι ιδιαίτερα ανησυχητικός και για χώρες όπως η Ελλάδα η οποία αντιμετωπίζει εξίσου έναν ισχυρό γείτονα, την Τουρκία, καθώς είναι γεγονός ότι ο τούρκος πρόεδρος υιοθετεί ολοένα και πιο επιθετική εξωτερική πολιτική, ενώ έχει επιδείξει πολλάκις την προθυμία του να εμπλακεί σε πόλεμο για την προώθηση των συμφερόντων της χώρας του. Παράλληλα, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι η Τουρκία υπό την ηγεσία του Ερντογάν, ο οποίος αφενός απομακρύνει τη χώρα από τη δυτική της τροχιά και αφετέρου επιζητά ολοένα και περισσότερο εσωτερική νομιμοποίηση για τη διατήρηση του καθεστώτος του, φαίνεται να συμμορφώνεται ολοένα και περισσότερο με το προφίλ καθεστώτος που θα μπορούσε να εμπλακεί σε πόλεμο. Δεδομένου ότι, όπως οι συγκυρίες έχουν αποδείξει, όσο εύκολη είναι η εκκίνηση ενός πολέμου, τόσο σύνθετη είναι η λήξη του, η δημιουργία ενός θερμού επεισοδίου στην Αθήνα, όπως έχει προκαλέσει η Τουρκία στο παρελθόν, θα μπορούσε δυνητικά να μετεξελιχθεί σε έναν ευρείας κλίμακας πόλεμο αντίστοιχο της Ουκρανίας.²²⁸ Επιπροσθέτως, ένα προσωποπαγές καθεστώς όπως αυτό του Ερντογάν που συχνά «εργαλειοποιεί τη στρατιωτική επίθεση για εσωτερικούς σκοπούς» μπορεί να οδηγήσει τα τουρκικά κέντρα λήψης αποφάσεων σε υποτίμηση της στρατιωτικής ικανότητας της Ελλάδας όπως ακριβώς έπραξε ο Πούτιν έναντι της Ουκρανίας.²²⁹

5.2 Η πυρηνική απειλή: Το διακύβευμα της πυρηνικής ασφάλειας υπό τον φόβο εξάπλωσης ραδιενέργειας ή ακόμη και πυρηνικού χτυπήματος

Ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος αποτελεί σοβαρότατο κίνδυνο για την πυρηνική ασφάλεια τόσο της Ουκρανίας, όσο και της Ευρώπης και του υπολοίπου κόσμου. Πιο συγκεκριμένα, η Ουκρανία διαθέτει μια εξόχως ανεπτυγμένη υποδομή πυρηνικής ενέργειας η οποία συνίσταται από 5 πυρηνικούς σταθμούς και 15 πυρηνικούς αντιδραστήρες οι οποίοι και την τοποθετούν στην 7η θέση παγκοσμίως σε εγκατεστημένη πυρηνική ισχύ (βάσει καταγραφής του 2020), ιδίως σε περιφέρειες που βρίσκονται στην πρώτη γραμμή του πολέμου λ.χ. Ζαπορίζια, Μικολάιβ. Έπειτα, η Ουκρανία έχει στην κατοχή της μια σημαντική

²²⁸ Kamaras, A. (2023), ό.π., σ. 3.

²²⁹ Στο ίδιο, σ. 14.

εγκατάσταση πηγής νετρονίων στο Χάρκοβο.²³⁰ Ιδιαίτερα ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι μία μόλις ρωσική στρατιωτική επιχείρηση στην επικράτεια του Τσερνόμπιλ οδήγησε στην απώλεια ελέγχου του πυρηνικού υλικού της περιοχής το οποίο και βρίσκεται κάτω από το έδαφος, καθώς η συχνή κυκλοφορία βαρέως στρατιωτικού εξοπλισμού διαμέσου της αποκλεισμένης αυτής ζώνης ανατάραξε το ανώτερο στρώμα του ραδιενεργού εδάφους με αποτέλεσμα την απελευθέρωση ακτινοβολίας που υπερβαίνει τα θεσμοθετημένα όρια προς αποτροπή εξάπλωσης της ραδιενέργειας. Μια επόμενη πρόκληση για την πυρηνική ασφάλεια ήταν η βλάβη στην παροχή ηλεκτρικής ενέργειας στον πυρηνικό σταθμό του Τσερνόμπιλ, η καταστροφή του οποίου θα μπορούσε να οδηγήσει σε υπερθέρμανση και εξάτμιση ραδιενεργών ουσιών. Ακόμη, οι πυραυλικές επιθέσεις από τον ρωσικό στρατό στην εγκατάσταση πηγής νετρονίων του Χάρκοβου θα μπορούσαν να προξενήσουν εξίσου διαρροή ραδιενέργειας παρόμοιας με καταστροφή αντιδραστήρα, γεγονός που θα επέφερε οδυνηρές συνέπειες για τις γειτονικές περιοχές. Στη συνέχεια, ο πυρηνικός σταθμός στη Ζαπορίζια κατά την κατάληψή του, υπέστη ζημιές ως προς την υποδομή, τον εξοπλισμό και τους αγωγούς από τα ρωσικά τανκς, τη στιγμή που η ίδια η τοποθεσία του από μόνη της δίπλα στον ποταμό Ντνίπρο (ο οποίος εκβάλλει στη Μαύρη Θάλασσα), αποτελεί σοβαρότατο κίνδυνο θαλάσσιας ρύπανσης ενόψει ενός τέτοιου περιστατικού. Συνεπώς, σε περίπτωση πυρηνικού ατυχήματος στον σταθμό της Ζαπορίζια ο οποίος και θεωρείται η ισχυρότερη πυρηνική εγκατάσταση σε ολόκληρη την Ευρώπη η καταστροφή θα ήταν ανυπολόγιστη.²³¹

Βάσει των παραπάνω περιστατικών εύκολα καταλήγει κανείς στο συμπέρασμα ότι η Ρωσία παραβιάζει αφενός τις διεθνείς συμφωνίες αναφορικά με την ειρηνική χρήση της πυρηνικής ενέργειας, εξαπολύοντας απειλές για τη χρήση πυρηνικών όπλων και αφετέρου πληθώρα αρχών της πυρηνικής ασφάλειας που έχουν εγκριθεί από τον Διεθνή Οργανισμό Ατομικής Ενέργειας, καταφεύγοντας σε πρακτικές «πυρηνικής τρομοκρατίας». Την ίδια στιγμή, οι στρατιωτικές επιθέσεις της Μόσχας σε πυρηνικές εγκαταστάσεις έχουν φέρει στην επιφάνεια σημαντικά κενά στο διεθνές δίκαιο και ως εκ τούτου θέτουν υπό αμφισβήτηση την ίδια την αποτελεσματικότητα της υφιστάμενης δομής της πυρηνικής ασφάλειας. Ειδικότερα, απουσιάζει ένα διεθνές νομικό πλαίσιο που να καλύπτει την προστασία των πυρηνικών σταθμών από στρατιωτικές επιθέσεις με αποτέλεσμα η πυρηνική ενέργεια να καθίσταται ευάλωτη εν καιρώ πολέμου.²³² Σύμφωνα λοιπόν με τη Σύμβαση για την Πυρηνική Ασφάλεια

²³⁰ Duliba, Y. (2023), Nuclear Safety: A Global Challenge in The Context of The War in Ukraine, *Journal of Energy and Natural Resources Law*, 41(3), σ. 321-322. <https://doi.org/10.1080/02646811.2022.2145018>

²³¹ Στο ίδιο, σ. 324 και 326.

²³² Στο ίδιο, σ. 325.

(CNS), «η ευθύνη για την πυρηνική ασφάλεια ανήκει αποκλειστικά στο κράτος που έχει δικαιοδοσία επί της εκάστοτε πυρηνικής εγκατάστασης». Εκ της ανωτέρω διάταξης συνάγεται ότι δεν υπάρχουν διεθνείς κανόνες που να υποχρεώνουν τα κράτη να επιλαμβάνονται την πυρηνική ασφάλεια άλλων επικρατών πέραν της δικής τους, κατά συνέπεια δημιουργείται ζήτημα για το ποιος οφείλει να εγγυηθεί την ασφάλεια των πυρηνικών σταθμών στο ουκρανικό έδαφος. Από τη μία, η Ουκρανία έχοντας απωλέσει τον έλεγχο των πυρηνικών της σταθμών αδυνατεί να τους προστατεύσει, ενώ από την άλλη ο Πούτιν δε δείχνει πρόθυμος να αναλάβει τέτοια ευθύνη.²³³ Παρά λοιπόν το γεγονός ότι η Ρωσία είναι μέλος του ΔΟΑΕ, δεν ανταποκρίθηκε στις εκκλήσεις του οργανισμού για τη συμμόρφωσή της, ενώ από την άλλη καθώς ο εν λόγω διεθνής οργανισμός στερείται σημαντικής πολιτικής και οικονομικής υποστήριξης, είναι αβέβαιο εάν είναι επαρκής ώστε να εκπληρώσει την αποστολή της πυρηνικής ασφάλειας. Εξάλλου, ακόμη και ο γενικός διευθυντής του οργανισμού R.M Grossi έχει καταστήσει σαφές ότι ο οργανισμός είναι αμιγώς τεχνικής φύσεως και ως εκ τούτου αδυνατεί να λάβει μέτρα για την επιστροφή του ελέγχου των πυρηνικών σταθμών της Ουκρανίας στην ουκρανική κυβέρνηση, για την οποία και κατεξοχήν αρμόδιο είναι το ΣΑΗΕ το οποίο αδυνατεί εξίσου να διευθετήσει το ζήτημα λόγω του ρωσικού βέτο.²³⁴ Εκ των ανωτέρω, είναι προφανές ότι από τις ρωσικές επιθέσεις στις εν λόγω περιοχές διακυβεύεται η πυρηνική ασφάλεια όχι μόνο της Ουκρανίας αλλά και του ευρύτερου κόσμου. Συνεπώς, η απειλή για την πυρηνική ασφάλεια που εγκυμονεί ο ρωσικός πόλεμος αναδεικνύει την ανάγκη για επανεξέταση βασικών πτυχών του διεθνούς δικαίου και των δραστηριοτήτων των διεθνών οργανισμών, ιδίως του ΣΑΗΕ, ώστε η διεθνής κοινότητα να είναι σε θέση να αναπτύξει μια νέα καλά ισορροπημένη στρατηγική για τη διεθνή ασφάλεια.²³⁵ Εξάλλου, πρόκειται για έναν υπαρκτό κίνδυνο καθώς ο ρώσος πρόεδρος έχει θέσει σε επιφυλακή τον ρωσικό στρατό υπό την απειλή ακόμη και της χρήσης πυρηνικών όπλων προς αποτροπή των χωρών του ΝΑΤΟ.²³⁶ Την ίδια στιγμή, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε την ύπαρξη της πιθανότητας εκπλήρωσης του χειρότερου σεναρίου που δεν είναι άλλο πέρα από την περαιτέρω κλιμάκωση επί του πεδίου ή έξω από αυτό εν καιρώ πολέμου. Σε μία τέτοια περίπτωση είναι πιθανό ο Πούτιν, όντας σε δυσμενή θέση και αφού θα έχει εξαντλήσει ανεπιτυχώς τη χρήση συμβατικών όπλων

²³³ Στο ίδιο, σ. 328, βλ. επίσης Convention on Nuclear Safety (CNS), IAEA, (24 October 1996) www.iaea.org/topics/nuclear-safety-conventions/convention-nuclear-safety

²³⁴ Στο ίδιο, σ. 330-331.

²³⁵ Στο ίδιο, σ. 322 και 332.

²³⁶ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 149.

για την πολυπόθητη για εκείνον νίκη επί της Ουκρανίας, να στραφεί ως σανίδα σωτηρίας σε βιολογικό/χημικό πόλεμο ή ακόμη και σε πυρηνικό χτύπημα.²³⁷

5.3 Ο κίνδυνος μιας νέας προσφυγικής κρίσης στην Ευρώπη

Το ξέσπασμα του πολέμου στην Ουκρανία έχει αντίκτυπο σε αρκετούς τομείς της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής προκαλώντας, πέρα από οικονομική, ανθρωπιστική και προσφυγική κρίση στην Ευρώπη.²³⁸ Ένας τεράστιος αριθμός προσφύγων αναγκάστηκε να τραπεί σε φυγή εξαιτίας των μαζικών καταστροφών πόλεων και υποδομών, αλλά και των απωλειών αμάχων, αναζητώντας ασφαλές καταφύγιο σε ουκρανικές περιοχές εκτός του εμπόλεμου πεδίου ή σε γειτονικές χώρες, εκ των οποίων ένα μεγάλο μέρος πρόκειται για γυναικόπαιδα (90%) και ηλικιωμένους. Σύμφωνα με στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας των ΗΕ για τους Πρόσφυγες, ο αριθμός των εκτοπισμένων, για το διάστημα μόλις μεταξύ Φεβρουαρίου και Απριλίου του 2022, ανήλθε σε 12 εκατομμύρια ανθρώπους, από τους οποίους οι 5,1 εκατομμύρια εγκατέλειψαν τα ουκρανικά σύνορα, υποδεικνύοντας ότι πρόκειται για τη σημαντικότερη προσφυγική κρίση μετά τον Β΄ΠΠ λόγω τόσο του αριθμού των προσφύγων, όσο και της ταχύτητας ανάπτυξης και επέκτασης της κρίσης, καθώς ένα τεράστιο κύμα προσφύγων εγκατέλειψε την εστία του μόλις από τον πρώτο κιόλας μήνα του πολέμου.²³⁹ Παράλληλα, η πλειοψηφία των φευγόντων από τη Λαϊκή Δημοκρατία του Ντόννετσκ και τη Λαϊκή Δημοκρατία του Λουχάνσκ κατεγράφησαν στη ρωσική επικράτεια, φέρνοντας στην επιφάνεια καταγγελίες για βίαιους εκτοπισμούς Ουκρανών και εξαναγκαστική μεταφορά τους στην επιτιθέμενη Ρωσία κατ' εξακολούθηση, φαινόμενο που κυριάρχησε στη Μαριούπολη, αλλά και σε άλλες περιοχές που επλήγησαν από συνεχείς ρωσικές επιθέσεις. Ακόμη, από τη μαζικότητα της φυγής, αλλά και των απωλειών των αμάχων διακυβεύεται σε μεγάλο βαθμό η «δημογραφική, οικονομική και κοινωνική ασφάλεια» της Ουκρανίας. Την ίδια στιγμή, ακόμη και μετά το πέρας της ένοπλης σύρραξης ελλοχεύει ο κίνδυνος ξεσπάσματος ενός νέου ισχυρού κύματος εκροής προσφύγων από την Ουκρανία, είτε από

²³⁷ Bobo, L. (2022), ό.π.

²³⁸ Gerlach, I., Ryndzak, O. (2022), Ukrainian Migration Crisis Caused by the War. *Studia Europejskie-Studies in European Affairs*, 26(2), σ. 17. <https://doi.org/10.33067/SE.2.2022.2> βλ. επίσης Duszczak, M., Kaczmarczyk, P. (2022), The War in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges, *Intereconomics*, 57(3), σ. 164. <https://doi.org/10.1007/s10272-022-1053-6>

²³⁹ Στο ίδιο, σ. 17-19.

συγγενείς των ανθρώπων που εγκατέλειψαν τη χώρα στις αρχές των εχθροπραξιών, είτε από άλλους εξαιτίας του φόβου εισόδου της χώρας σε μια φάση έντονης οικονομικής κρίσης, όπως συνηθίζεται μετά από έναν πόλεμο μεγάλης διάρκειας.²⁴⁰

Η μαζική λοιπόν φυγή από εμπόλεμες περιοχές της Ουκρανίας μετέβαλε ριζικά τη μεταναστευτική κατάσταση τόσο στην Ουκρανία, όσο και σε έτερες χώρες της ΕΕ, κυρίως όμορες, συμπεριλαμβανομένων της Λευκορωσίας και της Πολωνίας.²⁴¹ Στην πραγματικότητα, το μεγαλύτερο βάρος κλήθηκε να επωμιστεί η Πολωνία, καθώς η Λευκορωσία υποστήριξε ενεργά τον πόλεμο, απορροφώντας τελικά από μόνη της το 60% του συνολικού αριθμού των εκτοπισμένων, ενώ άλλες χώρες υποδοχής ήταν η Ρωσία, η Ρουμανία, η Ουγγαρία, η Σλοβακία και η Γερμανία, η Τσεχία, η Μολδαβία, η Βουλγαρία και η Ιταλία.²⁴² Πιο συγκεκριμένα, η Πολωνία δέχτηκε το μεγαλύτερο κύμα προσφύγων πολέμου από την Ουκρανία καθώς κατέγραψε 3,5 εκατομμύρια άτομα περίπου για το διάστημα μόλις 24 Φεβρουαρίου έως τα μέσα Μαΐου του 2022, με την πλειοψηφία των ανθρώπων αυτών να έχει συγκεντρωθεί σε μεγάλα αστικά κέντρα, κυρίως στη Βαρσοβία. Πρόκειται λοιπόν για μια σοβαρή μεταναστευτική κρίση στα σύνορα Πολωνίας-Λευκορωσίας που επηρέασε κυρίως την Πολωνία, μια χώρα απροετοίμαστη και άπειρη στο να δεχθεί τέτοιο ρεύμα προσφύγων αν αναλογιστεί κανείς ότι το 2015 η χώρα κατατάχθηκε μεταξύ των τελευταίων ως κράτος υποδοχής μεταναστών και προσφύγων στην ΕΕ.²⁴³ Σημειωτέον ότι στην αρχή του πολέμου μια μερίδα προσφύγων εγκαταστάθηκε σε ιδιωτικές κατοικίες, οι ιδιοκτήτες των οποίων επέλεξαν να τους φιλοξενήσουν.²⁴⁴ Αργότερα, έως τα τέλη του 2022 οι αρχές έκαναν λόγο για μια έκρυθμη κατάσταση όπου ο αριθμός των προσφύγων που πέρασαν τα πολωνικά σύνορα ξεπέρασε τα 8 εκατομμύρια.²⁴⁵ Η μαζική εισροή ήρθε ως αποτέλεσμα του ανοίγματος των ουκρανο-πολωνικών συνόρων για την υποδοχή προσφύγων, αλλά και της απόφασης που εξέδωσε το συμβούλιο της ΕΕ αναφορικά με την προσωρινή προστασία σε περιπτώσεις μαζικών εκροών/ εισροών προσφύγων στις 4 Μαρτίου του 2022, βασισμένη σε προηγούμενη σχετική οδηγία της Ένωσης που διέπει την ενεργοποίηση του καθεστώτος της προσωρινής προστασίας.²⁴⁶ Πρόκειται για την οδηγία 2001/55/EC, 20 Ιουλίου 2001 η οποία ρυθμίζει

²⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 18-19 και 26.

²⁴¹ Duszczek, M., Kaczmarczyk, P. (2022), ό.π., σ. 164

²⁴² Gerlach, I., Ryndzak, O. (2022), ό.π., σ. 17 και 19.

²⁴³ Duszczek, M., Kaczmarczyk, P. (2022), ό.π., σ. 164.

²⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 169.

²⁴⁵ Duszczek, M., Górny, A., Kaczmarczyk, P., Kubisiak, A. (2023), War Refugees From Ukraine in Poland One Year After the Russian Aggression: Socioeconomic Consequences and Challenges, *Regional Science Policy & Practice*, 15(1), σ. 181. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12642>

²⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 182, βλ. επίσης European Commission, Migration and home affairs: Temporary Protection. (Τελευταία πρόσβαση 16/10/2023) <https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common->

ακριβώς την άμεση προστασία πολιτών τρίτων χωρών που αναγκάζονται σε μαζική φυγή ως απόρροια πολέμου ή παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς η τυπική διαδικασία αίτησης και χορήγησης ασύλου, όταν πρόκειται για συνθήκες απρόσμενης άφιξης μεγάλης έκτασης κύματος προσφύγων, αποτελεί μια ιδιαίτερα σύνθετη και χρονοβόρα διαδικασία. Έτσι, η συλλογική προστασία των εκτοπισμένων επιτρέπει την παροχή βοήθειας σε έναν μεγάλο αριθμό ατόμων σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, χωρίς την καθυστέρηση που συνεπάγεται η εξέταση μιας αίτησης ασύλου, μειώνοντας την ίδια στιγμή την πίεση στο σύστημα χορήγησης ασύλου.²⁴⁷ Η παροχή προσωρινής προστασίας στους ουκρανούς πρόσφυγες στο έδαφος της ΕΕ συνέβαλε λοιπόν στο να επιταχύνει την οικονομική τους ένταξη στη χώρα υποδοχής. Ειδικότερα, τους παρείχε τη δυνατότητα να εργάζονται στα κ-μ της Ένωσης τουλάχιστον για έναν χρόνο (με δυνατότητα ανανέωσης έως 3 έτη), διαμέσου της άμεσης πρόσβασης στην αγορά εργασίας και της δυνατότητας ανάληψης άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων, όπως ακριβώς οι ίδιοι οι ευρωπαίοι πολίτες.²⁴⁸ Η εν λόγω λύση παρείχε στους ουκρανούς πρόσφυγες το δικαίωμα να διαμένουν, να εργάζονται και να λαμβάνουν βοήθεια από χώρες της ΕΕ, αποφεύγοντας τη μακροχρόνια διαδικασία που συνεπάγεται τόσο η υποβολή αιτήσεων ασύλου, όσο και η αναμονή της σχετικής απόφασης για την έγκριση ή μη της χορήγησής του. Επιπρόσθετα, οι ευρωπαϊκές χώρες έχουν παράσχει έναν μεγάλο αριθμό διευκολύνσεων προς τους ουκρανούς πρόσφυγες κατά την άφιξή τους σε αυτές. Οι διαδικασίες εισόδου έχουν απλοποιηθεί καθώς αρκεί απλώς η επίδειξη ουκρανικού διαβατηρίου, ενώ συχνά παρέχεται και δωρεάν μεταφορά στα εγχώρια ΜΜΜ.²⁴⁹

Από την άλλη πλευρά, είναι προφανές λοιπόν ότι λόγω της μαζικής εισόδου, ελλείπει άμεσων ενεργειών (π.χ. μετεγκατάσταση σε άλλες χώρες της ΕΕ) ή σε περίπτωση πρόσθετων εισροών, η στέγαση, η περίθαλψη και η εκπαίδευση των προσφύγων ιδίως των παιδιών θα αποτελέσουν ένα δυσχερές εγχείρημα, το βάρος του οποίου καλείται να επωμιστεί μόνη της η

european-asylum-system/temporary-protection_en και Council Implementing Decision (EU) 2022/382 (4 March 2022) establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. http://data.europa.eu/eli/dec_impl/2022/382/oj.

²⁴⁷ Gerlach, I., Ryndzak, O. (2022), ό.π., σ. 20-21, βλ. επίσης Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001L0055>

²⁴⁸ Chachko, E., Linos, K. (2022), ό.π., σ. 126, β'. επίσης Duszczuk, M., Górny, A., Kaczmarczyk, P., Kubisiak, A. (2023), ό.π., σ. 185 και Council Implementing Decision (EU) 2022/382 (4 March 2022) establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. http://data.europa.eu/eli/dec_impl/2022/382/oj.

²⁴⁹ Gerlach, I., Ryndzak, O. (2022), ό.π., σ. 21-22.

κυβέρνηση της Πολωνίας,²⁵⁰ ενός κράτους το οποίο, ως χώρα υποδοχής μέχρι τώρα προσωρινών οικονομικών μεταναστών, διαθέτει περιορισμένη εμπειρία στη φιλοξενία προσφύγων πολέμου, με αποτέλεσμα την ανάδυση σημαντικών προκλήσεων στην ένταξή τους σε τομείς όπως η εκπαίδευση, η αγορά εργασίας και η πολιτική συμμετοχή. Υπό αυτές τις συνθήκες, είναι λοιπόν προφανές ότι το εν λόγω κύμα προσφύγων δημιούργησε προκλήσεις στην Πολωνία τις οποίες δεν ήταν προετοιμασμένη να διαχειριστεί. Ταυτόχρονα, δεδομένης της κατάστασης του παρατεταμένου πολέμου αναμένεται ότι πολλοί από τους ουκρανούς πρόσφυγες θα επιλέξουν τη μόνιμη εγκατάστασή τους στην Πολωνία, πράγμα που απαιτεί αφενός εκτεταμένα μέτρα αναφορικά με την ενσωμάτωσή τους στην κοινωνία και αφετέρου τη δημιουργία κατάλληλου θεσμικού πλαισίου.²⁵¹ Ωστόσο, λόγω της οικονομικής ύφεσης που προκάλεσε στη χώρα η πανδημία, η συνεχής επαγγελματική ένταξη των προσφύγων είναι αβέβαιη, ενώ συνάμα το σύστημα υγείας της δέχεται αυξανόμενες πιέσεις, εξαιτίας του όγκου των ασθενών ιδίως κατά τη διάρκεια του πολέμου, υποβαθμίζοντας αναπόφευκτα τις προσφερόμενες υπηρεσίες προς το σύνολο των πολιτών.²⁵² Στο πλαίσιο αυτό, μια τόσο μεγάλη εισροή αλλοδαπών που επηρεάζει άμεσα την καθημερινή ζωή του κράτους υποδοχής μπορεί δυνητικά να προκαλέσει συγκρούσεις με τον εγχώριο πληθυσμό στον μακροπρόθεσμο ορίζοντα, ιδίως σε τομείς όπως οι δημόσιες υπηρεσίες και η αγορά εργασίας που δεν θα είναι έτοιμοι να διαχειριστούν το φόρτος της ένταξης τόσο μεγάλου αριθμού προσφύγων. Παράλληλα, η εισροή και η εκροή ανθρώπων αποτελούν συχνό αντικείμενο αντιπαράθεσης και στον χώρο της πολιτικής και ιδίως σε προεκλογικές εκστρατείες που μπορούν να επηρεάσουν την κοινή γνώμη.²⁵³ Ένα επόμενο σημαντικό ζήτημα αποτελεί η δυνατότητα αλλά και η προθυμία επαναπατρισμού των ουκρανών προσφύγων στη μητέρα πατρίδα. Κάτι τέτοιο εξαρτάται από πολλούς παράγοντες όπως είναι: Η διάρκεια των εχθροπραξιών, η νίκη της Ουκρανίας στον πόλεμο, το νομικό καθεστώς παραμονής των φευγόντων στο εξωτερικό, η εγκαθίδρυση ενός ασφαλούς και ειρηνικού περιβάλλοντος, η ταχύτητα αποκατάστασης των πληγείσων περιοχών, αλλά και τα παρεχόμενα κίνητρα προς τους εκτοπισμένους.²⁵⁴ Συμπερασματικά, παρά την όλη βοήθεια που ορθώς δόθηκε στους ουκρανούς πρόσφυγες, το βασικό ερώτημα έγκειται στο εάν η τρέχουσα εμπειρία παροχής βοήθειας σε πρόσφυγες πολέμου θα μπορούσε να οδηγήσει στη δημιουργία ενός νέου προτύπου αλληλεγγύης που θα αφορά όλους όσους διαφεύγουν από πολέμους. Ωστόσο, απουσιάζει κάποια ένδειξη που να

²⁵⁰ Duszczek, M., Kaczmarczyk, P. (2022), ό.π., σ. 169.

²⁵¹ Duszczek, M., Górny, A., Kaczmarczyk, P., Kubisiak, A. (2023), ό.π., σ. 182.

²⁵² Στο ίδιο, σ. 194-195.

²⁵³ Duszczek, M., Kaczmarczyk, P. (2022), ό.π., σ. 170.

²⁵⁴ Gerlach, I., Ryndzak, O. (2022), ό.π., σ. 17 και 19-20.

επιβεβαιώνει ότι η διατήρηση του εν λόγω μοντέλου θα είναι εφικτή και για μελλοντικές κρίσεις μιας και η ευρωπαϊκή οδηγία περί προσωρινής προστασίας δύσκολα θα ενεργοποιηθεί και για άλλες περιπτώσεις.²⁵⁵

6. Συμπέρασμα

Εκ των ανωτέρω καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο αναθεωρητισμός της Ρωσίας διέπεται από εθνικιστικά χαρακτηριστικά και περιλαμβάνει τον έλεγχο και την προσάρτηση εδαφών κατά βάση γειτονικών κρατών, αποσκοπώντας στην αύξηση ισχύος και κύρους σε περιφερειακό κυρίως επίπεδο, υπό τη χρήση ως επί το πλείστον στρατιωτικών μέσων. Ο περιορισμός του NATO και η αλλαγή των συνόρων, μέσω ανάκτησης εδαφών στον μετασοβιετικό χώρο τα οποία άνηκαν προηγουμένως στην ΕΣΣΔ, αποτελεί κύριο μέλημα στη ρωσική ατζέντα. Έτσι, από την εμφάνιση των αναθεωρητικών της τάσεων τη δεκαετία του 2000 η Μόσχα όχι μόνο παρεμποδίζει στρατηγικά τη λειτουργία του ΣΑ (βλ. Ιράκ, Λιβύη, Συρία, Ουκρανία) αλλά ουκ ολίγες είναι οι φορές όπου έχει καταφύγει στη χρήση βίας,²⁵⁶ με σκοπό την προσάρτηση εδαφών, την οποία και προσπαθεί κάθε φορά ανεπιτυχώς να δικαιολογήσει.²⁵⁷ Σε κάθε περίπτωση, ο πόλεμος στην Ουκρανία κατέστησε σαφές ότι οι εδαφικές διεκδικήσεις δεν είναι παρωχημένες,²⁵⁸ ενώ παράλληλα αποτέλεσε μια ισχυρή δοκιμασία για την ανθεκτικότητα των διεθνών συμμαχιών και συνεργασιών.²⁵⁹ Αδιαμφισβήτητα, η εισβολή του 2022 ήταν η κορύφωση του ρωσικού αναθεωρητισμού. Στην πιο ριζοσπαστική της εκδοχή η ρεβιζιονιστική στρατηγική της Ρωσίας στην εποχή του πολέμου δεν επιθυμεί απλά την αναδιαμόρφωση της περιφερειακής ισορροπίας δυνάμεων και των διακρατικών σχέσεων αλλά την επιβολή μιας νέας διεθνούς τάξης πραγμάτων όπου θα κυριαρχούν «μετα-αυτοκρατορικές χώρες-ηγεμόνες».²⁶⁰ Ωστόσο, εγείρεται το ερώτημα εάν ο Πούτιν επιδιώκει να ερμηνεύσει εκ νέου ορισμένες βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου ή απειλεί για την απόρριψη της διεθνούς τάξης εν τω συνόλω, όπως εκείνη έχει διαμορφωθεί μετά τον ΨΠ. Πρόκειται λοιπόν «για νέους κανόνες ή για ένα παιχνίδι χωρίς κανόνες;»²⁶¹ Αυτό

²⁵⁵ Duszczuk, M., Górný, A., Kaczmarczyk, P., Kubisiak, A. (2023), ό.π., σ. 196.

²⁵⁶ Pisciotta, B. (2023), ό.π., σ. 9 και 11.

²⁵⁷ Allison, R. (2020), ό.π., σ. 980.

²⁵⁸ Pisciotta, B. (2023), ό.π., σ. 15.

²⁵⁹ Chachko, E., Linos, K. (2022), ό.π., σ. 124.

²⁶⁰ Kotoulas, I. E. (2022), ό.π., σ. 556.

²⁶¹ Allison, R. (2017), ό.π., σ. 528.

που μπορεί να απαντηθεί με σιγουριά είναι ότι αν μέχρι στιγμής οι ΗΠΑ αποτελούν τον «ηγεμόνα της Ευρώπης», τότε η Ρωσία δίχως αμφιβολία μια «ρεβιζιονιστική δύναμη σε άνοδο» που ενεργεί στην Ευρασία αναζητώντας έναν πρωταγωνιστικό ρόλο στο περιφερειακό και διεθνές σύστημα. Το μέλλον της Ρωσίας ωστόσο είναι αβέβαιο καθώς οι αναθεωρητικές πολιτικές της από τη μία ενέχουν το ρίσκο να την οδηγήσουν στην περιθωριοποίηση, αν όχι στην καταστροφή, ενώ από την άλλη δημιουργούν τις προοπτικές να την αναδείξουν ως μια πανίσχυρη αυτοκρατορία, καταδικάζοντας τον υπόλοιπο κόσμο να ζει με την απειλή ενός διευρυμένου πολέμου.²⁶²

Στον αντίποδα, η οικονομική κρίση που πλήττει αυτόν τον καιρό τη χώρα δεν έχει συντελέσει στην αναπροσαρμογή της εξωτερικής πολιτικής του Κρεμλίνου, κάθε άλλο, η πολιτική ηγεσία αντιλαμβάνεται τα διεθνή δρώμενα ως παράθυρο ευκαιρίας για την εκπλήρωση των ρωσικών στρατηγικών στόχων οι οποίοι ωστόσο δεν φαίνεται να είναι άμεσα επιτεύξιμοι στο σύνολό τους. Κατά συνέπεια, ο ρωσικός αναθεωρητισμός προβλέπεται ότι θα συνεχίσει να καλλιεργείται στο χώρο της εξωτερικής πολιτικής στο προσεχές διάστημα.²⁶³ Με άλλα λόγια, η Ρωσία θα συνεχίσει να θεωρεί τα εύθραυστα γειτονικά της κράτη και τα «προτεκτοράτα» της ως περιοχές νομικής εξαίρεσης καθώς δεν υπάρχουν δείγματα ότι θα αναθεωρήσει τη στρατηγική της,²⁶⁴ ενώ όσον αφορά την περίπτωση της Ουκρανίας, μια αλλαγή στάσης φαντάζει ακόμη δυσχερέστερη καθώς το πρόβλημα που διέπει τις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών είναι βαθύτερο και έγκειται στην άρνηση της Μόσχας να αντιληφθεί την Ουκρανία ως κυρίαρχη οντότητα.²⁶⁵ Όπως και να'χει, η εμμονή του Πούτιν με την Ουκρανία αφενός καθιστά τις απόψεις του επικίνδυνες για μια περαιτέρω κλιμάκωση του ρωσο-ουκρανικού πολέμου και αφετέρου προμηνύει ότι οι ρωσικές στρατιωτικές επιχειρήσεις στην περιοχή δε θα σταματήσουν έως ότου η Ουκρανία εφαρμόσει στο εσωτερικό της καθεστώς αντίστοιχο με εκείνο της Λευκορωσίας του Λουκασένκο. Ωστόσο, η κλιμάκωση του πολέμου θα οδηγούσε σε μεγαλύτερη κρίση στις σχέσεις μεταξύ Ρωσίας και Δύσης ακόμη και από εκείνη των πυραύλων της Κούβας το 1962, σενάριο που θα είχε απρόβλεπτες επιπτώσεις για Ρωσία, Ουκρανία, Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη και ολόκληρη την Ευρασία.²⁶⁶ Σε κάθε περίπτωση, ο συμβιβασμός επί των αποτελεσμάτων της ρωσικής αναθεωρητικής πολιτικής δεν μπορεί να αποτελέσει μια αποδεκτή λύση. Οι αρχές της κρατικής κυριαρχίας και της εθνικής ανεξαρτησίας μακριά από εξωτερικές πιέσεις αποτελούν απαραίτητο συστατικό για μια

²⁶² Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 154.

²⁶³ Kaczmariski, M. (2009), ό.π., σ. 47-48.

²⁶⁴ Allison, R. (2017), ό.π., σ. 542.

²⁶⁵ Kuzio, T. (2018), ό.π., σ. 533.

²⁶⁶ Kuzio, T. (2022), ό.π., σ. 15-16.

ισορροπημένη διεθνή τάξη. Η μη τιμώρηση της Ρωσίας για την επιθετική ρεβιζιονιστική στρατηγική της, τα εγκλήματα πολέμου και τον επιθετικό της πόλεμο κατά της Ουκρανίας θα συνεπαγόταν τη δημιουργία ενός πλαισίου αυθαίρετων διακρατικών σχέσεων υπό τη δράση απειλητικών «μετα-υτοκρατορικών» χωρών. Μόνο όταν η Μόσχα απολέσει τη φιλόδοξη αυτοκρατορική της ταυτότητα μπορεί να γίνει αποδεκτή ως νόμιμος διεθνής εταίρος της Δύσης, πράγμα όμως που προϋποθέτει για την ίδια να συνειδητοποιήσει την στρατηγική της ήττα στην Ουκρανία.²⁶⁷ Στην πραγματικότητα, ο Πούτιν έχει δεχθεί ισχυρά πλήγματα στον πόλεμο αφενός λόγω των αποτυχιών του στο πεδίο της μάχης δεδομένης της ισχυρής αμυντικής δύναμης του Κιέβου και αφετέρου εξαιτίας της τόνωσης της ουκρανικής εθνικής συνείδησης, αίσθημα το οποίο σε βάθος χρόνου προσπαθούσε να καταπνίξει. Την ίδια στιγμή, η ρωσική επιθετικότητα όχι μόνο δεν απέτρεψε, αλλά οδήγησε στη διεύρυνση του ΝΑΤΟ από γειτονικές χώρες της Ρωσίας (Φινλανδία, προσεχώς Σουηδία).²⁶⁸ Έπειτα, παρόλο που τον Φεβρουάριο του 2022 η Ρωσία βασισμένη στην ρεβιζιονιστική στρατηγική της πέτυχε σημαντικούς εδαφικούς στόχους κατά τη διάρκεια του ρωσο-ουκρανικού πολέμου,²⁶⁹ η εισβολή και υποταγή ολόκληρης της Ουκρανίας, όπως θα φάνταζε ιδανικό για τον ρώσο πρόεδρο, αποδείχθηκε από την ίδια την πραγματικότητα πρακτικά αδύνατη.²⁷⁰ Υπό το πλαίσιο αυτό, είναι πλέον σαφές ότι η εισβολή στην Ουκρανία αποτέλεσε αναγκαίο βήμα προς την επίτευξη των ανωτέρω ρωσικών στόχων. Όμως, το ερώτημα που τίθεται είναι «Ποιές δομικές αλλαγές θα μπορούσε να επιφέρει ο ρωσο-ουκρανικός πόλεμος» ώστε να κρίνει τη ρωσική στρατιωτική ως επιτυχημένη.²⁷¹ Οι στρατηγικές των πολιτικών ελίτ των ΗΠΑ και της ΕΕ περί δυτικοποίησης της Ουκρανίας μετά τον ΨΠ δυσχεραίνουν ακόμα περισσότερο τις σχέσεις Ουκρανίας-Ρωσίας καθώς γίνεται ακόμα πιο αισθητό στον ρώσο πρόεδρο ότι οι προοπτικές υλοποίησης ενός σχεδίου περί επαναφοράς της σοβιετικής ενοποίησης για τα κράτη του πρώην σοβιετικού μπλοκ φαίνεται να απομακρύνονται.²⁷² Ωστόσο, ο στρατηγικός σχεδιασμός της Ρωσίας δεν αφορά μόνο τα πρώην σοβιετικά εδάφη και συγκεκριμένα την Ουκρανία, αλλά ακόμη και άλλες περιοχές όπου κατοικούν ρωσόφωνες μειονότητες, υποδεικνύοντας ότι η Μόσχα επιφυλάσσεται να επέμβει στρατιωτικά σε ολόκληρη την περιοχή που προσδιορίζεται για εκείνη ως «ρωσικός κόσμος». Υπό αυτές τις συνθήκες, ο ρωσο-ουκρανικό πόλεμος για μια ακόμη φορά ανέδειξε τη σημασία του άρθρου 2(4) του ΧΗΕ, ενώ ταυτόχρονα απέδειξε ότι

²⁶⁷ Kotoulas, I. E. (2022), ό.π., σ. 555.

²⁶⁸ Bobo, L. (2022), ό.π.

²⁶⁹ Pisciotta, B. (2023), ό.π., σ. 12.

²⁷⁰ Kuzio, T. (2022), ό.π., σ. 17.

²⁷¹ Charalambides, Y. (2022), ό.π., σ. 153.

²⁷² Chotiner, I. (2022), ό.π., σ. 3.

οι διεθνείς συμμαχίες και οι οργανισμοί όπως το NATO που δέχονταν κριτικές ως ξεπερασμένες παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο εν καιρώ πολέμου. Στο πλαίσιο αυτό, η πολυμερής συνεργασία καθίσταται όλο και πιο επίκαιρη, ανακτώντας τελικά τη χαμένη της δυναμική μετά από αποχωρήσεις μεγάλων δυνάμεων από διεθνείς διεργασίες/συμφωνίες.²⁷³ Ειδικότερα, η άνοδος του αυταρχισμού των τελευταίων ετών απαιτεί τη συνεργασία των φιλελεύθερων δημοκρατιών, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που βρίσκονται εκτός ευρωπαϊκών συνόρων, ώστε να διασφαλίσουν τη βιωσιμότητα της φιλελεύθερης διεθνούς τάξης. Οι αναθεωρητικές τάσεις παικτών, όπως κυρίως η Ρωσία, αλλά και η Κίνα, δυσχεραίνουν το όλο εγχείρημα για τη διατήρηση του υφιστάμενου status quo. Κατά συνέπεια, ο πόλεμος υπογραμμίζει την ανάγκη ανεύρεσης νέων πολυμερών συνεργασιών για την προστασία τόσο της διεθνούς τάξης όσο και του διεθνούς δικαίου.²⁷⁴ Συνοψίζοντας λοιπόν από τα παραπάνω, ο πόλεμος ανέδειξε εκ νέου προκλήσεις που αφορούν «την επιλεκτικότητα, τον ρατσισμό, τις σχέσεις Βορρά-Νότου, τους μαζικούς εκτοπισμούς, τις νέες μεθόδους πολέμου», αλλά και την ανάγκη για μεταρρυθμίσεις στον ευρύτερο τομέα του διεθνούς δικαίου.²⁷⁵ Στο πλαίσιο αυτό, η ανάγκη ανταπόκρισης στις σύγχρονες προκλήσεις ωθεί τα κράτη να αναζητήσουν νέα αποτελεσματικότερα μέσα συνεργασίας, με απώτερο σκοπό αφενός την αύξηση των επιπέδων διεθνούς ασφάλειας και αφετέρου την εφαρμογή ενός αποτελεσματικού μηχανισμού παρακολούθησης και συμμόρφωσης των παραβατών. Η διεθνής κοινότητα θα κινηθεί προς αυτή την κατεύθυνση μόνο εφόσον καταστήσει τη Ρωσία υπόλογη για τις πράξεις της και ως εκ τούτου εκείνη να τιμωρηθεί.²⁷⁶

Από την άλλη πλευρά, αναφορικά με τον τομέα του δημοσίου διεθνούς δικαίου, είναι γεγονός ότι δυστυχώς εκείνο δεν παρέχει άμεσες απαντήσεις παρά μόνο τα πλαίσια εντός των οποίων οφείλουν να κινούνται τα κράτη. Σε κάθε περίπτωση όταν τα κράτη απομακρύνονται από αυτά, ο νόμος πρέπει να τους επιβάλλεται άμεσα, ακόμη και αν η αποτροπή μεταφράζεται σε έκδοση εντάλματος σύλληψης κατά αρχηγού κράτους. Είναι αληθές ότι το διεθνές δίκαιο απέτυχε υπό τη μορφή της συλλογικής ασφάλειας να τερματίσει τον πόλεμο, όμως η ενότητα που επέδειξε η διεθνής κοινότητα συνέδραμε την Ουκρανία να αποτρέψει την περαιτέρω προέλαση της Ρωσίας.²⁷⁷ Ακόμη, και ο τομέας της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης αποδείχθηκε κατώτερος των περιστάσεων καθώς η ρωσική εισβολή ανέδειξε την ανάγκη αναθεώρησης του υφιστάμενου συστήματος διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης του οποίου η αποτελεσματικότητα

²⁷³ Chachko, E., Linos, K. (2022), ό.π., σ. 125, βλ. επίσης United Nations Charter (26 June 1945) αρ. 2(4).

²⁷⁴ Sloss, D., Dickinson, L. (2022), ό.π., σ. 799.

²⁷⁵ Chachko, E., Linos, K. (2022), ό.π., σ. 127.

²⁷⁶ Duliba, Y. (2023), ό.π., σ. 332.

²⁷⁷ Kelly, M. J. (2023), ό.π., σ. 85-86.

δοκιμάζεται σήμερα περισσότερο από ποτέ, με τη μεγαλύτερη πρόκληση να παραμένει η απροθυμία της Ρωσίας να συνεργαστεί με το ΔΠΔ.²⁷⁸ Τέλος, όσον αφορά το πεδίο του ΔΑΔ, από τον ρωσο-ουκρανικό πόλεμο αναφέρεται το ερώτημα αν η νέα πραγματικότητα των αστικών πολέμων δύναται τελικά να ανοίξει πραγματικά τη συζήτηση για την υιοθέτηση νέων διεθνών κανόνων που θα ρυθμίζουν «τη χρήση εκρηκτικών και όπλων σε πυκνοκατοικημένες περιοχές, τη δράση μη κρατικών δρώντων αλλά και τη χρήση νέων τεχνολογιών» προκειμένου να ενισχυθεί η αποτελεσματικότητα του ΔΑΔ προς αυτή την κατεύθυνση. Το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας για τον ρωσο-ουκρανικό πόλεμο αποτελεί παράθυρο ευκαιρίας για την εξέλιξη του δικαίου όπως ακριβώς συνέβη τις δεκαετίες 70' και 90' όπου η αλλαγή ήταν εξίσου μονόδρομος. Εξάλλου, δεν είναι τυχαίο ότι οι καταπατήσεις του ΔΑΔ στην Ουκρανία έχουν πυροδοτήσει πλήθος αντιδράσεων και έχουν κινητοποιήσει διεθνή δικαστήρια, τη διεθνή κοινότητα και διεθνείς μηχανισμούς τόσο πρόληψης όσο και καταστολής.²⁷⁹

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Allegations of Genocide Under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukr. v. Russ.), Order on Provisional Measures, παρ. 86, (ICJ), (16 March 2022).

Allegations of Genocide Under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation) The Hellenic Republic files a declaration of intervention in the proceedings under Article 63 of the Statute, ICJ 13 October 2022.

Allison, R. (2017), Russia and the post-2014 international legal order: Revisionism and Realpolitik, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944)*, 93(3), 519–543. <https://doi.org/10.1093/ia/iix061>

Allison, R. (2020), Russian revisionism, legal discourse and the ‘rules-based’ international order, *Europe-Asia Studies*, 72(6), 976-995. <https://doi.org/10.1080/09668136.2020.1773406>

²⁷⁸ Gutnyk, V. (2023), ό.π., σ. 112.

²⁷⁹ Μαρούδα Μ. Ν. (2022), σ. 804-805.

Askerov, A. (2020), The Nagorno Karabakh Conflict: The Beginning of the Soviet End, *Post-Soviet conflicts: The thirty years' crisis* 55-82. https://www.academia.edu/44620144/The_Nagorno_Karabakh_Conflict_The_Beginning_of_the_Soviet_End

Atanasiu, M. (2023), The Effects of The Ukrainian War on The Legal System and International Order, *Strategic Impact*, 86(1), 9-22. <https://doi.org/10.53477/1842-9904-23-01>

Atasuntsev, A. (2023), 'Long-Standing Ties Between Armenia and Russia Are Fraying Fast', Carnegie Politika. <https://carnegieendowment.org/politika/90768>.

Bobo, L. (2022), 'Turning Point? Putin, Xi, and the Russian invasion of Ukraine', *Lowy Institute*. <https://www.lowyinstitute.org/publications/turning-point-putin-xi-russian-invasion-ukraine>

Brunk, I., Hakimi, M. (2022), Russia, Ukraine, and the Future World Order. *American Journal of International Law*, 116(4), 687-697. <https://doi.org/10.1017/ajil.2022.69>

Bryc, A. (2023), 'Russia's Challenge to Central and Eastern Europe', in Zięba, R. (edit.), *Politics and Security of Central and Eastern Europe: Contemporary Challenges*, Cham Switzerland: Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-16419-4>

Chachko, E., Linos, K. (2022), International Law After Ukraine: Introduction to the Symposium, *American Journal of International Law AJIL Unbound*, 116, 124-129. <https://doi.org/10.1017/aju.2022.18>

Chang-Liao, N. C. (2023), The Limits of Strategic Partnerships: Implications for China's Role in The Russia-Ukraine War, *Contemporary Security Policy*, 44(2), 226-247. <https://doi.org/10.1080/13523260.2023.2174702>

Charalambides, Y. (2022), A Russian Revisionist Strategy on the Rise?, *Strategic Analysis*, 46(2), 141-156. <https://doi.org/10.1080/09700161.2022.2076303>

Cheterian, V. (2023), Friend and Foe: Russia–Turkey Relations Before and After the War in Ukraine, *Small Wars & Insurgencies*, 34(7), 1271-1294. <https://doi.org/10.1080/09592318.2023.2185443>

Chotiner, I. (2022), 'Vladimir Putin's Revisionist History of Russia and Ukraine', *The New Yorker*, 23. <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/vladimir-putins-revisionist-history-of-russia-and-ukraine>

Convention on Nuclear Safety (CNS), IAEA, (24 October 1996) www.iaea.org/topics/nuclear-safety-conventions/convention-nuclear-safety

Council Directive (EU), 2001/55/EC, (20 July 2001) on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001L0055\](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001L0055)

Council Implementing Decision (EU) 2022/382 (4 March 2022) establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. http://data.europa.eu/eli/dec_impl/2022/382/oj

Duliba, Y. (2023), Nuclear Safety: A Global Challenge in The Context of The War in Ukraine, *Journal of Energy and Natural Resources Law*, 41(3), 321-333. <https://doi.org/10.1080/02646811.2022.2145018>

Duszczek, M., Kaczmarczyk, P. (2022), The War in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges, *Intereconomics*, 57(3), 164-170. <https://doi.org/10.1007/s10272-022-1053-6>

Duszczek, M., Górny, A., Kaczmarczyk, P., Kubisiak, A. (2023), War Refugees From Ukraine in Poland One Year After the Russian Aggression: Socioeconomic Consequences and Challenges, *Regional Science Policy & Practice*, 15(1), 181–199. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12642>

European Council, EU restrictive measures against Russia over Ukraine (since 2014), (Τελευταία πρόσβαση 22/11/2023) <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>

ECHR 068 (2022), *European Court of Human Rights Press Release, The European Court Grants Urgent Interim Measures in Application Concerning Russian Military Operations on Ukrainian Territory (1 March 2022)*

European Commission, Migration and home affairs: Temporary Protection. (Τελευταία πρόσβαση 16/10/2023) https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/temporary-protection_en

European Parliament News, Ukraine war: MEPs push for special tribunal to punish Russian crimes, (19/01/2023), <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230113IPR66653/ukraine-war-meps-push-for-special-tribunal-to-punish-russian-crimes>

Fournier, A. (2002), Mapping identities: Russian resistance to linguistic Ukrainisation in Central and Eastern Ukraine. *Europe-Asia Studies*, 54(3), 415-433. <https://doi.org/10.1080/09668130220129542>

GA/RES/3314(XXIX), *Definition of Aggression*, (14 December 1974).

GA/ RES/ES-11/1 (2022), *Aggression Against Ukraine*, (2 March 2022).

Gerlach, I., Ryndzak, O. (2022), Ukrainian Migration Crisis Caused by the War. *Studia Europejskie-Studies in European Affairs*, 26(2), 17-29. <https://doi.org/10.33067/SE.2.2022.2>

Gutnyk, V. (2023), The Development of International Criminal Justice: Expectations and Reality, *Teisė*, 126, 101-115. <https://doi.org/10.15388/Teise.2023.126.7>

Information for victims: Ukraine, International Criminal Court. (Τελευταία πρόσβαση 22/11/2023) <https://www.icc-cpi.int/victims/ukraine>

Janmaat, J. G. (2000). *Nation-building in post-Soviet Ukraine: Educational policy and the response of the Russian-speaking population*, Utrecht/Amsterdam: Universiteit van Amsterdam

Kaczmariski, M. (2009), *Russia's revisionist policy towards the West*, Warsaw, Poland: Centre For Eastern Studies.

Kamaras, A. (2023), 'Lessons Learned From A Year of War in Ukraine', *Eliamep Policy Paper #137/2022* <https://www.eliamap.gr/wp-content/uploads/2023/06/Policy-paper-137-Kamaras-.pdf>

Katchanovski, I. (2015), Crimea: People and Territory Before and After Annexation, in Pikulicka-Wilczewska, A., Sakwa, R, 'Ukraine and Russia: People, politics, propaganda and perspectives', Bristol: E-International Relations Publishing.

Kelly, M. J. (2023), The Role of International Law in the Russia-Ukraine War, *Case Western Reserve Journal of International Law*, 55(1), 61-92. <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol55/iss1/6>

Kotoulas, I. E. (2022), Russia as a Revisionist State and the 2022 Invasion of Ukraine, *Publishing House "Baltija Publishing"*, 551-556. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-66>

Kuzio, T. (2018), Euromaidan revolution, Crimea and Russia–Ukraine war: why it is time for a review of Ukrainian–Russian studies, *Eurasian Geography and Economics*, 59(3-4), 529-553. <https://doi.org/10.1080/15387216.2019.1571428>

Kuzio, T. (2022), *Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War*, USA: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003191438>

Labuda, P. (2023), Beyond Rhetoric: Interrogating the Eurocentric Critique of International Criminal Law's Selectivity in the Wake of the 2022 Ukraine Invasion. *Leiden Journal of International Law*, 1-22. <https://doi.org/10.1017/S0922156523000237>

Marchuk, I., Wanigasuriya, B. A. (2022), The ICC and the Russia-Ukraine War, *American Society of International Law (ASIL) Insights*, 26(4), 1-6. https://www.asil.org/sites/default/files/ASIL_Insights_2022_V26_I4.pdf

NATO Press Release, Statement by NATO Heads of State and Government on Russia's Attack on Ukraine (25 February 2022), https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_192489.htm?selectedLocale=en.

Parliamentary Assembly of the Council of Europe, (PACE) unanimously demands an international tribunal to prosecute Russian and Belarusian leaders for the crime of aggression against Ukraine, (26/01/2023). <https://pace.coe.int/en/news/8963/pace-unanimously-demands-an-international-tribunal-to-prosecute-russian-and-belarusian-leaders-for-the-crime-of-aggression-against-ukraine>

Pisciotta, B. (2020), Russian Revisionism in The Putin Era: An Overview of Post-communist Military Interventions in Georgia, Ukraine, and Syria, *Italian Political Science Review/Rivista Italiana di Scienza Politica*, 50(1), 87-106. <https://doi.org/10.1017/ipo.2019.18>

Pisciotta, B. (2023), Regional and Global Revisionism: Russia and China in a Comparative Perspective, *The International Spectator*, 1-17. <https://doi.org/10.1080/03932729.2023.2194161>

Richey, M. (2018), Contemporary Russian revisionism: understanding the Kremlin's hybrid warfare and the strategic and tactical deployment of disinformation, *Asia Europe Journal*, 16, 101-113. <https://doi.org/10.1007/s10308-017-0482-5>

Rome Statute of the International Criminal Court, (1 July 2002) <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

Salari, A., Hosseini, S. H. (2023), Russia's Attack on Ukraine: A Review of the International Criminal Court's Capacity to Examine the Crime of Aggression, *Access to Justice in Eastern Europe*, 8, 1-20. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.1-a000107>

'Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova', ICC (17 March 2023) <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin>

Sloss, D., Dickinson, L, (2022), The Russia-Ukraine War and the Seeds of a New Liberal Plurilateral Order, *American Journal of International Law*, 116(4), 798-809. <https://doi.org/10.1017/ajil.2022.55>

The North Atlantic Treaty (4 April 1949) https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm

United Nations Charter (26 June 1945) <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>.

U.S. Dep't of State Press Release, G7 Foreign Ministers' Statement on Russia's War Against Ukraine (14 May 2022), <https://www.state.gov/g7-foreign-ministers-statement-on-russias-war-against-ukraine>.

Zięba, R. (2023), 'Introduction', in Zięba, R. (edit.), *Politics and Security of Central and Eastern Europe: Contemporary Challenges*, Cham Switzerland: Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-16419-4>

Ελληνόγλωσση

Μαρούδα Μ. Ν. (2022), Διεξαγωγή Εχθροπραξιών και Αστικός Πόλεμος: Η Ανάγκη Προσαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και τα Μαθήματα από τον Πόλεμο Ρωσίας κατά Ουκρανίας, *Το Σύνταγμα*, 3/4, 771-805. <https://www.academia.edu/97399407>

“Ναγκόρνο Καραμπάχ: Οι λόγοι που το Μπακού αποφάσισε τώρα να εξαπολύσει τη στρατιωτική επιχείρηση”, Capital.gr, (20 Σεπτεμβρίου 2023), <https://www.capital.gr/diethni/3738800/nagkorno-karampax-oi-logoi-pou-to-mpakou-apofasise-tora-na-exapolusei-ti-stratitiki-epixeirisi/>

Περράκης, Στ., Μαρούδα, Μ. Ντ. (2018), *Διεθνής Δικαιοσύνη: Θεσμοί, Διαδικασίες και Εφαρμογές Διεθνούς Δικαίου*, 2η έκδοση, Αθήνα-Θεσ/κη: Σάκκουλας.